

СЛОВО
ЗБІРНИК
УКРАЇНСЬКИХ
ПИСЬМЕННИКІВ

EX LIBRIS

(1)

СЛОВО

ЗБІРНИК

8

ISSN 0384-6075

THE WORD

ALMANAC

8

POETRY
FICTION
ART
ESSAY
DOCUMENTS

UKRAINIAN CANADIAN WRITERS' ASSOCIATION "SLOVO"

1980

12820 — 93rd Street, Edmonton, Alberta, T5E 3T2

TULA-online.org

СЛОВО

ЗБІРНИК

8

ЛІТЕРАТУРА
МИСТЕЦТВО
КРИТИКА
МЕМУАРИ
ДОКУМЕНТИ

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ "СЛОВО"

1980

12820 — 93rd Street, Edmonton, Alberta, T5E 3T2

THE UKRAINIAN CANADIAN WRITERS' ASSOCIATION "SLOVO" GRATEFULLY
ACKNOWLEDGES THE MULTICULTURALISM PROGRAM, GOVERNMENT OF CANADA,
FOR HAVING PROVIDED GENEROUS ASSISTANCE IN THE PUBLICATION OF THIS BOOK.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Святослав Гординський, Олег Зуєвський, Юрій Клиновий, Олександра
Копач, Григорій Костюк, Борис Олександрів, Улас Самчук, Остап Тарнав-
ський, Юрій Шевельов.

Обкладинка Янова Гніздовського

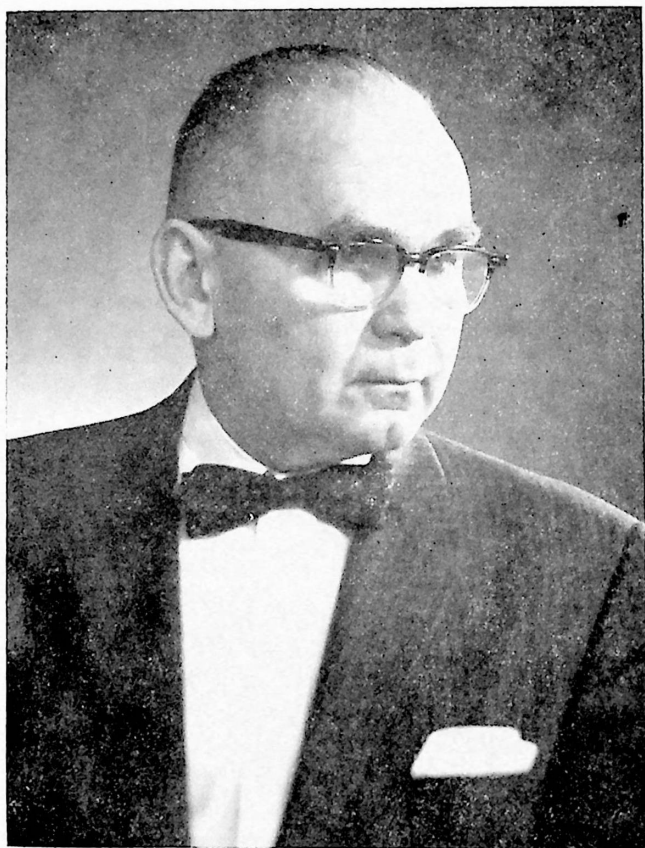
Printed by: KIEV PRINTERS LTD., 2466 Dundas Street, Toronto, Ontario, M6P 1W9

У 75-РІЧЧЯ ПИСЬМЕННИКА УЛАСА САМЧУКА

Вельмишановний Пан Улас Самчун,
429 Гленлейн Авеню,
Торонто, Онтаріо.

20 лютого 1980

Всім нам дуже дорогий Уласе Олексійовичу!

За кілька днів сповниться 75 років Вашого прекрасного, трудолюбивого, надзвичайно талановитого життя.

Перед нами розкриваються величезні скрині, які Ви несе-те у вічність, собі і своєму народові на славу. І от ми коротко поглянемо в деякі з них, порадуємо наші очі Вашим добром, яке, вже за Вашого життя, стало всенароднім добром.

Ви — видатний діяч і організатор нашого культурного життя. Ми бачимо Вас між засновниками одного з найбільших наших літературно-мистецьких об'єднань МУР, що народилося в Ді-Пі-вських таборах у Німеччині.

Ви стали головою цієї унікальної в нашій історії організації, що за коротке, бо ледве кількालітнє своє існування дала нашій культурі величезні плоди. Поселившись із своєю Дружиною в Канаді, Ви стали одним із засновників Об'єднання Українських Письменників у Екзилі "Слово", що об'єднало наших літераторів, розсипаних по всіх континентах земної кулі. А наше Канадське "Слово", співзасновником якого Ви також стали, ніколи не змогло б виконати своєї ролі в нашому культурному житті, якщо б Вас не було між нами.

Ви — великий Учитель свого Народу, що пішов Франковим шляхом і своїм пером, наче легендарний Каменяр, постійно стоїте в першому ряді наших публіцистів, людей, що накреслюють практичні шляхи нашої боротьби за визволення. Це були Ви, що в тяжких часах нацистичної окупації мали відвагу взяти на свої плечі редагування газети "Волинь", зробити її великим вогнищем нашого нелегкого тодішнього побутування. Тут додаємо, що самі Ваші публіцистичні й літературні статті ледве чи змістилися б у кількох грубих томах; ми не сумніваємося, що колись вони будуть видані в Україні у збірному виданні Ваших творів.

Ви — видатний український письменник, епік широкого лету. Саме на літературну працю пішли найбільші зусилля Ва-

шого великого таланту й тут Ви створили цілий ряд безсмертних творів. На першому місці з-поміж них стоїть широкий літопис вагомого в події чверть століття нашої історії перед і між двома світовими війнами, Ваша славетна трилогія “Волинь”, що появилася в роках 1932-1937. Потім, довгою чергою, йдуть інші Ваші твори: в 1932 р. роман “Кулак”, у 1934 р. роман “Гори говорять” і в тому ж році лірична повість “Марія”. В Німеччині були надруковані такі Ваші твори: двотомовий роман “Юність Василя Шеремети” і знаменита повість “Морозів хутір”, що є першою частиною трилогії “Ост”. А на американському континенті появилися такі Ваші твори: в 1957 р. роман “Темнота”, в 1959 р. роман “Чого не гоїть вогонь”, присвячений боротьбі героїчної Української Повстанської Армії, в 1968 р. роман “На твердій землі”, присвячений українським поселенцям у Канаді. З того часу Ви віддали яких 15 років свого життя і творчої снаги мемуарним і монографічним творам. Ось вони, щоб пригадати їх нам, не Вам: щоденник “П’ять по дванадцятій”, спогади “На білому коні”, “На коні вороному” і “Плянета Ді-Пі”, що саме вийшла з друку, та монографічні твори: “Живі струни”, присвячені Капелі Бандуристів, і “Слідами піонерів”, темою якого є Український Народній Союз.

Є чим гордитися, є чим порадувати серце! Це тим більше, що Ваша велика творчість наскрізь соборницьна, своїми тематичними заінтересуваннями охоплює всі частини нашої землі.

І ми, Уласе Олексійовичу, радіємо разом з Вами Вашими творчими досягненнями. Ми особливо горді, що Ви з нами: на самому переді йдете, нам дорогу покажете. І у Ваше багатоще 75-річчя ми вітаємо Вас якнайсердечніше, ми клонимо наші голови перед Вашими великими заслугами, бажаємо Вам довгого життя і вічно палаючої енергії для дальших творчих звершень. Такий же низький поклін і побанання доброго здоров’я складаємо Вашій дорогій Дружині Тані Федорівні.

**Правління Об’єднання
Українських Письменників “Слово”
в Канаді**

Іриной Верес

С О Н Е Т И *

ВІКНО

Така проста, звичайна річ — вікно,
а скільки змісту в цім короткім слові.
Нові світи, небачені — казкові,
то відчиня, то зачина воно.

В задушливій кімнаті ми ждемо
на щось, що прийде, наче вітру повів,
чого не висловити в людській мові,
про що замріяли давним-давно.

І вся надія — у малім вікні,
що темну келію зміня в світлицю
і розкриває всім — тобі й мені,
незгаданого світу таємницю.

Та тут же хтось підказує в-одно:
сама людина — це у світ вікно.

ДЕНЬ І НІЧ

Росте з землі у вись високий день,
дістати хоче далі голубині
країни, що привиділась людині,
де сонце розсипає цвіт вишень,
пташки розвішують цяцьки пісень.
Та й очі виглядають милостині,
щоб не було кінця оцій гостині
й було в нас світло й радість день-у-день.

По тому боці — безконечна ніч,
така велика тиша-глухота —
тривоги й ляку повна темнота,
пробита світлом зір, далеких свіч.

Там не шукати нам ніяких стріч!
І день і ніч — одна й та сама річ.

---

*) Див. початок у 6-му збірнику.

ДУХ І ТІЛО

Говориться, що дух — почин усього,
найвищий вияв всякого буття.
Він на вершинах високо буя —
свобідний, незалежний від нікого.

Не визнаю я твердження такого,
а навіть заперечить хочу я
оце буйання духу без пуття
в просторах обширу понадземного.

Бо дух запертий в мозку, наче в клітці,
і ніколи йому не вийти звідси,
бо людське тіло — дім його й тюрма.

Хоч він зривається у високості,
та лиш тоді, як сильні м'язи й кості:
вмирає тіло — і його нема.

КІСТЯК І КОРОНА

Кістяк знайшли в розкопі... і корону.
Колись вона була на голові,
а той, кого кістяк тут у рові,
із височини золотого трону

визначував параграфи закону,
порядкував проблеми світові,
порішував, кому конать в труні
й кому володарем носить корону.

І як змінилось все в хвилині скону:
де сяли очі — тільки ями дві,
порожнява — де мозок в голові,
зогнили і параграфи закону.

В кістяк змінилась визначна персона.
Незмінною лишилась лиш корона.

МРІЯ

Немов метелик, станула на віях,
зальотно усміхнулася: ходи!
... І полетіла ген бо-зна куди
ця ефемерна, неповторна мрія.

Та в тебе загорілася надія:
її недоступному віднайти!
Коби лиш відшукать її сліди
ген там на світових периферіях.

Мов за метеликом безжурний хлопець,
перебіжиш за нею все життя
у сподіванні, що ось-ось ухопиш
рукою те, що ціль твого буття.

А що ж — коли оця химерна мрія
покажеться зрадлива, мов повія?

БІЛА ПАННА

Куди ж ти заблудила, біла панно,
що раз з'явилась в синій далечині,
на фірменті ясности і тіні,
як привид, що турбує безнастанно.

А, може, ти змінилася нежданно,
і ти не та вже біла панна нині:
зчорнила вії, надягнула "міні"
й ведеш себе не так вже бездоганно.

Та я все ще чекаю виглядаю,
що ти з'явишся знов на неба краю
така же непорочна і ясна...

Хоч, може, шкода, може і не треба
шукать тебе на фірменті неба,
бо, може, не було тебе й нема.

ПОЕТ-МИСТЕЦЬ

Св. Гординському

Поетом бути — це велика річ:
 уміти треба вірші укладати
 і передбачувати точні дати
 для нерозгаданих далеких стріч;

і бути з всесвітами віч-на-віч,
 відвідувати космосу палати,
 й уміти в дальніх зорях розпізнати,
 куди показує Велика Ніч.

Трудніша роля — це поет-мистець:
 він мусить жити в світі барв і ліній
 та й у реальності непевній, тлінній
 до верховин мистецтва навпростець
 щодня виходити по путі змінній,
 хоч знає: все зведеться нанівець.

ПОЇЗД

Ів. Керницькому

Переїхали вже поїзди,
 а ти все ще стоїш на пероні
 у думок нерішучих полоні —
 і хтось шепче тобі: подожди!

А так хочеться далі іти
 до тих станцій у вибраній зоні,
 де чийсь усміх і білі долоні,
 довгий свист і відроджений ти.

Хто покаже призначений поїзд?
 Хто порадить: коли і куди?

Цей перон — тільки пункт, тільки проїзд
 на шляхах, що безмежні, бездонні...

Переїхали вже поїзди,
 а ти все ще стоїш на пероні.

ВТЕЧА

Мов блудний син, я втік перед тобою,
схиливши голову, спустивши зір,
нездібний погляд піднести до зір,
шукати за дорогою ясною.

Блукаю по заулках, темнотою,
у порожнечі челюстей і дір,
розумній логіці наперекір,
щоб тільки не зустрітися з тобою.

Так йти б — не думати, не відчувати,
зійти з дороги і блукать-блукати,
приреченого шляху не знайти!..

Та знаю, що скінчиться це блукання
і — без дороговказу, без шукання
дійду до тебе — до останньої мети.

ЕСКАЛЯТОР

Ескалятори їдуть угору,
ескалятори їдуть униз...
Між землею і небом завис,
мов двигун вічний часу-простору,
механічний божок — ескалятор,
що йому підлягає весь рух,
що порушує поступу дух,
людських мрій і думок навігатор.

Регулює наш день ескалятор:
обвантажений натовпом мас,
він угору і вниз возить нас —
цей бездушний життя реформатор.

Де той вихід єдиний-один,
що дозволив би йти до вершин?

МІСТО

Немов коштовне-дороге намисто,
шліфоване майстерством творчих рук,
людського побуту і суч'ї сук —
пишається серед просторів місто.

Стоїть воно, мов статуя, врочисто,
піднесене на п'єдесталь, на брук,
де дух життя дуднить, мов серця стук,
— всіх творчих поривань найперший виступ.

Як ці мурашки, трудимось віками,
складаючи ось-тут свій труд і скарб —
коштовний камінь на коштовний камінь —
виносим в небо крик молитв і скарг.

Музей-архів, всіх творів духа збір —
це місто, що найбільший людський твір.

ПОЕТ І СОНЦЕ

В. Барці

Співає сонцеві хвалу поет,
бо сонце творить все життя на світі
і сонцем приголублені-сповиті
слова поетові складуть сонет.

Та сонце спалює життя, мов піч,
що все замінює у тлінь і попіл.
І світ, що грає в сонць калейдоскопі,
заміниться у вічну, чорну ніч.

Блукає вічність манівцями ночі...
Де сонце раз зійшло і світ зогріло —
там слово у мовчання спопеліло.

Щоб перебути темну повільно ночі,
засвічуймо світла великих міст
і між планетами будуймо міст.

ДІМ

Якщо це нам призначено той дім,
тоді дозвольте вийти з того дому,
бо щастя не знайшли ми в домі тому
і радості не знали в домі тім.

Живем у переконанні простім,
що кожний вернеться до свого дому...
Йдемо напوماцки у невідому,
шукаем в невідомому наш дім.

Питаємо вітрів на виднокрузі,
розпитуем далеких зір:
скажіть нам і порадьте, рідні друзі,
де дім на смак наш і на наш манір?

А зорі стали в ономатопею:
ваш дім не тут, ваш дім там за зорею.

ВИХІД НА ПАРНАС

Б. Нижанківському

Попробував я досягти Парнасу
і над руйнами старинних Дельф
непомітно, мов невидимий ельф,
досісти Аполлонову колясу,

щоб — звільнений від простору і часу —
добитись на найвищій той щабель,
де музи із розмотаних кудель
нитками слів плетуть плати атласу.

Та тихо-мертво в царстві Аполлона.
Закам'янів давно старий Парнас.
Лиш молитись залишена колона,
оголена від блиску і прикрас.

Не викресать поезії з руйн:
вона лиш там, де серця б'ється дзвін.

М. Голод

КАРМІН О. ТЕЛІГИ

Як жалко,
що вірші оті
написані чорнилом.
Треба було
писати їх
кривавим відтінком карміну.
Або, і випалити їх
розжареним залізом,
глибоко випекти
на білому папері,
щоб раною болючою ятріли:
бо так печуть
і так стікають кров'ю,
живою кров'ю,
що хочеться кричати й плакати
за втраченим,
назавжди втраченим минулим.

**
*

Стою я на порозі
із кошиком хлібів,
напечених на сльозах.

Роздаю хліб усім,
голодний хто здається,
вже скоро дна дійду.
Гайноха я, усе ще роздаю,
нічого не залишиться мені.

Не сподіваюся, що може
одержу від когось хлібину,
а хочби крихту,
ні,
не сподіваюся,
роздаю до кінця.

СТРІТЕННЯ

Коли зима
з весною зустрічається
з гаври ведмідь
сп'явшись на волохаті лапи
на небо і на сонце
споглядає,
любуеться
і хмарами і вітром
виходить
розігріти кров
згустілу в сні зимовім
закляклі м'язи
розпротягне
аж затріщать
задеревнілі кости
до шепотів прислухується
до підземних
... тікай, зимо, тікай
приходь, весно, приходь...

ЛЕГЕНДА

Праведному Аліпію
янгол колись служив,
розмішував білило й киновар,
охру, зелень і синь,
ще й, вимкнувши перо
з небесних своїх крил,
чарівний квач зробив,
щоб малювати;
янгольська кров
закапала із рани,
яскравим карміном стала
і чудувалися усі
з ікон Аліпія.

Який це янгол був,
 з якого лику
 історія не записала...
 Кажуть, що десь було
 купити можна
 пера із крил небесних
 і послуговує іще комусь
 крилатий янгол,
 щоб творилася
 легенда про чудесне...

МОДЕРНА БУДІВЛЯ

В бетонах, залізю,
 по кам'яних сходах,
 поміж ескалаторами
 і елеваторами,
 в сліпучих неонах
 блукає мій світ.

Крізь задимлені вікна
 задимлене небо
 для світу мого.

Холодно-штучне
 повітря просякне
 запахом бляхи
 снується навколо
 світу мого.

Мій світ паперовий,
 мій світ машиновий,
 мій світ у числах,
 мій світ, мій світ.

Колись був мій світ
 у сонці,
 у небі,
 в деревах і птицях
 і в людях...

БЕЗ БАЖАНЬ

за замкненими дверима	ні вліво
існує інший світ	ні вправо
світ цей	ні вгору
рахує час	ні в долину
не на години	сидять там
кому потрібні	усе ті самі
годинники	істоти без бажань
коли кожному відомо	бо навіщо їх
що все стоїть на місці	коли час
не посувається	стоїть
ні взад	без майбутнього
ні вперед	

НЕ МІЙ СЕНТИМЕНТАЛІЗМ

Не мій сентименталізм.
 Оте обтирання слізних потоків
 не визволить мене
 з вогню пекучої печалі.

На страту йду,
 на цілопалення вогненне,
 коли всім іншим конвенанс,
 звичай, традиція важливі.
 Їх жде очищення,
 катарсис через плач.

Не можу плакати, не хочу.
 Та вже, якщо я плачу,
 то отвірається земля
 під в'ялими ногами,
 болять усі атоми мого тіла,
 серце розприскується в мені
 на тисячі окремих розпачей.

Р. М. Граб

ОСІННЄ

Відійшла ласкавість літа,
відплили пісні пташин,
а черемха в сум сповита
похилилася на тин.

Небом хмара сірогрива
щедрість сонця закрива,
зникла усмішка мінлива,
сипнув дощ, як з рукава,

І принишкли ниви голі,
сад тремтить, як сирота,
йдуть години темночолі,
а за ними плач-сльота.

Хризантеми у городі
шепчуть сповнені молінь:
— Дай нам, Боже, по негоді
хоч ще вересня теплінь!

Обняла і безнадія
айстр похилені чічки,
і питають вітровія:
— Чи спадуть іще річки?

І благають зняти крила
невидимі та міцні,
щоб їх доля, сонцю мила,
не змарніла в дні сльотні.

Вітер братік, вітер щирий
свиснув тричі навмання
і, мов хлопець уродливий,
сів на рвучого коня.

Вдарив кріпко в небо-стелю,
заясніла в сонці синь...
Сіла осінь за куделю
прясти ниті павутинь.

**
*

Suffit d'une bougie
pour eclairer le monde...
Superville

Не свічки одної замало, замало,
а сонця замало! Затьмарений світ
не знає, не бачить де Божее право
межує у сині з мереживом літ.

Роки пропливають несхопно, невтомно,
у космос простелений думкою шлях,
а ти, безіменна людино, мов сонно
і досі блукаєш в глухих пустирях.

Немає у тебе ні завтра, ні вчора,
і дійсність згубила свій змріяний літ...
О, людська надіє, знедолена й хвора
страждаєш під тиском нещадних чобіт!

І мабуть не сила підняти ті крила,
що простір їм рідний, осонена даль, —
століття безглуздість тебе зворожила
і чистее серце проїла печаль.

Хоч вірю в схід сонця, тривоги проймають,
згубилась у мряках величня мета, —
на нашій планеті ще й досі гуляють
стозуба ненависть й осліплена мста.

Та в бурях громистих, в огнях блискавиці
прозріння розквітне в зіницях очей,
ударить струм правди, живої водиці,
і зцілить любов'ю злощасних людей.

З недрукованої посмертної спадщини

Василь Гренджа-Донський

ЛЮБЛЮ ТЕБЕ, МІЙ РІДНИЙ КРАЮ

Люблю тебе, мій рідний краю,
З твоїми горами, людьми,
Повітря запах я втягаю
До себе повними грудьми.

Твої поля, ґруні і гори,
Для мене — наче з неба дар,
Люблю твої глибокі звори,
Люблю солодкий твій нектар.

Люблю луґи твої цвітучі,
І колір квітів і билин,
І зрубні і ліси пахучі,
Кадило, м'яту полонин.

Люблю барвінок і косиці,
Зелену папороть, шувар,
Люблю смереки і ялиці,
Люблю дзвінки твоїх отар.

Кохаю все, що любе, рідне,
Що насолоду роздає,
Нехай обшарпане і бідне,
Аби лиш рідне і своє.

Люблю тебе, мій рідний краю,
Мов до матусі я горнусь,
Ридаєш ти — і я ридаю,
Смієшся ти — і я сміюсь.

Волове, 1924

ЗАХМАРИЛОСЬ...

Захмарилось і дощ паде,
на скрипці сумно хтось гуде.
Немає квітів у садку,
заснула радість у кутку.
Одну квітину мав я у вікні,
та й та вже висохла мені...

Природо, радосте моя,
собі ти ліжко постелила,
далася на солодкий сон,
прогнала геть ти солов'я,
мене на самоті лишила,
морозом б'еш ти до вікон.

Замовк потік, забувся спів,
так сумно тут серед лісів.
Недавно ще по них бродив,
кохану я сюди водив,
тепер ходжу сюдою сам,
поскаржитися цим лісам.
Природо, радосте моя,
нащо прогнала солов'я,
нащо прогнала дрозда, коса,
ридає тут недоля боса
на Ужі серед комиша,
ридає тут моя душа.

Якби вітрами не гуло
коли б улітку це було,
дроздів я слухав би ізнов,
мелодії яркі, утішні,
барвисті, гомінкі, розкішні,
так як була моя любов,
від неї строфи цих пісень,
та вже... як обгорілий пень,
у неї крила обгоріли,
на лірі струни занімали...
Ридає хтось із комиша,
ридає це моя душа.

1932

НАШ ЛІС ВИВОЗЯТЬ...

Жили із лісу верховинці —
і лісоруб і дарабаш,
та ось вернулися чужинці,
священний ліс уже не наш!

За бабку, нашими руками
вирубують і молодняк...
Дві генерації за нами
не зможуть вижити ніяк!

Закинуть пили і сокири,
сапіну, гриф поїсть іржа,
в лісах, які собі зростили,
грабіжить наволоч чужа.

А нам лиш палиця жебрача,
за ліс наш — панські нагаї,
у нас недоля знов собача
на рідній, прадідній землі.
1943

ЗЛАМАНЕ ПЕРО

(Альжирському поетові...)

Коли постові перо зламали,
дали колодку на його думки,
це так, немовби язика утяли,
це мов скрипаль

без правої руки.

Це так, немов підстрілений птах-лебідь,
він там хоч ще і дихає й живе,
та може серце тріснути де-небудь
на озері він більш

не попливе.

А навіть тую пісню лебедину,
хоч виплює з грудей і загуде,
в жаливу впаде десь вона під тином,
її ніхто не вчує,

не знайде.

Думки поета то думки крилаті,
вони летіти рвуться з усіх сил,
та як орлові до висот літати,
коли в неволі він

та ще й без крил...

Його народ кривавиться в неволі
і за свободу меч підносить свій,
а він узяв перо й серед сваволі
пішов на боротьбу,

в священний бій!

Перо гостріше шаблі, — а це знають
усі тирани, де б лиш не були,
й тому на руки пуга накладають,
на тії руки,

пера що взяли.

1953

З НЕДРУКОВАНОЇ ПОСМЕРТНОЇ ЛІРИКИ ПЕТРА КАРМАНСЬКОГО

ІРІ

Хотів би я портрет твій змалювати
І вдати те, про що да Вінчі марив.*
Лише не знаю звідки фарб узяти,
Щоб твого личка закріпити чари.

Узяв би в сонця золоте проміння
І викував би ореол для тебе,
Якщо було б у мене зрозуміння
Для містицизму й ходження по небі.

Та вже нездатний дух мій до екстазу,
Коли волосся в мене грудень сніжить.
Не цілувались ми, мабуть, ні разу —
Який же спогад нам серця розніжить?

Немає (знаю) місця в серці твоєму
Для ще одного спізненого гостя.
Для тих, які спізняються додому,
Увесь бенкет кінчається на костях.**

29. XII. 41 р.

І

Зійшлися ми, як завжди, випадково,
І знову розійшлись без думки, щоб зійтись.
А потім я почув чийсь таємну мову:
— Чи чуєш крик життя? Прокинься, розбудиись!

І я в душі відчув жахливу порожнечу
І затужив до слів, напоєних чуттям.
І вийшов я на світ, і випрямивши плечі,
Пустився доганять тікаюче життя.

---

* Натян на портрет Мони Лізи.

** Латинська приповідка. Автор.

Несу немало ліг і вже непевно ноги
 Ступають по землі, якій сплатив я дань.
 І чи дійду колись аж до кінця дороги?
 Чи доля капосна не скаже: брате, стань!

Не знаю; ти одна могла би це сказати,
 Могла би допомогти знайти до щастя шлях.
 І пощо я — фантаст — так пізно вийшов з хати,
 Коли вже грудень сніг розсипав на полях?
 28. I. 1942 р.

II

Я з уст твоїх, як бджілка з чаші квіту,
 Пив насолоду і в екстазі млів.
 І я не дбав, чи в небі сонце світить,
 Чи опріч нас хто ходить по землі.

Я з уст твоїх пив силу чудодійну
 І молодів, і, бачилось, веснів.
 Чому ж мій рай замкнувся ненадійно?
 Чому це все було, на жаль, у сні?

Лишень у снах мені буюти вільно
 І пити опій фантастичних мрій.
 На яві ж можу лиш тужити безцільно,
 Бо розум каже: дядю, не дурій!

Ти рай життя, як той Адам, прогавив,
 Вкусивши пізно з дерева знання.
 Прийми ж сьогодні нагороду слави,
 Що ти Симону Стовпнику рідня.
 18. I. 1942 р.

III

Хотів тобі послати в дарі квіти,
 Щоб їх носила замість діядеми.
 Пішов до саду, і, на жаль, помітив,
 Що в ньому квітли тільки хризантеми.

І якже можна квітами покійних
 Затьмарювати сяйво твого личка?
 Пробач, кохана, настроїй елегійний
 Моїх еротик; це вже давня звичка.

Якось складалось, що в піснях любовних
 Мені найкраще все служили ямби.
 Лиш ти одна — ладна розбити окови
 І викресати з серця дитирамби.

Змахни же з личка олімпійські хмари,
 Розкрий серпанок і не сүпся грізно.
 Зроби зо мною довгождані чари;
 Створи це чудо — поки не запізно.

20. I. 1942.

IV

Я з мрій про тебе вимережив килим
 І ним до тебе тугу шлю щоночі.
 А сам бреду сновидою похилим
 І за тобою видивляю очі.

Не соромлюсь признатися до того,
 Що при тобі хворію я похміллям;
 Та не зумію зрозуміть одного:
 Яким ти серце вчарувала зіллям.

Я був як вітер, що не знає стриму
 І для спочинку не шукає місця;
 Кресав із мріянь силу незбориму
 І, повен віри, в невідоме нісся.

І ти сказала: Стримайся, безумний!
 Дивись, талан твій близько тебе.
 І я спинився, і чекаю сумно,
 Коли засяєш, як дуга на небі.

23. I. 1942.

V

Барвінком я постелюсь на дорозі,
 Яка тебе до любка понесе.
 (Та краще я скажу те саме в прозі,
 Метафору второпаєм не все).

Мені знайома роль слабої мишки,
 Що нею кітка проганяє сплїн.
 І знаю: ти для мене маєш лишки
 Ласкавих слів і усмішки. А він?..

Як пасічник із вулика пожиток,
 Він підбирає з твого серця пал.
 Та годі: я — на морі днів розбиток,
 Який прогавив свій дев'ятий вал.

Люби його; люби весну у ньому,
 Бо осінь мало знає днів ясних.
 А в мертвих душах викликай оскому,
 Та май хоч трохи спочуття для них.

24. I. 1942.

VI

Чи це любов — не скажу та й не знаю,
 Яким ім'ям назвать це почуття;
 Я знаю тільки, що немов до раю
 До тебе прагну всім моїм чуттям.

Нехай це буде туга ереміта,
 Якому страшно вмерти в пустирі,
 (Хоч я не маю нахилу терміта)
 Життя без тебе — обрій без зорі.

Ясній же, зоре, на моему небі,
 Де навіть місяць вигорів і згас;
 Я загубився, як Орфей в Еребі,
 І бачу в ньому тільки двоє нас.

24. I. 1942.

VII

Скажи, чого ти відновила крила
 Моїм весняним буйним почуттям,
 Тепер, як старість вже давно покрила
 Мій юний світ габою забуття?

Кому повім, як прагне серце хворе
 До приятних і теплих, дружніх слів?
 І хто йому свій храм душі отворить?
 І якби я туди ввійти посмів?

Я був поет. Шукав для серця пари
 І обнімав дівочий стан не раз.
 І руки я при тім не раз попарив,
 Бо хто зазнав кохання без образ?

І так літа пливли в суровій школі,
 Бо я стрічав звичайно вампірів.
 І врешті я сказав собі: доволі.
 Хоч я поет, а все таки змудрів.

Скажи, чого ти відновила крила
 Моїм весняним, буйним почуттям,
 Тепер, як старість вже давно покрила
 Мій юний світ габою забуття?

26. I. 1942.

VIII

Не скажу, що життя є бездоганно гарне,
 До того ще тепер, у тих трудних часах,
 Коли довкола нас так лячно і кошмарно,
 Коли нещадно нас викошує коса.

Не заперечу, біль розлився океаном
 І усміх радості застиг нам на вустах.
 Проте, признай сама, чи дуже жить погано
 Двоім, що зберегли над головою дах?

Я маю привілей у тебе, в теплій хаті,
Нагадувати дні захоплення і мрій,
І не боятися, що гун проломить гаті
І вкотиться у Львів, як п'яний буревій.

І маю привілей в очей твоїх безодні
Топтати прикрощі жорстоких наших днів.
Хіба не можу я сказати собі сьогодні:
Благословлю той шторм, що в ньому я збіднів?

Благословлю той шторм, який розбив мій човен
І викинув мене на берег жебраком.
Той день споріднив нас і я, надій повен,
Іду в майбутні дні веселим юнаком.

27. I. 1942.

Петро Карпенко-Криниця

У МІСТІ НАД ЗАТОКОЮ

За вікнами хвилі зморені бісяться.
Затока. Місто. Квартали пренімі.
Летіли, летіли відьми до місяця
І мертві ангели падали в пільмі.

Сібеліюс. Вальси. Пісня. Бүшүючим
Сюїта вибүхла полүм'ям заграв:
Фонограф, автоматично працюючи,
Забүтих платівок стос перебирив.

І дүмав сүсід: чүжинець, до біса, цей
Удень щасливий, безжүрний үночі.
А він, як живий, осяяний місяцем,
Лежав на ліжку, здавалося, сплючи.

Устане, здавалось, він з переріганим
Навічно горлом үбивцями в пільмі,
І будуть земні святі всі іти за ним.
... Затока. Місто. Квартали пренімі.

1968

ТРИ ЕПІТАФІЇ САМОМУ СОБІ

1.

Він үмів, цей поет, на пригоди багатий,
Навіть в ангелах визнаних бачить чортів,
Брать на плечі вмів світ і від світу тікати,
А від смерти і він үтікти не зүмів.

2.

Спинись, незнайомче! Живеш бо іще нівроку.
А я вже всі бурі, всі шторми зміняв на тишү.
Ось тут запроторили в землю мене глибоку —
Хоч так не хотів! — і забүли. Лежу й не дишү.

Якщо ти бувалець, паливода всім на диво,
Поет чи бунтар, що за правду стоїш велику,
У мить, як дванадцята виб'є твоя, сміливо
Лягай поруч мене, і будем дружить довіку!

3.

Шельми й мерзотники всіх мастей і країв,
Проходьте пошвидше! Бридкі
Серця проносьте і лиця:
Тут спочиває, померлий триста разів,
Закопаний врешті таки
Петро Карпенко-Криниця.
Сан Франціско

**
*

Повернулась весна, як і завжди раніше щороку.
Все — як завжди. А ти забарився десь.
Хто затримав тебе?.. Чую я в далині твої кроки...
Ти ідеш...

Ранні квіти назустріч теплу підняли свої личка —
Ті, які ти садив. Ті, які ти плекав.
Кожну мить ти між нами навколо у кожній дрібничці,
До якої торкалась твоя пречутлива рука.

Твоя вільна душа безтурботно під хмарами лине —
Як ти марив колісь у своїх дивних снах.
Ти від нас відійшов, але нас не покинув:
Ти лишився у слові своєму, твоїх і моїх синах.

**
*

Прийшов у гості сумовитий вечір.
Він чорну шаль приніс мені на плечі.
Ну що ж, сідай, як ти такий вже є.
І думаємо кожний про своє.

Сьогодні я натрапила у шафі
На пачку призабутих фотографій.
Ті деякі, пожовклі і бліді,
Чинсь тримають роки молоді...

А з них — на мене — все таке знайоме...
Оце — твоя, а це — моя, із дому...
В той час для когось був ще цар Горох...
А ось на цій — ми вже з тобою вдвох...

Тут — наша юнь, без справжньої печалі,
Задивлена в далекі, сині далі...
І крок легкий — найлегшоперий птах.
Не гіркота — а усміх на устах...

На цій — ми в полі... Ми любили квіти..
А тут — вже з нами наші любі діти...
Переплелось реальне з нереальним
В космічну мить — для нас непроминальну.

**
*

Як швидко, швидко, все повз нас пройшло:
Зелений сміх і усміхи рум'яні.
Невже це ми від мрій бували п'яні?
Невже насправді все оце було?

І ріже серце біль, мов гострий ніж —
Як наша доля в очі нам сміється:
Що все в житті кінчається скоріш,
Скоріше набагато, ніж здається.

Богдан Мазена

ВЕЧІРНІЙ ЕСКІЗ

Послухай,	Чи бачиш,
Як грас вітер —	Як сяють зорі?
Так шумно,	Спинися...
Тасмно	В задумі
І сумно.	Молися.
	14. II. 1977.

ІНДІЯНСЬКА ДУМА

На скелястій горі
 Він в задумі стояв
 І дивився на бір і на кручі.
 Захід сонця горів,
 І промінням палав,
 І темніли безодні дрімучі.

Старий ватаг і жрець
 Сумну думу снував
 Про колишні звияжні племена;
 Коли мчали на герць —
 Білий ворог конав
 На пустелях у битвах шалених.

Та минули часи —
 І займанець устав,
 І пішов крізь широкі простори.
 Позникали ліси,
 Піднялися міста,
 Розляглися лани світлозорі.

Крі на голос дзвінкий
 Подалися у путь —
 І знайшли там недолю мізерну.
 Їхні юні жінки
 Десь любов продають
 На бульварах і в темних тавернах.

Подвиг славних імен
 Вже забув не один
 І покрила сліди завірюха.
 Згасла сила племен
 І розвіявся дим
 На пошану Великого Духа.

19. II. 77.

ОСІННЕ

Спадає листя
 З дерев багряне.
 Пливають сріблисті
 Хмарки в незнане.

За ними думи
 Мої крилаті

Спішать додому
 Привіт післати.

Де мрійне поле,
 В оселю рідну,
 Яку ніколи
 Я більш не стріну.

25. 10. 1977.

П'ЯТДЕСЯТА ВЕСНА

Ти до мене прийшла,
 Як принадна коханка,
 Тепловієм дихнула до уст і грудей.
 І торкнулась чола
 Життєрадісним ранком,
 І грайливістю тайн зоресайних ночей.

Ти до мене прийшла,
 Додала мені сили!
 Я над світлим буттям у задумі стою.
 Увесь пройдений шлях
 Ти серпанком сповила,
 Увінчала чарзіллям півсотню мою!

1. 3. 1978.

Галя Мазуренко

ТРИЩИНКА В СЕРЦІ

I

Після першої війни, після бойні повстань
Професор п'ятнадцять літ клав набиту пістолю
Під подушку й так спав... буде грань
Між кошмаром та смертю, чи ніколи?

Він жив у підземній залі, в чеському замку.
Перед каміном стояв дерев'яний різьблений стіл,
І панцері лицарів висіли на ганку
Між загратованих вікон, у напів-пітьмі.

На лавицях лежали книжки та папери,
Друкарська машинка, економічний журнал,
І в пір'ї павутини, у поросі пера,
Кожного раннього ранку будила його зоря

Діти його і діти з замку, сторонні
Дражнили Сен Бернара — собаку, ховались в куті
У вузькому, мов спис, коридорі,
Такому темному, що можна ростити гриби...

І десь тут жили діти малі. При вході
Вікна з решіткою, за стіною сад.
А під одним вікном, над проходом народом,
Що брів до стадіону, в візочку хлопчик спав.

Життя жінки професора віялось перед плитою,
А коло плити, на колінах, із нею разом,
Прала трьохлітня донька голубою водою
І бризкала милом з вікна на синій дитячий візок.

Між кухнею, відвідинами до музею,
З книжками для іспитів у візочку для дітей
Життя не припинялося під землею,
Чекаючи вістки із дому. Україно, вістки Твої!

У сірих часописах, їх від жінок не ховали,
Писали про розстріли, про неправі суди,
Як дядьків показові процеси покатували,
Як старі жінки гинули на жорстокім суді.

Про жінку професора, чи жила, не жила, — забули.
 Крадькома, щоб ніхто не бачив, вночі
 Тільки Муза прилітала й півсонні діти чули
 Скрип пера й плач матері, жінки й дочки...

II

Сірим попелом, війнами, відчаєм диким
 Перевиті віки, мов вінки у червоних стрічках...
 Замок Бенеша. Прага. Сон із підпілля безликий,
 Там із пістолею спав. Працював по ночах,
 А на ранок готову статтю "Бюлетеня"
 Професор відносив. Де цифри холодні між цифр
 І нічого про жах... про серце розбите. Вчений
 Мусить бути, як фотографічний об'єктив.
 Спочатку тріщинка в серці його була непомітна.
 Впало у полі колись то стрільно. У ямі гармаш...
 Не ранений, живий! Материнська молитва?
 Це було приблизно у двадцятих роках.
 Так давно, так давно! Був він хлопець
 Синьоокий, веселий і ніжний, як в лісі хміль,
 Із серцем відкритим для щастя, і кроком
 Молодим і пружним він пішов до чужої землі.

III

Перша вістка із дому. Студент він, у Празі.
 А писала сестра про їх матір... Чи вірити їй?
 "До бараку йдіть! Що з Вами? Візьміть під стражу!"
 Він не слухав, втік місячний, весь золотий
 І розказував зорям. Хто ближчий від зір до серця?
 Коли мати між них? І немає її на землі...
 Як допросами змучена: "Син де?" Здається
 Нагло вмерла і десь поховали її.

По чужому заспівало та все провалилось,
І немає ілюзій, бо випито з горем до дна.
Був студент, був професор у Празі, де течії різні зустрілись,
Але тріщина в серці не гоїлась. В тайні росла вона.
Ось і Лондон, і друга війна. Ось рік відмічено смертю.
Його серце розбите поклали також на Божу долонь.
Різномовні, забуті листи, некролог в газеті.
Люди сплять. Смерть покоїть їх сон.

Т. Матвієнко

ЗАТИШОК

У кістяках дубів під сіттю безборідь
Окреслились горби на жовтім тлі рівнини,
Уборів неживих — земних складок тканини —
Вдихаю тлін гіркий у груди мимохідь.

Бродити тут люблю в часи післяобідь
Коли і сонця диск, і синь ясної днини
З небес проміння шлють на ліс і полонини,
Золотячи навскіс листків червонну мідь.

І чується мені: передзимовий спокій
Зоставив ніжний суг на осені глибокій
І душу розм'якшив, і захмелив додна.

Деся людський сміх і крик, далекий
  грюкіт міста,
Деся мислення канва похмура та імліста, —
А тут деревний сон... і тиша чарівна.

1972.

В ПІРЕНЕЯХ ЕСПАНІЇ

Мандрівче, глянь з хребта наскільки стане зору!
Від згладжених горбів до неба пелени
Прадавня глина спить: ні звуку, ні луни, —
І смутку тінь кладе на видимість простору.

Засіяні с'як-так роздолля кругозору
Багатші в сто разів на ситі валуни,
Ніж на стебельця нив. Так гірі давнини
Споконвіків гнітять убогість неозору.

І лиш по хуторах, заселених людьми,
Самотні вітряки помахують крильми,
Щоб дихала в грудях підхмелена охота

До пошуків, пригод, рвучких фантазувань;
Щоб не лякався облуд медалі сподівань
Невдаха життєвий на стежці Дон Кіхота.

1969.

Борис Олександрів

ПАМ'ЯТІ Т. ОСЬМАЧКИ

Прийди... я самотній.. я не чув цього літа ні зозулі, ні солов'я, і моє серце має кривду до когось великого, на якого немає ні суду, ні справи...

Прийди!.. Я знаю, що ти могутніша від мого великого кривднина: звуки твого голосу заставляють зашуміти мою душу всіма переливами пісень всіх пташок з усіх садків весінньої України...

Прийди!

Т. Осьмачна.

Могила Тодося Осьмачки, на відміну від інших могил побіч його, цілком занедбана, забур'янена.

3 листа.

Цей сірий плащ. І бриль. І буйні брови.
 Чола ясного лінія крута.
 Так, це Тодось... Гортанний виспів мови
 І саркастично складені уста.

Який же він інакший, незбагнений!
 Все ніби так — і ніби все не так.
 Поет, злидар. Бездомний і шалений,
 Що по світах бродив, як вовкулак.

І не було ніде йому спокою.
 Весь білий світ здавався чорним сном.
 І ось тепер — цей камінь над тобою,
 Над гробівцем, порослим бур'яном.

“Ніхто, ніхто не буде нас жаліти,
 Коли крилом війне над нами тьма...”
 Ну, що ж, бур'ян. Він теж — немовби квіти,
 Коли нічого іншого нема...

Цей хрест. І напис. Просто. Все до теми.
 Ця вічна пам'ять — брама в забуття.
 А він лежить — самотній і окремий,
 Цілком такий, як був і за життя.

31. 5. 1979.

УРБАНІСТИЧНЕ

Нависло небо, димами вуджене,
Над кругляками ліхтарних плям.
І затихає це місто знуджене
В неоннім крику нічних реклям.

В кімнатках-кубиках, під абажурами,
Які в достатку, які в біді,
Живуть жуками за цими мурами
Старі й середні, і молоді.

І як малюнки в енциклопедії,
Життєві сцени, де кожен штрих —
Маленькі втіхи або трагедії
Людей складніших і нескладних.

І туго тягнеться, немов агонія,
Дочасний вечір, чадний, мов гніт.
А поруч — море. Яка симфонія!
А вище — зорі. Широкий світ!

О, білий світе, всіма улюблений,
О, смуго міста, мій спрүте злий.
Ось тут між вами стою, розгублений,
Такий самотній, такий малий!

У хмарі місяць пливе, ховається,
Небесні шалі невпинно тче.
А злотні зорі мені всміхаються,
А срібне море тече, тече...

18. XI. 1978.

НЕПОПРАВНІСТЬ

Довго ти, гордовита, воліла мене проминати
Без уваги пливти, наче пава. Ніколи до хати

Не хотіла зайти на мої щиросерді прохання
І поеми мої, не читавши, судила зарання.

Чим тебе прогнівив? Може встряв у пусте яке діло,
Чи у віршах своїх похвалив тебе якось невміло,

Чи в рядках моїх тужних немає опружної крици,
Чи пройшов тобі шлях, коли брала ти воду з криниці?

Розкажи! Порозрадь! Бачиш — сонце сідає за плавні.
Ти — єдина, одна. В тебе очі — як небо у травні.

В тебе руки — мов крила якоїсь чудесної птиці,
А волосся твоє — пломенюча хвиля пшениці...

Ну, гаразд. Ти пішла. Ти не чуєш, не хочеш... Не треба.
Буде так, як було. Буду якось я жити без тебе.

Може врешті збагну: є на світі діла непоправні.
Але як же це так? В тебе очі — як небо у травні.

14. 4. 1979.

**
*

Коли часом у розпалі розмови
Я спалахнув огірчений і злий, —
Прости мені за кожне зайве слово,
За кожний жест, досадний і лихий.

У темні, у розпачі, в тривозі,
У безпросвітті лютої пори,
Я завжди йшов по сплутаній дорозі,
Минаючи каміння і яри.

І спотикавсь. І падав. І неслав'я
І глупу славу в розпачі топив.
Життєву путь, хитаючись, верстав я
І чашу мук за це належно пив.

Та завжди знав, що інші — не повинні,
Що не для них трудні мої шляхи.
Прости мені за винні і невинні,
Прости мені за всі мої гріхи.

3. IV. 1976.

СЕРЕНАДА ЙОСИПА ГОШУЛЯКА

Музина Д. Набалевського

Не ступлю я, не зроблю я ані кроку,
Щоб не думав про дівчину карооку.

Мов зірниця та на небі вечерова,
Так горить, тремтить в душі її розмова.

Побратаюся я з вітром, із вітрилом,
Хай візьме слова, пісні мої на крила.

Понесе їх в простір, в далеч, ген високо —
Хай почує їх дівчина кароока.

Буде вечір колихати води чисті,
Будуть зорі в них ясніти племенисті.

Не ступлю я, не зроблю я ані кроку,
Щоб не думав про дівчину карооку...

БАЛЯДА ПРО МОЮ СМЕРТЬ

Доводиться в роки непевні ці
Тематику порушити дотичну.
Коли помру, хотів би на лиці
Я мати посмішку легенько-саркастичну.

Не те, щоб я такий вже був саркаст:
На цьому світі був я радше лірик.
Але, земний скидаючи баяст,
Я б не хотів попасти в панегірик.

Не скромність я розіграю тепер
(Хто, друзі, з нас такий вже справді скромний?)
А просто так. Скажімо, я помер.
Скликає збори провід наш невтомний —

Канадське "Слово". Каже Боднарчук:
Помер Борис. І якось так раптово...
Тут співчуття від ОДУМ-у і СУК,
Та основне зробити має "СЛОВО".

Хтось, може б, з нас некролог написав?
З десяток слів, отак лише, загально...
Мовчить Скорупський. Тиша серед лав,
І кожен дивиться не прямо — унікально...

Тоді нехай Стефаник, голова.
Сам голова — солідніше неначе.
У нього все такі міцні слова,
Що, прочитавши, кожен з нас заплаче...

А хто б труні не жалував рамен?
Ну, хто ж: Самчук! Маленьку цю турботу
Вже візьме він. Та, може, ще Ромен —
Вони тепер не ходять на роботу!

**

Отак, немов би добре все пішло,
Хоч смерть моя була, звичайно, клопіт.
Якась дурна, невчасна, мов на зло,
Якась така, мов кепсько взутий чобіт.

От, хоч би квіти. В касі — порожня.
Покійний що? Йому легенько — мертвий.
А ти ходи, збавляючи пів дня.
Шукай, проси — збирай йому пожертви.

Ну, та й промову, хто його там знав,
Хай би повів: лети, мовляв, лелеко!
От Качуровський певно б щось сказав,
Чи Маланчук, та де вони — далеко!

Чи без промови? Просто отак-о?
Негарно це. І знову вийшла сугиц.
— Найрадше, — відізвалася Гурко, —
Про нього розповів би Яр Славутич.

Ще ген коли, на з'їзді, він хотів
 Мечем-квачем долати всякі схизми.
 Тепер би він задармо прилетів,
 Над ямою сказати про "русизми"!

А може б те... А може б тее, так...
 Одну з пісень, такий романсик мрійний
 Над гробом проспівав би Гошуляк?
 — Та Гошуляк, відомо ж, ненадійний!

— А як помер? — спитала Ніна Мриц, —
 Отак помер — не сплакнув і не скрикнув?
 — Та, кажуть, лікар взяв поганий шприц
 І щось немов не те йому заштрикнув.

— Ні, — раптом Ліда мовила Палій, —
 Коли він їв шматок цибулі й сала
 Його вкусив такий пірчасний змій,
 Один із тих, що я про них писала!

— Ну, все це вигадки, звичайний забобон,
 Щось кажучи, потрібно тее знати.
 — Та ж він помер, — довірився Мирон*) —
 Лише на те, щоб всім нам докучати!

— Усе не так! — сказала Ольга Мак.
 — А як? — Ніяк. Сьогодні в мене нежить.
 За тиждень знатиму, до чого що і як.
 Хай на льоду наш приятель полежить...

**
 *

Таке почувши, хто б ото вмирав?
 Без приписів, без пляну, без домови?
 Подумав я і сам собі сказав:
 — До смерти я, виходить, не готовий!
 15. X. 1975 р.

"ЛИС МИНИТА" — 1975.

---

*) Мирон Левицький.

Володимир Скорупський

ДАРУНОК

Від матері в дарунку я дістав:
Тепло колиски і посвят олтар, —
А батько, що повчаннями картав,
Про рід, на мене зверг журбу й тягар.

Я в світ пішов. Від статків не осліп,
Не ніс на торг, хоч заклики гули,
Тепла колиски за ласкавий хліб,
Олтар посвят за доступ до хвали.

СПІВАЙ

Співай про зорі,
Бо всюдисущі Божі очі.
Співай про море,
Бо в безбережжі мисль пророчить.
Співай про небо,
Бо лиш надій бояться ночі.
Не вий про себе,
Бо смерть глуха на плач, як злочин.

НІЩО НЕ ОЧИСТИТЬ МЕНЕ ІЗ ЗЕМЛІ

Ніщо не очистить мене із землі:
Ні сонце, що міць всю плекає в стрілі,
Ні вітер, що з коренем миче й дубів,
Ні хмара, що повинню мстить свій обрив.

Ніщо не очистить мене із землі.

Не з власної волі на світ мій прихід,
Не з власної волі й із нього відхід,
Путі, до безсмертя якою б дійти,
Не міг навіть Бог без хреста віднайти.

Ніщо не очистить мене із землі.

Каратимусь, поки тяжітиме гріх
 За предків, що яблуко звабило їх,
 Допоки не вирвусь з-поміж ґратів і стін,
 Що вічність звела їх довкола таїн.
 Ніщо не очистить мене із землі.

ДО НОЧІ

Ноче, із-за ґрат твоїх тісних,
 Не втече ні даль, ні мандрівник,
 Не зруйнує їх і в'язень, щоб
 Цілий вік під ними рив підкоп.

Ти ж, немов копальня, де що штрих —
 Глибша твердь і їдь отрут різких,
 Я ж від тебе лиш за плач глибокий
 Викупляю рівновагу й спокій.

УТРАТА

Мій дім — чужина,
 Далінь — за краєм туга.
 Гірка година
 Під вістрям плуга.

І вицвіт стятий,
 І корінь — павутина,
 Вітчизна без відплати
 Втрачає сина.

**
 *

Цілунки —
 Родяться без болю,
 Коханці їх співають вволю.

Та на якій долоні
 Я понесу твоє — кохаю?
 Тож янголині на припоні,
 А мозолисті — опадають.

Та до якої скелі
 Я пригвожджу мое — єдина?
 Довіку не покине келій
 Ні одина, ні самотина.

Цілуй, цілуй!
 Боги нам не простять ніколи,
 Що їх звели ми до статуй,
 Цілунків збувши за престоли.

**

Господь розігнав по світу
Синів світових утрат,
Щоб розвій не знав зеніту
І брата не відав брат.

Як довго тривають мандри!
Як часто, йдучи на прю,
Лунають кличі Кассандри
На зла провідну зорю!

А правди в світах немає,
І вдома нема її.
Над чорним життям шугає
Отруйне жало змії.

І, може, розбивши грати,
Вже час палашем ясным
Господню правду — без втрати —
Творити сином самим.
1978.

**

Дрімає в мармурі земна краса.
Її різьбар зубилом відкриває,
Коли, в обійми беручи безкрає,
Ярливий рух палає й не згаса.
В смертельній тиші не дзвенить яса.
Німовно спить, забута, і не грає
Струна, якій ще доторку немає,
Яку не чули чисті небеса.

О як оживлює природу дія!
Високе сонце золотить поля,
Вагою зерна колоситься мрія.
І плодоносна, пізнана здаля,
Гримить громами, клекотить без тами,
Могутня гоном, творчість над світами.
1979.

ІЗ ДЖОНА КІТСА

Коли турбуюся, що я помру
 І мозку спілий плід перо не скосить,
 І скарб не ляже в книжному бору,
 Неначе в засік зерно, стигле досить;

Коли на ночі зорянім яву
 Я бачу віще наростання хмари
 І думаю, що я не доживу
 Уздріти слід її, магічні вдари;

І ще коли, о творчосте моя,
 Тобі не зможу мовити привіту,
 Не чути відгуку, — в ту пору я

Стою бентежно край земного світу
 І відчуваю: кане в небуття
 Любови й слави пройдене життя.

1979.

ДО ЦИКЛУ “ДАЖБОЖІ ВНУКИ”

Царський скит чи скит-орач?
 Дознаваю!
 І верстаю, мов сурмач,
 Даль безкраю.

Чую в серці радий щем —
 Клич до бою
 З пирієм-деревієм
 Чи з ордою?

Блисне плуг, мерехне меч —
 Перемога!
 Славить сонця буйну теч
 Внук Дажбога.

1941.

ПАВУК

Нечитальникам присвячено

Обравши тихий кут і самотину,
Самопосвятно відданий павук
З нутра істоти, у лабетах мук,
Рождає довгу й срібну павутину.

Свого ества тривання без упину
Сотає радо, без жалю й принук,
Допоки мухи зловленої звук
Серед мережі з'явиться в гостину.

Так ти, поете, слово золоте
Народжуй пристрасно і ваговито!
Коли карбовну узороч плете
Твоє надхнення, як високе літо,
Бери приціл, рубай із-за плеча —
Ачей нового зловиш читача.

11 січня 1979 р.

ВИЗНАЧЕННЯ СОНЕТА

У двох катренах твориться квадрига
Із повнозбройних мужніх вояків;
Пульсує кров, як хвилі з лотоків,
Та гін гамує непокори крига.

Ще прийде змаг! Заклекотить недвига
Валами зваги, поривом полків,
Що, як принадний відгомін віків,
Гунуть на прю, щоб згинула кормига.

Тоді в терцетах кована хода
Струнких колон, бадьора і тверда,
Гряде вперед визвольною стопою.

Який нестрим! Як повняться права!
О, як гуде важка напруга бою,
Коли, мов кулі, б'ють палкі слова!

ТВОРЧИСТЬ

Як бджоли п'ють нектар, беру слова
З розмов урочих, мудрих архитворів,
Із глосарів, куди їх запроторив
Суворий час, напора вогнева.

Жаданий труд, що серце колива,
Гойдає душу вихорами хорів.
Його скрашають леготи повторів,
Неначе лан — волошка польова.

Самі слова — не творчість. Їх надхнути,
Налити полум'ям купальських ватр,
Ясою звершень, тугою Славути!

Тоді, піднявшись із народних надр,
Вони сповняти підуть над світами
Свій змаг, як бджоли — стільники медами.

УКРАЇНСЬКІ ЛІМЕРИТИ

Ба о ба б і я

Придбала баба Алі-Баби
В Адіс Абєбі баобаба,
Але один араб з Кааби
Загарбав баобаба в баби
І Алі-Баба вбив араба.

П і з а

З цікавості прибув я в Пізу:
Там вежа клониться донизу,
Коли б на неї я поліз,
Вона могла б упасти вниз,
Тому на неї не полізу.

Б а л е т

Втекли Годунов і Козлови,
Сидять сумні советські сови,
Всяк думає собі: егеж!...
А серце пошепки: ти теж?
— Пст! Ще почують людолови!

Ч о р т не спить

Заїхав кагебіст у Рим,
Котрий? — Блаженний Нікодим;
Побіг з мішком брехні до папи.
Та чорт не спав, схопив у лапи
І Нікодим став смрад і дим.

С а м о к р и т и к а

Він славив Сталіна зі знавством,
Хвалив Хрущова не лукавством,
Кіш орденів добув уже,
Ми зазнайомились: — “Невже
І ви читали те плюгавство?”

Богданіяна

Поет Володимир Гаврилук переплутав
у своїй статті вірші Богдана Бойчуна
з віршами Богдана Рубчана.

Оце поет Богдан Бойчук,
Це — друг його Богдан Рубчак,
А Володимир-неборак
Поплутав їх: Богдан Бойчак
І друг його — Богдан Рубчук.

Марта Тарнавська

АМЕРИКАНСЬКИЙ ТРИПТИХ

“The land was ours before we were the land’s.”

Robert Frost: The Gift Outright.

ПЕРШЕ ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ

1. Navigare necesse est

Плавба була, мов ще одна пригода.
 Коли людині вісімнадцять літ,
 пословиця, що “плавання — конечне”,
 здається, мов девіз на все життя,
 і хоч співали моряки у порті
 німецький шлягер про загиблу мрію,
 то серце не лишалось в Бремергафен.
 Ю. С. С. Мерсі вже не віз солдатів
 підсилювати європейський фронт —
 він повертався з транспортом додому,
 останнім рейсом міряв океан
 і віз незвичне карго в рідну гавань.
 Гостинний жест недобиткам війни —
 і відчинились брами у майбутнє...
 Я теж на палубі у рідному гурті.
 Уже війна — немов далекий спогад —
 дитинство, що відпало, мов лущпиння,
 і я — у розпалі сьогоднішнього дня —
 уся — чекання. Все ж була бо юність,
 азиль краси Зальцбурга і кохання...
 А далі, далі що? Яке майбутнє?
 Що попереду? — Страх, неспокій, скепсис,
 і вже засвоєна маленька власна мудрість:
 ловити в жмені радощі життя,
 віддатися захопленню хвилини
 і завтра будувати в кожну мить.

Уже давно на обрії — земля.
 Та раптом із туману виростають,
 мов привиди, завислі у повітрі,
 небачені ніколи хмародери...

І це — неначе електричний шок,
 мов поворот в реальне, мов свідомість,
 що це — не тільки інший континент,
 що океан для мене — Рубіконом,
 що спалено мости і повороту
 уже нема туди, де залишились
 дитинство, романтична юність і Європа.

2. Перша лекція демократії

Холодний вітер дме від океану,
 а він — простоволосий, без пальта:
 півсива розкуйовджена чуприна,
 розстебнутий піджак і — наче прапор —
 краватка вільно лопотить на вітрі.
 Хто він — цей незнайомий? Чи бостонець?
 Урядник, може, з бюра імміграції?
 Чи спонзор чийсь, що вийшов зустрічати,
 або чийсь родич? Може принагідний
 прохожий, що прибув в бостонську пристань
 якраз тоді, як станув корабель
 у доку заякорений і вийшли
 худі, зацьковані, принашкля люди
 на палубу, цікавими очима
 пронизуючи берег, що на нього
 ось-ось і ступлять.

Загримів оркестр —
 і понеслося: “О, скажи, чи бачиш...?”
 — парадно, з гімном зустрічають нас.
 В невимушеній, ноншальянтній позі
 стоїть мій незнайомий на помості,
 задивлений у далеч, в океан —
 — а я пригадую раніше чуті гімни:
 запертий віддих стрункості рядів,
 і дефіляду гусячого кроку,
 і вправну муштру монолітних мас,
 і музику, що рвалася до бою...
 — Ні, не було в цій дисципліні місця
 на ноншальянтність, на свобідну позу,

на пацифіста, що у час салюту
стоїть, задуманий, з рукою у кишені..
— Співали: “Батьківщина понад все —
усе, що маєш, хто ти є, чим будеш,
їй все завдячуєш і їй життя ти винен”:
не раз, в критичний мент,
а вік весь, день-у-день.

— Навчали: ти — лиш гвинтик у машині,
ти сам — ніщо, важливий — колектив!
Більш урочистого піднесення немає,
як лопотіння рідних прапорів,
як “гайль”, “ура” мільйонів в унісон,
як море рук піднятих у салюті..
... Я з цим росла, і не чуже це кредо:
дитиною у лавах пластунів
любила впоряд, прапори на вітрі..
— Та ось тепер на палубі дивлюся,
як немущтрований ніколи цивіліст
спокійно слухає, як грають рідний гімн —
і я — зворушена.

Бо він для мене — символ.

Це — громадянин вільної країни.
І я в думках вже простягаю руки
в майбутнє, в завтра; хочу і собі
могти колись підняти гордий погляд
і знати: тут — людина понад все,
і не слуга, — це їй держава служить.

3. Ex pluribus unum

Скінчився гімн. В черзі до мікрофону
стоїть промовців терпеливий ряд,
і перший з них почав своє вітання.
Не знаю, хто він. Мабуть, офіційна
якась особа. Що сказав — не тямлю.
Напевно щось про берег цей гостинний,
про те, що нам тут раді, що нас жде
добробут, мир і продуктивна праця,
яку тут цінять, як ніде на світі.

Згадав ще, що постала ця країна
руками імігрантів і що ми
такі, як всі — майбутні громадяни.
... Ми слухали нераз крилатих фраз,
що мир хвалили — і несли війну,
що, обіцявши рай — творили пекло:
нас не купити за монету слів.
Та й зайвий труд: хто слухає промову?
А скільки з тих, хто слухав, розуміє?
Живі ці звуки всім нам ще чужі:
між нами і промовцем ще бар'єром
не тільки скепсис, а й незвична мова.
— І раптом чую: другий на черзі
промовець підійшов до мікрофону.
Це — заповіли — з "Ю-Ю-Ей-Ар-Сі".
... "Брати і сетри, любі земляки..."
— І понеслося українське слово,
мов теплий вітер із материка,
мов весняна відлига з континенту,
мов запорука, що зима пройшла,
що йде до літа і що тут ми — дома.

ДРУГЕ ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ

1. Lackawanna Manufacturing Company

Я тількищо з європейської гімназії:
латина занадто свіжа ще в моїй голові.
Слово "manufacturing", що світить синім неоном
мені в обличчя у сутінках раннього ранку,
говорить про працю рук,
— не людських рук взагалі —
моїх власних.
Я стала в лави пролетаріату
з молодечим запалом, з ентузіазмом.
Пробую довести
усім і вся, взагалі, а найбільше — самій собі,
що я — молода рослина,
перещеплена на інший ґрунт,

змію вижити, рости у новому незвичному кліматі.
 Начитана Франком, Коцюбинським,
 розумію свідомість кляси:
 я — мало не соціялістка! —
 готова в життєвій практиці
 ставити на пробу теорію.

Машина рветься з-під рук:
 я не вмію ще панувати над нею.
 “Спокійно, не так нервово”, — каже форман. —
 “Дайте їй іще тиждень”, — вставляється за мене в
 начальства.

Поволі втягаюся в норму.
 Хлопці-робітники
 засипають мене масними дотепами.
 Порнографічні іграшки
 з таємничим усміхом з рук у руки передають досвідчені
 молодички.

Я — вже замужем — та не вмію ще боронитися
 гострим дотепом, дзвінким сміхом.
 Ховаюся засоромлена
 за охоронний щит наївности,
 ідеалізму,
 нерозуміння мови.
 Глибоко в серці закопую
 власний маленький світик..
 Але вже розумію:
 є різні мости понад прірви,
 і не всі вони — сталеві конструкції
 за плянами модерних архітекторів.
 Бувають мости рухомі,
 зі шнурів, що плавають з вітром,
 а все таки ними проходять
 валки гімалайських дослідників...
 Жарти — нехай і грубіянські —
 тепла, щира усмішка,
 дружньо простягнуті руки
 і мого зворушення сльози —
 це шнури мостів гімалайських

над прірвами кляс, мов і націй —
мости з людського в людське...

Дружу з робітниками.

А поруч у джінсах, в картатій сорочці,
працює у поті чола, у бруді,
від ранку до вечора
фабрикант, власник.

Обідає разом з нами, поливаючи сендвічі кока колею.

Він розбиває в уяві
старі стереотипи про капіталіста.

Усіх знає по імені,
останній відходить з фабрики.

З ним жартують,
часом навіть і сперечаються...

Але всі його кличуть “Мистер Розен”
і ніхто не каже йому просто “Пітер”,

а шкіра в нього засмагла:
він січень провів на сонці,
відпочиваючи на Багамах.

2. Pursuit of happiness

Цвіте бузок за парканом сусіда.

Дівча, що зроду не просило ласки
в нікого досі — горде, непокірне —
іде, покійно просить скупаря:

“Продайте китицю пахучого дурману!”

І ось несе, захоплена, букет
коханому — сама, мов той бузок,
розквітла, молода, налита щастям.

У власному садку цвіте бузок.

Його плекають руки господині,
щоб ріс, щоб розвивався, навіть там,
де каменистий ґрунт, де мало сонця.

І рік за роком на столі в світлиці
дурман пахучий — розцвітає травень...

І — диво-див — лишає цей бузок
в світлиці запах, що не в'яне з квітом,

що виповняє дім і простір душ,
мов музика, завішена в плен-ері.

Цвіте бузок. Вже руки малюків,
любов'ю материнською налиті,
приносять в хату запашний дурман
і ставлять китиці бузка в флакони.
І запах цей, мов життєдайний кисень,
сповняє силою очищеної крові.

Цвіте бузок. Не в'яне в серці травень.

3. Plain living high thinking

Щоденно зустрічаю у метро
студентів навантажених книжками.
Читаю обкладинки крадькома.
Імена Фройда, Дарвіна, Шекспіра,
малознайомі назви дисциплін
вселяють в серце непогасну тугу.
Не запідозрить молодий студент,
що юна мати із малятком поруч
жадобою наповнена ущерть,
що в погляді її і жаль і заздрість.

Але відкрийсь, Сезаме, щедрість батька
відкрила двері в університет...
І раптом поширився горизонт,
і груди наповнилися простором,
мов в альпіністиці, де кожен вищий шпиль
мінє перспективу і веде
в запаморочливе рідке повітря,
що пахне радістю пізнання і покори.

Міняю розкоші щоденного буття
за привілей ширяти у просторах;
міню лінь спочинку, шал розваг
за строгу дисципліну інтелекту.
У час, як подруги, що з ними я росла,
готуються, обдумують в деталях
зачіску модну і коштовний стрій
на елегантний, престижевий баль —

я — з горбою книжок через плече,
у скромній дешевенькій спідничині —
біжу увечері в неприязне метро,
щоб не спізнитися на виклади у школу.

Та не на кожну я готова жертву.
Є вартості цінніші за життя,
за поступ думки, за багатство книг.
Керує мною пристрасть почуттів,
любов — для мене джерело цілоще,
з простого, тихого, людського щастя
черпаю силу жити і рости.

Сама, у захваті, вирощую синів,
і це — не просто радість материнства,
це — мов лябораторія життя,
це — наче другий університет:
спостерігаю, як росте дитя,
як ширшають у нього горизонти
як немовлятко — вчора в пелюшках —
підносить голову,
здіймається на ноги,
як вимовляє перші звуки слів,
як починає ставити питання
космічні засягом —

і як іще не знає,
що відповідей не знайти ніколи...
Спостерігаю з захватом німим
маленького філософа цього:
оце іде малятком крізь віки
і хоче в жменю охопити вічність
людина, що у ній живе і Бог.

ТРЕТЄ ВІДКРИТТЯ АМЕРИКИ

1. Баляда про срібний ключик

У рові льдьпомітний для ока,
неначе порослий землею,
зчорнілий, а може й іржавий,
лежав зачарований ключ.

Ходили повз нього недбало,
в кого власні, кращі ключі,
в кого сумнів: ну, що ним відчиниш?
Як би він іскрився брилянтом
або грав хоч золотом сонця!
А так — це надмірне зусилля,
даремно змарнований час.

Взяла я старенький ключ.
І от вдома, сиджу вечорами
і відчищую землю і пліснь
терпеливо, поволі, з любов'ю...
І з-під щітки, з-під рук, з-під флянелі
пробивається срібний блиск —
несподівана радість: срібло.

І беру я, збуджена, ключ,
і тремтячим непевним жестом
запишаю в залізний замок
величезної скрині, що в ній
заборонені досі скарби:
Чосер, Мільтон, і Вордсворт, і Байрон.

А тоді — у жадному дурмані —
мов скупар-багатій у гарячці,
я біжу до наступних скринь:
тут пірати з усього світу
навезли віковічних скарбів:
тут в єднанні понадчасовім
поруч Плотарх, Конфуцій, Вольтер...

Скрині рядом стоять у підвалі,
мов бочки у пивниці вин,
і я п'яна, я п'яна, я п'яна...

Я не звикла надміру пити:
мені треба надвір, до сонця...
Але срібний ключик на шиї,
новознайдений мій талісман,
це — мементо, я — власник пивниці,
де рядами: коньяк, арманьяк,
і бургундське, й шампанське, й клярети,
і піно-шардонеї, і сотерн...

Тут потрібний режим смакуна,
не безумне, шалене п'янство.
Кожен раз, як зійду у підвал,
несподіванку доля готує.
Ось іду і злякалась: це що?
Чи не злодій добрався до скрині?
Бачу: власним ключем відчиняє
і такий же сп'янілий, як я!
Ах, співвласник, п'яниця, товариш!
І знайшлося товариство п'яниць,
всі з ключами до цих скарбів,
що їх вкрасти й продати не можна.
І ось сходимо ми у підвал,
кожен з нас, щоб окремо п'яніти,
і, сп'янівши, брататись до ранку
п'яним співом хмільної екстази.

2. Мораторій

Футбольний стадіон сьогодні
відступили незвичній справі:
скликають народне віче —
мораторій проти війни.
І ось: порожніє кемпус,
спонтанно — один за одним —
ідуть професори, студенти,
університетський актив.
Ідуть, щоб у зударі поглядів,
на отвертому вільному форумі
продискутувати проблему —
наболілу розпач душі.
Ідуть несподівано збуджені
бажанням прилюдного вислову,
готовістю встати і бути
зарахованими між дисидентів.
Тут не ждуть “директив ізгори”,
тут не хочуть “подобатись масам”,
тут — свідомість, що кемпус — ядро
ліберальної совісти нації.

Тут здорова запліднена матиця
дев'ять місяців думку вирощує
у контемлятивній вагітності,
і тоді лиш у болі пологів
народитися може ідея.

Наче куля мокрогo снігу,
яка котиться з гір у долини,
і що крок — наростає силою,
і що крок — побільшує скорість, —
так відважна ініціатива,
так думка сказана впору
буває первopочатком
лявіни народного руху.

Завтра, може, газети осудять
мораторій цей наш, наче ересь,
а за місяць країну змие
резолуцій незвичних повінь,
і до року цю ересь включать
в політичну плятформу партій...
Повна труду, складна і повільна
дорога демократії:

— не спалах вогню екзальтацій,
— не одноденне геройство,
— не фрази патріотичні,
— не вірнопоклонні заяви —
потрібна: цивільна відвага
плисти часом і проти течії,
в послідовній щоденній праці
заступатись за власну гідність
і за право свобідної думки —
не своє лиш, але й опонента.

Рослину свободи, кажуть,
потрібно підлити часом
здоровою дозою крови.
Та забули сказати романтики,
що рослина свободи не виживе,
як її не підлити щоденно
гірким потом упертого труду,
послідовної тихої жертви.

Інший спорт на стадіоні сьогодні.
 І — вчорашній німий глядач
 у мовчазному спостереганні
 зачарований дивним спектаклем —
 я зійшла з високих трибун
 і сьогодні і я — на арені
 беру участь в незвичному спорті.

3. Синтеза

Юрист і професор права,
 директор найбільшої в світі
 правничої бібліотеки,
 мій приятель Морис Кагане
 на вершинах своєї кар'єри.

При вині в професорському клубі
 каже Морис: “Ти знаєш, сьогодні
 я отримав цікаву оферту:
 будувати нову бібліотеку
 при університеті Сінаю,
 недалеко від Єрусалиму...”

“Та невже ти для цього залишиш
 свій достаток, безпеку, кар'єру?
 А що буде з контрактом видавця
 на твою чергову монографію?”

Каже Морис: “На пост мій чекає
 безконечна черга кандидатів...
 Але там — там бракує охочих —
 і суперників в мене немає...”

Усміхнувся: “Казали, в Сінаю
 буде центр ліберальної думки,
 щоб тримати баянс рівноваги
 між рідними тоталітаристами...
 Є потреба, є фонди... Та плян цей
 нездійснений, хіба що будуть
 люди з ім'ям, з душею, із серцем,
 що схотіли б принести у жертву
 зрозуміння, і труд свій, і розум...”

Каже Морис: “Я бачив, як важко
на основах тисячолітніх
будувати нове суспільство.
Там потрібні здорові руки,
там потрібна здорова думка,
там потрібно кваліфікацій
цонайкращих спеціалістів.
Там мій голос — це “бути — не бути”,
там мій вклад — це тривала цеглина
у велику майбутню будову...”

“Ти вже рішений? Справді поїдеш?
Але ж корінь твій — тут, у Нью-Йорку?
Чи ж не тут і твоя батьківщина?”

“Нью-Йоркчанин я з діда і з прадіда,
і напевно на старість вернуся
доживати десь віку у Брукліні!
Але я — не забудь — теж нащадок
віковічної тої культури,
що єднала розсіяний нарід,
що з грудей з молоком материнським
в дітей віру поїла і мрію
про обіцяний край Ханаану —
борг обов'язку в мене на плечах,
його мушу сплатити із честю...”

При вині в професорському клубі
ми ще довго сиділи, до ночі,
і крізь вікна, у темряві міста
увижались мені, наче привид
орієнтальної фата моргани,
криті золотом бані столітні
мого рідного Єрусалиму.

1975/1978.

Ганна Черінь

ГАЛЯ З ВУРКАГАНАМИ В ТАБОРОВІЙ КУХНІ У ВОРКУТІ

(уривок з роману “Слова”)

Оксана в майстерні латає лахи,
 А Галю послали на кухню.
 — От і добре, —
                                 утішилась бідолаха, —
 Хоч із голоду не опухну.

Повна кухня блатних!
                                 Вони монополію
 Дістануть завжди на харчі...
 До кожних замків підберуть ключі
 І вибрешуться
                                 перед контролею.

— А це що за така птиця? —
 Спитали,
                                 побачивши Галю —
 Ні рожі, ні кожі, как говориться...
 Ну, та нічого,
                                 гірших відалі.

Картошку чистіть умеїш?
                                 — Так.
 — Ну,
                                 то начисть повний баняк.

В куточку,
                                 щоб не попадатись на очі,
 Галя,
                                 присівши,
                                 працює й муркоче.

— Братва!
                                 Та до нас залетів соловей!
 Недарма ж я казав,
                                 що це — птиця!
 Голосніше співай,
                                 не робей!

Ось на, поїж,
це для голоса пригодиться...

Ану,
ушквар нам
“Шлі два вуркагана”,
Або про Соньку — кралю блатняків!
Таких не вмієш?
— Вмію про Богдана,
Про Сагайдачного,
про козаків,
Та про вербу,
про чайку,
про тополю...

— Ну, хрін із ним,
давай і про вербу!

І голос,
повний ніжності і болю
Вербовим листям
колисав журбу.

— А знаєш
“Как умру я?”
— Ні, не чула...

От “Як умру, то поховайте” — знаю!
— Співай!

І гордих слів снага безкрая
На темні душі хвилею плеснула...

Замовкли всі.
Один аж сльози витер...

— Оце так здорово сказав Тарас:
“Порвіте кайдани”
і “кров’ю окропіте”..

Це може стосуватись і до нас...

Ні матері, ні батька ми не знали,
Зросли в трущобах,
в голоді й хворобах,
У поїздах вантажних ночували,
Тікали від мільтонів туполобих,
Ховалися під лави на зупинці,

А ввечері
    до міста бігли красти...
 А ми ж також, напевно, українці,
 Як не цілком,
    то може хоч почасти...
 Ех, розтоска!..
    Танцюймо “гоп со смиком”,
 Щоб сльози в горлі
    зупинити криком!
 І вдарили блатні такі чечітки,
 Що аж долівка тріснула, на збитки!
 Кумпанія на Галю не вважала.
 Вона свою вже ролю відіграла...
 Немов її забули.
    Тільки вранці
 Приніс їй хліба і шматочок сала
 Той, що почав ті одчайдушні танці,
 Отой,
    що називався “Гоп-со-смиком”.
 За ним услід
    Митько її покликав
 І, тицьнувши їй в руку медівник,
 Страшенно засоромився
    і втік.
 А ввечорі їй притягнув Корнюха
 З оленячого хутра капелюха
 (Його він десь,
    як кажуть —
    “відірвав”).
 Соромилася Галя,
    відмовлялась,
 Ті подарунки брати аж боялась,
 Та вже й відвикла від солодких страв...
 — А ти бери,
    дурненька,
    не ламайся,
 Побільше їж,
    то будеш голосиста!
 Ось гуси прилетять —

то роздобудем яйця —
 Їх, кажуть, в опері
 сирими п'ють артисти!

Отак, вони,
 неначе хвору качку,
 Чи голуба з поламаним крилом,
 Її підгодували.

Не подачку
 А серце їй приносили,
 з теплом...

Чи що знайшов,
 чи вкрав,
 чи виграв в карти —
 Для Галі має кожний щось в кишені.
 — А ти співай.

Твій голос злота вартий,
 І ти ще будеш в опері на сцені!
 — На сцені...” — засміялась гірко Галя. —
 Краси для того треба,
 ну, а я...

— Таж ти у нас —
 найкраща в світі краля,
 А в тебе голос —
 як у солов'я.

Якби тобі ще плаття з “крепдешину”,
 Та зачіску зробити під барбоса,
 Та посадить в нову автомашину,
 Ти Барсовій могла б утерти носа.
 Не віриш?

Заспівай нам “Ой за гаєм”!
 Послухалася Галя,
 та й співає...

А “Гоп-со-смиком” люстро підставляє:
 — Дивись:

таж ти —
 дівчонка міроваля!

**
 *

В пісні верби шуміли
 пружними вітами...

Галя глянула в люстро
та й зацікавилася:
Сірі очі розквітли незваними квітами,
В них світилась краса —
й небезпечна, таємна сила...

Серце стріпнулось,
як риба у ятері...
Та Галя всміхнулась:
— Нікому я носа не втру!
Ці хлопчачки,
що не знали ні батька, ні матері,
Щиро її полюбили,
як рідну сестру.

Вона
їх душі зіграла убогі,
Як соняшний промінь з Сибірської мли.
В неї вони
вірили,
як у Бога,
І один від одного
її берегли.

Один лиш раз,
як Митька-лопух
присів заблизько до Галі,
Йому так дали,
що увесь опух —
І чемно поводивсь надалі.
— Ти що ж,
подлец собачої кости,,
Захотілось калинки-малинки?
Як хочеш бабу,
то йди у гості
Знаєш куди?
До начальника жінки!
А до Галі —
нікому дороги нема,
Крім того,
що вибере
Галя сама.

Олександра Черненко

ОРАТОРІЯ

I

Сьогодні всі зійшлися голоси,
Щоб одягнулась звуками на свято.
Світанок у прозорості роси
Облич своїх збирає так узятюк

В безмежно незліченному числі,
Хоча в собі лиш сам один є сонцем.
І вишивають гімни скрізь свій слід
Мовчання незнищеним волоконцем,

Щоб чути тон скрипок і арф без вух,
Співати, хоч зникають горла губи.
В самій середині схопити рух,
Скидаючи всі з тіла мертві зруби.

І вигоїти болі ран ущерть,
Розбивши кожну зустріч неохочу,
Та вдруге народитися над смерть
У повноти порожняву дівочу.

Звучати сяйвом в отчих барвах форм,
Знайшовши в нім себе, — в своєму дарі.
Чи можна більший ще давати корм,
Щоб радість обіймати з ним упарі?

II

Із тебе висувається твій білий камінь,
І стін твоїх рамена розпадаються.
Ти в ньому вільна вся! Ти без сліпої рами,
Що уст голодних образ кличе без кінця.

І каменя тягар у легкість голубину
Сплітають струни водяні могутніх лір,
А хори знову їх еднають без упину
В його незрушности любовний сувенір.

О втіхо! Радосте безтямна існування!
 Вона в тобі, як трепет весняний і млість,
 Вся літа та плодів осінніх дозрівання,
 І як цей тиші білої зимовий гість.

Вдаряє щастя пальцями в свої органи
 Гучних у неозорому прозорінні труб.
 І заливають вірно ручаїв пеани
 Твій з вічністю завершений навіки шлюб.

III

Акорди птахами крізь сині стелі,
 І крізь підлоги туркусові вод,
 Зароджують свої нові оселі, —
 На крилах носять ритму каруселі
 У цей живий мелодії город.

Йому осанна багряніє цвітом
 В клявішах мармурових пелюсток,
 Що грає, теж є сам оркестри мітом
 Над тим в Його естві єдиним світом,
 І музики сягаючи вершок.

У водогроях рож він одинокий
 Освячує там кожну свічку струн,
 І флейтами забарвлює потоки.
 В короні воскресає творчоокий
 Вертеп і щастя від нетлінних рун.

То не шукай себе, де порох сірий,
 Де давить часу чорна пелена, —
 Вони посудини лиш знак позірний,
 А в повноті, яка не знає міри,
 Порожняви причастям, що без дна.

IV

Ця зелень оксамитна в райдугах мінлива,
 І водопади пахощів, — ця квітів злива, —
 Ось це полів її іскриста м'яко даль
 Вся в неї на ногах і пальцях, мов опаль.

А торс із золотого місяців намиста
Всіх сфер спинає путь, що стала світлом чиста.
І там, де нігті, кругло-коралева ринь.
А висі ця прозоро-голуба глибинь,

Що у свічадах моря, рік, озер знаходить
Своє лице сапфірне та рубінні оди
Життя, що піснею лле вічність в кожну мить,
Що дзвонами безтінний сад краси вістить,
В долонях рук її смарагдовим браслетом
Закрилося, хоч володіє владно летом
Над лісу долами та над верхами гір,
Танцюючи в сузір'ях на долівках зір.

Сама на бурштиновім океану мості
Сідає в човен, що в собі весь має простір. —
Пшеничного волосся золотий топаз
Стає зерном, як світляний дороговказ,
Бо ув'язнив свою в собі одвічну темінь.
І нацвяхований сонцями персня кремінь
Світам викрешує чотири чаші лон, —
У їх свободи незнищенної полон.

А серця тиші кришталеві потреба
Її єднає з ним у непорушність неба
Алмазом ока в перлі білого чола,
Де б'є джерелами їх світляна стріла,
Що в колі звуків симфонічної карети
Везе початків і кінців любовні сплети.
Вони в одному двое, наче королі
Хвали вінець Йому складають на землі.

Микола Шербак

БАЛЯДА ПРО НАРОДЖЕННЯ

Над степом туман, туман...
На Шведській могилі
ворон кряче —

Горе незряче...

Розвіялись люди, як мак:
Один — козак,
Другий — гречкосій,
А третій — сам не свій...

У долині замулюється джерело,
У дворі висихає криниця —
Моровиця...

Весно, весно! Ти родиш надії,
То і нам сподівання зроди!
Хай вони розцвітуться, як мрії,
Як цвітуть яблуневі сади...

... Чийсь дужий і спраглий голос
Будить заснулий степ.
У полі налився колос —
Зерном росте, росте...

Проміннями зяєніла
В Каневі віща гора...
Із Чорного моря хвиля
Вдарила до Дніпра...

Дуб на козацькій Хортиці
Глибше коріння пустив..
Із лугової криниці
Полився синій розлив...

Сокіл стрімко злетів угору,
Тополя у вранішню пору
Із осокором упарі
Щось говорили до хмари...

І рвійним зеленим шумом
Загомоніли ліси он.
Молився ратай за плугом —
Народився Симон!..

Сонце, прийди на христини!
Земле, радій і гордись!
Родився син України,
Провісник народу родивсь!

З ФРАНЦУЗЬКИХ ПОЕТИВ

Шарль Бодлер

ВЕЧІРНЯ ГАРМОНІЯ

Хвилина надійшла й, колишучись на білі,
Парує кожен квіт, немов кадильний дим,
Звучання вечора в повітрі запашнім
Мелянхолійний вальс у крутежі безсилім,

Парує кожен квіт, немов кадильний дим,
Мов серця тихий схлип, здригання струн несмілі,
Мелянхолійний вальс у крутежі безсилім,
Звід неба олтарем підводиться сумним.

Мов серця тихий схлип, здригання струн несмілі,
Страх серцю згаснути у небутті німім,
Звід неба олтарем підводиться сумним,
Диск сонця топиться в своєї крові хвилі.

Страх серцю згаснути у небутті німім,
В минулім згадує усі хвилини милі,
Диск сонця топиться в своєї крові хвилі,
Ти сяєш, мов потир, у спогаді моїм!

Поль Верлен

INITIUM

(Початок)

Скрипки влили свій сміх у флейт розливні співи,
Кружляв вертливий баль, як хтось її увів,
З волоссям золотим, що гралося, пестливе,
Над уха мушлею, де я, коли б посмів,
Жагою б уст припав шепнути кілька слів.

Вона ішла, плила, й мазурка некваплива
Несла її, мов ритм цих віршів нешвидких,
І рим мелодія, й образність блискітлива
Дитячої душі розливом хвиль ясних
Блищали в зелені очей її сяйних.

Усі думки мої, мов сковані відтоді,
Викликають її, видіння чарівне,
І в спогади свої, немов до храму входить
Моя любов, чуття ховаючи лячне,
І чую — пристрастю запалює мене.

ПАН ПРЮДОМ

Він батько, строгий він, сім'ю годує й гріє,
По вуха він заліз у комірець. В очах
Мелькає сонне щось — життя безжурний шлях,
І квіття на його пантофлях червоніє.

Що чар зірок йому, що синь, коли задніє?
Що срібнолистий бук, де в тіні трелить птах,
І зелень свіжих лук, і тихих клюмбів пах?
Месьє Прюдом дочку віддати заміж мріє,

Вже й вибрав молодця з тугеньким гаманцем,
З родини доброї, ботанік з черевцем,
А щодо віршунів, нероб ледачих зграї,

Всіх тих бородачів, нестриг, сам образ той
Його жахає більш, ніж вічний геморой,
І квіття на його пантофлях розцвітає.

Перенлав Святослав Гординський

Емма Андіївська

КАЗКА ПРО ДРАКОНА, ШЕВЦЯ, ЩО НЕ ВМІВ ДАРУВАТИ ЗАПОДІЯНОЇ КРИВДИ ТА ІНШИХ

Якось трапилося, що до парку великого міста прилетів останній дракон умирати. Він був такий огидний, старий і немічний, що спочатку на нього ніхто не звернув уваги, гадаючи, що то ледачі поганці з навколишніх будинків, замість до сміттярки, викинули в кущі купу брудного лахміття. Зрештою, і сам дракон знав, що його вже ніщо не врятує, зубів і сили в нього нема, від колишнього вогню й отрути лишилися тільки тонесенькі ледь теплаві цівочки сірчаного смороду, іржа сточила залізні гребені та їжакуватий панцир, і дні його пораховані.

І напевне так воно й сталося б, якби випадково, а чи з химерної загаганки Провидіння, що змінило і долю дракона, і всього міста, а тоді й решти світу, до парку не забрів п'яний жабрак, що, взявши потвору за старе манаття, в якому тепліше, ніж на голій та ще й після недавнього дощу мокрій землі, можна було виспатися до ранку, сам заліз до беззубої пащі дракона; а той, відчувши, як після довгого часу здобич сама пхається до його черева, ожив і налився силою.

Щоправда, навіть і ця єдина, за багато століть жива здобич не втримала б дракона довго при житті, бо ж у нього викришилися й пеньки зубів, а шкіру й луску побили шашлі, якби однієї днини до парку не навідався місцевий швець, розгніваний на невдячного рідкобородого клієнта.

Помітивши, що в кущах валяється дракон, швець, що ніколи не дарував заподіяної йому кривди, вирішив продемонструвати на потворі своє щойно зневажене мистецтво й таким робом помститися на всьому людству за те, що рідкобородий клієнт збунтував його душу.

Обстеживши дракона, зокрема його беззубу пащу, швець пообіцяв збаччлому страховиськові, що пришле йому залізні кілки, якими той зовсім добре жуватиме, й дещо скріпить драквою усю його бувалу в бувальцях статуру. За

це дракон йому належно служитиме, а він, швець, пильнучи свого підопічного, нестиме при ньому варту.

Дракон на це радо погодився, і швець заходився біля нелегкої праці. Невдовзі паща була устаткована, за допомогою помпи для надування гумових матраців швець трохи піддмухав боки потвори повітрям, а тоді, пославши про всяк випадок сина до братової по швайку, подався до міста й оголосив, що з'явилося страховисько, врятуватися від якого можна лише даниною. Тобто раз на тиждень мешканці мають постачати драконові для відживлення або улюбленого пса, що їх і так надто розплодилося, або юнака чи юначку.

Вістка про це дуже вразила громадян. Такого в місті ще не траплялося, і люди не знали, як їм бути. Щоправда, дехто несміливо висловив думку, чи не найдоцільніше, як то подібні проблеми розв'язували за сивої давнини, вбити дракона. Але на таку пропозицію всі одногласно зацїхали, мовляв, колись за диких часів таке, звісно, чинили, та її рідкісних тварин тоді водилося подостатком, а тепер, коли нарешті запанував прогрес і люди глибше збагнули цінність і неповторність кожного існування, давнім неподобствам немає місця. Крім того науково встановлено, що дракон — корисна тварина. Адже відомі поодинокі випадки, коли дракони нищили пацюків і саранчу, і тому такий чистіший докїлля, якого вряди-годи можна застосовувати навіть у сільському господарстві, підпадає охороні.

Зрештою, після короткої наради, більшість мешканців погодилася на тому, що дракон, хоч і потребує час від часу жертв (а що в світі будь-коли здійснювалося без жертв?), насправді не кепська штука. За його допомогою значно легше, ніж досі, можна буде вирішувати чимало складних гуманітарних проблем. Наприклад, такі заходи, як смертну кару, тепер скасують, бож усіх злочинців, замість карати на горло, як досі, коли послуговувалися бездушним правосуддям, віднині з чистим сумлінням просто по-батьківському віддаватимуть драконові на харч.

Дехто при цьому не вголос, а подумки прикинув, що, властиво, в кожного є чи люта теща, а чи капосний сусід, який ходить по голові, і дракон не одному розв'яже руки.

А втім, байдуже, хто що міркував у голос чи подумки, на одному пункті всі беззастережно погоджувалися, що дракон служитиме за найбільшу атракцію в місті, яке вже давно потребувало змін.

І справді, невдовзі для мешканців настало інше життя, і за змінами ніхто вже не побивався. Спочатку дракон лише щотижня отримував пса або карного злочинця. Однак невдовзі собаки перевелися, а злочинців стратили, а дракон у смакував щодня мати свіжу жертву, і мешканцям міста довелося віддавати не лише немилих сусідів, а й коханих дочок і синів.

Батьки гірко заплакали й заходилися писати до уряду петиції й протести, але звідки надійшла відповідь, що такі нарікання цілком безпідставні, їм бракує законного підґрунтя, оскільки існування дракона схвалено всенародним голосуванням. Зрештою, жертви завжди потрібні в ім'я світлого майбутнього, якого до появи дракона просто не було. Нехай городяни пригадають собі, що досі вони жили надто ситим теперішнім, і гадки не маючи, що на світі існує прийдешнє, яке завдяки винятковому збігові обставин на решті замаячило на обріїх і на них тепер варто уважніше задивлятися.

Отож мешканці, побідкавшись тихцем і не бачачи нізвідки порятунку, вирішили взяти урядову пораду до серця й вряди-годи пильніше зиркати на далекі обрії. А що з бігом часу вони не лише принагідно зиркали, а й делалі більше вибалувувалися на ті обрії, тим часом, як життя йшло далі, то так воно й сталося, що непомітно почали псуватися колись бездоганно втримвані дороги, забракло харчів, руйна сяннула й будинків, а тоді вже й почали виходити з ужитку поняття про добро і зло.

Однак, що більше людей вешталось обшарпаних і голодних, то гучніше ширилася слава дракона, досягаючи й інших міст, звідки сунули нові делегації й гурти паломників. Мешканці міста й самі не зчулися, як на всіх головних площах залунали гучномовці, сповіщаючи, що найбільше щастя кожного мешканця міста — щоб його зжер дракон. І нікому й на думку не спадало, що все лихо, яке звалилося на городян, виснувалося із гніву шевця, що не вмів дарувати заподіяної йому кривди.

Проте незалежно від того, чи вмів швець дарувати заповідяну йому кривду, чи ні, день спливав за днем, і деяких змін зазнав і сам дракон. Він згруб і перейнявся силою власної величі й могутності. Тож дедалі частіше траплялося, що він не слухав шевця, непоштивість якого його щораз більше дратувала, особливо після того, як той обмовився, ніби дракон житиме так довго, як жеврїтиме його, шевцева, помста.

Таке зізнання неабияк занепокоїло дракона. Але зі свого життєвого досвіду дракон знав, що в таких справах ніколи не варто поспішати, і вичікував сприятливої нагоди, яка невдовзі й трапилася.

Одного хмарного пополудня, коли швець, виглядаючи сина зі швайкоюю, що десь загаявся, обернувся до дракона спиною, той, скориставши необачністю свого надто зарозумілого охоронця, відкусив йому голову, аби назавжди позбутися зайвої опіки, якої він тепер вже не потребував. Адже з усіх найдальших міст щодня прибували охочі вболівальники, що із захопленням лакували драконові луску, відточували пазурі й латали лайкопластиром вичовгані боки. А головне, ніхто із найзапападливіших ретельників, яких дракон міг щомиті поцупити й зжертити, й не здогадувався, що грізні страховиськові зуби примочував йому швець, який не вмів дарувати заповідяної йому кривди і голова якого варилася в драконовому череві.

Відтепер драконові вже ніщо не загрожувало. Ніхто до нього непоштиво не промовляв. Ті мудрагелі, до вікон яких сягав драконів сморід і які натякали, що дракона треба вбити, давно лягли кістьми. Та й сама думка позбутися дракона з бігом часу всім почала здаватися настільки нездійсненною, що ніхто не зважувався її вголос висловити ще й тому, що прихильники дракона пильнували вдень і вночі й рожевими топірцями одразу ж вкорочували задовгі язички.

Отож заки люди встигли роздивитися, що й до чого, весь світ схилився перед драконом. Лишився ще тільки серед океану один невеликий, хоч і густо населений, острів, де люди не виявляли пошани до страховиська, однак невдовзі і там усі більші фірми оголосили, що збанкрутують,

якщо, боронь Боже, щось приключиться драконові, і закликали мешканців, ощасливлених появою дракона, особливо пильнувати цей рідкісний скарб, а в разі потреби навіть підготовувати його власним м'ясом.

А що такі заклики, особливо там, де ще не звідали драконової влади, знаходили надто ретельних прихильників, то за якийсь час страховиськові підпорядкувалася й решта світу. Тікати не було вже куди, усім стало ясно, що дракон існуватиме довіку, і кожний чекав, коли дійде до нього черга.

Однак коли люди від страху остаточно відучилися підносити догори голову, син того шевця, який ніколи не дарував заподіяної йому кривди, скінчивши в гостинної дюдини підвечірок, згадав про батька, що послав його по швайку, і вирушив назад у дорогу.

Тільки за цей час, як дядина пригощала шевчикowego сина, багато чого змінилося. Там, де колись простягалися шляхи й бруківки, тепер буяли чагарники, де колись росли дерева й тишили око квітники, пролягла пустеля. Тому, вишукуючи серед зміненого навкілля стежки додому, син шевця ненароком опинився в парку, якого він не пізнав, бо доріжки, колись гарно висипані жорствою, завалили цеглою, дрюччям і кістками, щоб ніхто без потреби й дозволу не швендяв парком, оберненим на заповідник дракона.

А що син шевця, балакаючи з дядиною, не чув про цей наказ, то він і прямував далі, перелазячи в темряві через різні загороди, аж поки, видряпуючися на чергову купу якогось мотлоху, поковзнувся і, падаючи, добряче пірнув швайкою в якусь гранчасту опуклу, що виявилася самим драконом.

Звісно, тієї миті, як повітря з шипінням вийшло з потвори й на землі простяглася пласка купа лахміття, над яким невиразно височіла лише драконова паща, син шевця ще не роздивився, що то і є страховисько, гадаючи, що під ним луснув помилково викинений на смітник старий надувний матрац. Але коли те, що осіло під ногами, проскиглило, чи на пам'ять про батька, який, мовляв, прикликав його, дракона до життя, цим ніби зобов'язавши й сина ступати в батьків слід, син не полатає йому необачно пропо-

ротий бік, посланий по швайку шевчиків нащадок здивовано зупинився й ступив крок уперед.

Та ще заки він наблизився до говорючої паші, із пропоротого боку потвори викотився колобком голос шевця, що його драконячі старечі кишки не спромоглися перетравити, і син довідався про долю батька, який нікому не дарував заподіяної йому кривди.

Отож, не довго розмірковуючи, син шевця сховав батьків голос у кишеню, облив дракона бензиною і підпалив.

А коли на вогонь позбігалися люди й побачили, що серед сірчаного попелу стирчать лише кусні залізних патиків, що їх розгніваний швець примочував потворі замість зубів, то багато хто не втішився, а гірко заплакав, бідкаючися, що ж тепер буде.

Щоправда, мірою того, як розвіювався драконячий чад, люди потроху оговтувалися. Спочатку вперше після довгого часу хтось, не знати коли, зважився забрукувати перетворену на баюру вулицю. Потім з'явилися свіжі булочки і навіть масло, про яке знали лише з переказів. Мешканці нарешті віддихнули на повні груди, й життя почало остаточно налагоджуватися.

Тільки що ліпше людям велося, то менше кожен відчував задоволення. А коли відбудували останню руїну, що залишилася з доби панування дракона, то на тому місці, де згоріла потвора, зійшлися найдюкованіші голови міста і, поклавши квіти на свіжий моріжок у щойно впорядковану парку, виголосили на честь дракона промову, в якій докладно навітлювалося, що в особі страховиська відійшов у небуття єдиний гідний подиву світоч людства. А що тепер ніхто вже не відтинав крикунам язика, то люди стали дедалі тяжче зідхати й уголос мріяти, старанно виглядаючи, чи не з'явиться на обрії якась нова потвора, яка надасть сенсу їхньому існуванню.

Іван Боднарчук

ГОЛОС МАТЕРІ

Миколин приїзд сколихнув почування земляків. Щось далеке, давнє защеміло в їхніх душах, торгнуло минулими днями, мов дзвінками у серцях. Цей хлопчина з буйною чуприною і чорними пронизливими очима — талановитий актор і оратор, уже тут. Порядком культобміну приїхав на гастролі, скрипалем.

Зїхались земляки з усіх кінців нашої провінції. Стояло перед ними, чергуючись картинами, Миколине дитинство, юність. Дивне оце хлоп'я виростало з декількома талантами. Так, немов те кріслате дерево, що коли підчищувати, то не знати було, котру гіллячку стинати, а котру лишати. Що з Миколи виросте? — питали люди. Тішились ним батьки, вчителі, тішилась громада.

— З того Миколи буде дипломат. Він не дасть собі в кашу наплювати. Приверне до нас очі світу, — казав батько.

Громада плянувала вислати Миколу на студії юристки, щоб мати в ньому захисника своїх прав. Але блиска метеором війна, злизала пляни, затуманила обрії майбутнього. Микола партизанів, Микола пропав був без вістей, Микола пройшов свою хресну дорогу, йому довелось вдруґе на світ народитись. І ось приїхав він на гастролі, скрипалем.

Перегукувались земляки:

— На чийому він копику їде?

— На чийім їде, того й поганяє...

— Послухаємо, якої він нам заграє. Але не терликання його нам тут потрібне, а його голос, його думки...

Як зустріти нам Миколу? Нараджувались земляки. Одні були за те, щоб збойкотувати його виступ. Перейти йому дорогу з транспарентами: "Геть з культобманом!.." Дати йому відчути, хто ми. Але якось ці вихватки остигли. Взяла верх думка переконливіша: Микола Миколою й залишиться. Микола наш. Миколу не пустимо. Микола залишиться тут з нами. Микола нам потрібен. Відвоювати нам

Миколу. І замість бойкоту, замість демонстрації, рішили Миколу привітати, влаштувати йому прийняття. Пересвідчити в тому, що майбутнє його тут. Як служити, то служити своєму народові, а не ворогові. Не на те йому Бог талант дав, щоб служити дияволу, — заговорили земляки.

Земляки викупили квитки, заповнили залю. Ще далеко до початку вторгнулись за лаштунки.

— Ану, де він — цей наш Микола? Микола, що робить кола? Який він тут? Чи пізнає нас? Микола сидів на стільці, похилений над скрипкою. Бринькав пальцями по струнах, прикладав вухо до скрипки й дивився кудись далеко.

Земляки товпились, підносили його на руках, обнімали, обцілювали. А Микола — немов не свій: захищався смичком, перестроював скрипку.

— Що з тобою, Миколо? Ти якийсь не той, що був? Може не пізнаєш нас? Обізвися, засмійся! Голова догори! Хіба такий ти був? Що з тебе зробили?

Стара Пилипиха сплеснувши в долоні, зависла в Миколи на шиї, заголосила: — Сину, синцю, синашку! Я ж твоя тета. Не пізнаєш? Та ж я тебе, дитинко, вибавила! Годувала й колисала. А потім, як бачу — ти виганяв гуси на вигін, сідав на мій плетений перелаз та все тої, як то воно? “Я бачив, як вітер берізку зламав”... Кругом тебе ціла вулиця дітей, а ти у квітах, немов у вінку... — промовляла, трясла ним, мов потопельником, щоб привернути до життя, а він холодний, мов той металевий замок, що вже й ключа до нього не знайти.

— Він бачив, як вітер берізку зламав. А потім, як живих людей ламали... Зломили і його. Аж жаль дивитися на людину, хіба такий він був, — сказав хтось у гурті. А тоді обізвався колишній сусід, Юрко Дорожний:

— Чи ти знаєш, Миколо, що я зробив сто п'ятдесят миль, щоб тебе побачити, зустрітися з тобою, розпитати, як наші там, а ти? Їдучи сюди, я пригадав собі, як ти під час Зелених свят на могилі поляглих промовляв. Повір мені, що мурашки грали під шкірою. Здавалося, що могила розсунеться і встануть із неї живі герої. А тепер, дивися: ми на чужині й не зчужили, а ти з рідних земель, з України і такий холодний. Ану, дівчата, розігрійте його! — хит-

нув головою на дівчат, що вийшли привітати Миколу. Дівчата підступили:

— Ми, дівчата, вітаємо вас, наш дорогий гостю, вітаємо на вільній землі Вашингтона! Прийміть від нас оцей скромний подаруночок — вишиту сорочку. Хай під цю сорочкою б'ється у вас українське серце! — Вручаючи Миколі сорочку, привітались дівчата поцілунком. Микола при цьому відставив скрипку, звівся на ноги і тепер усі побачили — стояв на одній нозі, друга нога була в нього коротша. Він закінчився якимсь словом, уста задрожали, на повіках зависли дві краплини сліз.

— А ми, старші, без жадної церемонії, передаємо тобі, Брате Миколо, оце убрання. Скинь із себе оте цундоя, одягнися, як людина, щоб нам лице не лупалось перед чужинцями! — сказав Дорожний, завісивши убрання на Миколине плече, немов на сухий хрест.

Микола мелькнув щось незрозуміле: “Ви чуєте, як я говорю? Може й не зрозумієте мене. Мова тепер у мене штучна. Трапилось таке... Я вибачаюся, але мені треба скрипку настроїти до цього фортепіана і ніяк не можу. Думаю, що це тут зміна підсоння подіلالа...”.

Земляки потихеньку виходили з-за лаштунків. Виходили сконфужені, затурбовані. Вони вже й не вірили в будь-який його успіх. “Чуєте, як говорить? Що це параліч у нього чи що?”.

Переморгнулись світла, цвіли цікавістю обличчя, зорили очі — багато очей. Піднялась куртина. Якусь мить світилась сцена мовчанням червоних котар. Вийшла піяністка в чорній сукенці зі срібним метеликом на грудях. Микола не виходив. Піяністка сиділа за фортепіаном і ждала. Шелестіли підшепти. Жіноцтву не подобалась піяністки зачіска. Думали — гратиме сольо. З-за куліси показався Микола, але він і двох кроків не зробив. Зупинився накрайчику, біля червоної котари. Переодягнений у нове убрання, у вишитій сорочці зі скрипкою під пахою, під рясні довготривалі оплески, тримав похило голову, скрипку лівою рукою пригорнув до грудей, смичок у правій руці звисав. Випростувався. Уста ворохнулись, здавалось збирався заговорити.

— Говори, говори! Не бійся, підслухових апаратів в наших стінах немає.

— Говори, хай почуємо твій голос! Хіба немає в тебе про що говорити?

— Ти ж бо був у лісі, був і поза лісом, говори! — шептєли підшепти, — скрипка нам не скаже те, що уста хотіли б...

— Ш-ш-ш-ш! Мовчіть! Прийшли ви на концерт, а чи на мітинг?..

Микола підніс смичка, приклав обличчя до скрипки, як оце дитина кладе голову на матірню груди, глянув на піяністку. Став у розкроді, нахилився до переду. Градом заскакали пальці піяністки по клявішах і заговорила Миколина скрипка. Микола щось підшіптував скрипці, лоскотав її пальцями, смичком пригортав, голубив — говорило дерево-явір, говорив ліс — багато дерев. Шуміли вершки у спалах вогнів, гриміли водоспади, розлягався клекіт річок і стогін ярів. Чергувались гурагани зі спалахами світанків. Микола щось підшіптував скрипці, а скрипка ці підшепти бравурно, то ніжно вигортала із свого горнила.

— Ще про горе чашчки-небоги!... Як чашечку зігнали, а чаєнят забрали!.. — пишцали жіночі голоси.

І здавалось таки тут десь злопотіла крильцями чашечка-небога, вдарилась дзьобиком об стелю, прилипла до шибки. Верніть моїх чаєняток, вони ще маленькі.

— Нам про Мороза! — кричала молодь. Авдиторія звелась на ноги і за мелодією скрипки в акомпаньямент фортепіяна грімко проспівала пісню про Морозенка.

Сцена заясніла квітами, дітьми і молоддю. Миколу на руках винесли в автомашину. Довжелезні колони авт потяглись до готелю, де мала відбутися зустріч з Миколою.

— Тобі Миколо вже нічого боятися. Ти на вільній землі. Ти вже наш. Ділитимеш свою долю із своїм народом. Ти наш і ця автомашина, яка везе тебе — вона також твоя. Сьогодні передамо тобі ключі, не тільки до цієї автомашини, але й до нашого міста. Посадник нашого міста жде на цю церемонію... Бенкет для цієї церемонії відбудеться в тому ж самому готелі, де ти зупинився...

— Ви не гнівайтесь на мене. Ви чуєте, як я говорю: мову мені пощербило, ногу вкоротило. Залишилася в мене тільки оця скрипка — кұсник цього яворового дерева, що говорить за мене, — ледве висловив Микола цих кілька слів.

А по хвилині знов, але вже якось виразніше говорив. Може це мова наломилась, а може звикалось до його мови, краще вже розуміли цю штучну мову.

— Не так то легко вирвати в людини душу, — сказав, — при цій операції можна потеряти розум, можна втратити зір, слух, а то й декому викривлює уста, вкорочує язика. Звичайно, техніка досягла свого... Тож не дивуйтеся. Мене вже нема й п'ятдесят відсотків. Я сперся на оцю яворову дощину — на свою скрипочку. Дерево за мене говорить. І це єдине моє щастя. Це Бог мені дав. Я так часто згадую оту казку з дитинства, пригадуйте?... як то воно? Помалу-малу, сопілонько, грай та не врази мого серденька вкрай! Мене сетриця із світу згубила, ніж у серденько та й устромила... Кажуть, у нашого народу стільки терпінь, що й дерево в нього говорить...

В готелі, коли він підійшов до прилавка по ключі, разом з ключами подали йому записку: "О 12-ій ночі жди телефону з України, від рідних".

Микола зайшов у свою кімнату. Положив футерало на етажерку. Нероздягаючись, ліг впоперек ліжка. За стіною хтось демонструє магнітофонні записи його виступів. Коридором кроки. Стукіт у двері. Микола не відзивається. Зелений абажур павуком обсотує футерало. І знов ці кроки. Крізь шпари дверей падають записки, а потім голоси: "Миколо, там зібрався народ, ждуть на тебе". Кроки віддаляються, гамір втихає. Чути молитву, привітання, промови: "Миколу не пустимо! Микола залишиться з нами! Микола наш!" Гучні оплески. І раптом цей телефон. Микола бере слухавку, прилягає до подушки. Далекий, стривожений, обсотаний дротами, серцем наболілий голос матері:

— Микольцю, це я — матір твоя. Вибач, не можу, щось дух мені заперло... Хвильку хай віддихну, може попустить... Ні, не можу!... Тут твоя дружина, діти. Обізвись до них!.. А я, може, потім... Вертайся до нас! Вертайся, бо...

— Це я, Леся, Микольцю, твоя дружина. Ми вже дуже стужились за тобою. Вертайся чим скоріш! Тут наші діти, обізвись до них! Плачуть за тобою...

Микола чує цей плач, чує, як діти виривають одне в одного слухавку з рук, як обцілюють її. І це роздерте плачем, пронизливе слово: "Тату!" Стогін матері і далекі гудки. Обірвались розмови, а Микола тримає ще слухавку біля вуха і, розколений, мов дерево громом, широко відкритими очима дивиться в стелю.

Микола Зеров

ЛИСТ ІЗ В'ЯЗНИЦІ

Дорогий Сонин,

Дуже хотів би тебе бачити. Сьогодні цілий день згадую про тебе. Думаю про твоє самопочуття. Згадай, нохана, про мене, якщо будеш цими днями на могилці. Рахуй, що я з тобою.

Фізично я почуваю себе непогано. Фурункулів немає. Сплю більш-менш добре. Працюю. З 800 віршів "Енеїди" переклав 450, і 400 з них виніс — хоч друкуй. Над англійською, на жаль, працювати далі не могу: переданий татом самовчитель не дійшов до мене.

Тепер щодо передач. Твого олівця не маю. Очевидно, олівці, папір, книги краще приносити під час побачення. З харчів — не присилай мені цитрин, вони ні до чого. З вітамінів мені досить часнику та помідорів. Для підсилення фінансової спроможності продай бронгавзівського Пушкіна. В Москві він коштує 400 карб., у Києві 300. Минулого року цю суму давав "Мотя" (Книжковий антикварний магазин на вул. Леніна 10 або 12).

Бракує мені тут мильниці, оправ для окулярів (та все це не таке нагальне). З окулярами трапилася неприємність, поламалася ніжна оправка (не цілком). Треба було б перемінати, та не знаю, як я це зроблю.

З білизни передай сіру сорочку — при нагоді, і хусточку до носа. Вилоняйся татові, Анюті, поцілуй Галочку. Бувай здорова, дорога моя.

Ченаю. Цілую.

Твій М.

25 жовтня 935.

Гроші в мене є. Здається, починається знову фурункульоза на спині. М. 26. X.

Переклав Олег Зуєвський

Олекса Ізарський

У ЛЬОТТИ НА ВІДЕНМАЙЄРШТРАССЕ

(Уривок з роману “Літо над озером”)

Барбара зраділа, що Віктор зайшов до неї ввечорі, схоже було — подякувати за гостинність і, разом з тим, вибачитися за те, що він нав'язав їй гостю з ночівлею. Жінка обурилася, проте ненадовго. Вечір закінчився в них приємно. Власне, занадто приємно.

Барбара запросила Віктора до своєї фотолябораторії, засвітила там наче лампадку, червоне світло й довго, розмовляючи, проявляла найсвіжіші знятки, а потім напівжартома, напівсерйозно почала лашитися, цілуватися, пестити Віктора. А він — теж доросла особа! — не тільки не торопів з переляку, а ні в чому їй не поступався.

З Барбарою він домовився, що в наступну неділю вона сфотографує його, зробить справжній портрет. Вона намірювалася також малювати його... А то б Віктор не заходив більше до цього дому!

Барбара пестувала дуже серйозно. Тракткування цього двозначного фарсу, театру залишила йому, на його совість. Сорокалітня матрона без слів питала його, що з нього за людина і чого вартий він як мужчина.

Про Лютту він довго й відверто говорив з мамою. Вона думала, що все складається найщасливішим чином. Усе складається на дружбу, на такі взаємини, що можуть протривати ціле життя. Вона мала Лютту за дуже гарну й дуже розумну жінку: за чудову людину. Щодо шлюбу... То він у Полтаві марився Віктору й Лютті — здалеку, в неможливий для цього час. Зблизька він здався обом їм тим, чим він насправді міг стати — справжнім нещастям.

Ретельно обговорено було графік Вікторового роману з Люттою також під час прогулянки з Марленою довкола Шатцбергу. Вона погоджувалася, так само як і мама, що потяг прибув на кінцеву станцію й був поданий на запасні колії до самого деберкадера: для розвантаження. Проте їй, так само як і мамі, здавалося, що знайомство це було на

вагу золота. Його треба берегти й плекати — щоб вистачило на ціле життя. Марлена, скільки б не приглядатися до неї, скільки б не прислухатися, говорила з Віктором, як з братом. З молодшим.

Віктор згадував факти. Марлена найвишуканішим чином, до того ж просто, аналізувала почуття не лише Вікторові — також Льоттині.

**

Як у Віктора, так і в матері було відчуття, що тепер усе вже залишиться на своїх місцях. І також, що з подорожі до Мюнхена нічого поганого не вийде. Мюнхен міг частувати Віктора найнесподіванішою новиною.

Віктор — крім того — почував, що візенське побачення з Льоттою трішки нагадувало іспит. І його надило перевірити — наслідки. Заглянути в Льоттині почуття.

Вранці в суботу Віктор похвалився мамі, що йому малися несподівані знахідки, початки якихось нових доріг у його житті. А можливі втрати здавалися йому при тому річчю необхідною й корисною — подібною на прояснення атмосфери. Щоб розпрощатися з Візеном ам Зее, треба мандрувати й треба зустрічатися зі свіжими людьми.

Гете не міг знову не прийти на думку: його афоризм про мандри. Щойно Віктор наскрізь пройшов зашкарубле містечко й на чверть години заглянув у прибережний парк. Город варто було городити заради цієї от панорами! Хмарипамеги на ніжноглубому небі й у густій блакиті вод. Надто вже застоянні дерева потай журилися над берегом, облицьованим і вишитим трояндними півмісяцями й сонцями.

Здіймаючи ногу на східці вагона, заходячи в ранковий потяг на Вайльгайм, Віктор посміхнувся. Йому можна вже було повертатися додому... До такої міри він був уже ошасливлений раєм на околиці середньовічного містечка, так він уже — в душі — насвяткувався!

У ньому саме прочулися передбачення, здається, невдачі чи навіть духового спустошення, передчуття важливих зсувів у житті. Проте понад усе це було жадання покіштувати світ, новий і старий одноразово.

Як сіль у воді, так по дорозі й уже в Мюнхені розпустилися й зникли різні дрібні тривоги. В суботу ввечері,

ще й опівночі, єдине питання залишилося в Віктора без відповіді: чи завтра, в недію, розпусниться, зникне також велика непевність? Що, справді, буде з його дружною з Лютотою тепер, у Мюнхені, в Німеччині?!

В обідню пору Віктор прийняв параду то цілком живих і здорових, то пошкоджених і навіть зрівняних з землею кварталів Мюнхена від залізничної станції до Триюмфальної арки за університетом, до двоповерхового готелю на Омштрассе. Й влаштувався з ночівлею: опівночі, як спустіє ресторан, йому постелять на каналі. Навіть перекусив і залишив у буфеті свій портфель.

У першу мить господиня, сивоволоса баронеса з Прибалтики, навпрост вишкірилася на Віктора. Намірилася, огрядна, проте швидка й рвучка, піти геть, але приходень подав їй листа від Фюрстенфельда. Баронеса відразу помітила дату на записці й Віктор — по-російському — мусив пояснити їй, чому він так довго шукав її готель. Посміялися.

Тоді Віктор, майже задоволений справами, побіг через Англійський парк до руїни ветеринарної школи. Пані Деркач, умиротворивши свою ораву, напрацювавшись, сиділа за своїм довжелезним столом і пила чай з блюдця. Тут же переписував свої нові поезії у коленкоровий зошит Микола.

У цю суботу пані Деркач добре наплакалася: так жаль їй стало Лисенка-батька. Та її сум розвіювався й знову густішав напрочуд швидко. З-за нього сонцем здіймалося зворушення. Сонцем здіймалося надія на побачення з Вікторовою матір'ю. Пані Деркач зиркала на гостя заплакана й щасливо посміхалася.

Микола стояв перед Віктором і не міг зрозуміти, як це так друг його поховав у Візені батька й уже мандрує собі світами, наче в нього нічого не трапилося! Як це його друг з-над батькової могили, з цвинтаря, та повернувся не тільки в будень, а й у свято! — Віктор, здалося йому, сяяв.

Микола майже заплакав: таке розчарування! Він майже боявся цієї сили у Вікторові. Він майже зневажав Віктора за таку трагічну забудькуватість. Уважав її за споконвічну мерзлоту тундри, за непроглядний егоїзм. Тільки все це хвилино. За годину-дві все це дочиста забудеться. Й Ми-

кола провинно заглядатиме йому в очі. Він і сам знав: мучитиметься. Він. Не Віктор.

Перед вечором товариші побували в Німецькому музеї. Там уже поволечки розміщувався унрівський університет для втікачів. А також славно покупалися, поплавали в Ізарі: прудка вода повз острівець, що вхід на нього з Максиміліянового мосту, а вузькі губки й довгий носик пляжу — піщані, срібно-золоті.

Далеко за північ, до другої години, Віктор сидів у ресторані, був гостем за столом російських емігрантів з поспіль німецькими прізвищами. Компанія ця наполовину з титулованих осіб. А "фон" — кожен з них.

Пізно вночі до столу підсіла також власниця готелю. Їй теж захотілося посміятися — Віктор розповідав анекдоти з трагікомічного життя в радянській країні. Слухаючи його реляції, присутні боялися, що цей вечір закінчиться, що нарешті доведеться розходитися по своїх кімнатах у готелі чи мандрувати до свого мешкання в білому флігелі за старими тополями.

Недільний ранок. Його перший кадр, о сьомій, удався тьмяний. Виринула думка, що день буде невдалим, що вся ця поїздка до Мюнхена — це суцільна осічка. Та вже кадр наступний, другий, — горне світло каскадами, на тлі голубого неба — рясні водограї. Не до подумання: Мюнхен! Нашарування скількох сторіч відбито в цьому слові?! За десять хвилин ходу від готелю на Омштрассе дзюрчить пляшкової барви вода: Ізар поспішає повз Люттин дім, обмиває невеличкі й зовсім дрібні острови посеред міста, баварської столиці.

Чи можна було довго роздумувати про трохи ущільнену ніч або згадувати титулованих співрозмовників за столом? Ресторан зник. Як зникла також канапа під стіною, до половини вивернута на підлогу перина, пальма й фікус у головах постелі, свіжа пляма на стіні — нещодавно там красувався — тут не помилилися! — портрет фіурера.

Ранок Віктор прогуляв Англійським парком і за Ізаром. Понад річкою пішов по алеї від мосту Макса Йозефа до греблі посеред свіжозелених, аж попелястих, чагарників: за місто.

На Віденмайєрштрассе він потрапив надто рано й тому так довго блукав по піщаній косі на острівцеві, так довго сидів на лавочці під кущами, читав нерозлучний томик “Максим і рефлексії” Гете й свій власний записник, що запізнився на побачення з Льоттою. Глянув на срібну цибулину, спадщина по Наталії Олександрівні Лісовській, його француженці, а воно було вже чверть по дванадцятій.

Грім посеред ясного неба: він, Віктор, та запізнився! Прогавив... Льотта чекала на нього й може вже пішла з дому... На третій поверх він не просто збіг, а наче почепився, так, як на поїзд, на трамвай... Хмари так і чесали, так і туманили дүмкв. Марилося, що й цілий день буде таким. Несподіваним? Дүрним?

А Льотта не помітила спізнєння. Й зраділа: прихилилася до Віктора й тут же, у причинених на сходи дверях, губами торкнулася до його губів. У глибині передпокою, перед дзеркалом, широким, як венетійське вікно, вона поправила гостеві краватку й пальчиком закинула з чола на голову пасмо його зачіски. Наче зараз ось треба буде представити гостя рідні.

Коли Віктор отямився, було вже пізно, щось було вже прогавлено. Льотта ухилилася від його руки, а гречно запросила гостя до кімнати, до бібліотеки. Над Перською імперією на осяйному паркеті виблискував італійський ренесанс — шафи червоного дерева до ліпної стелі. Перед вікном на Ізар з мостами й островами стояв — теж ренесанс — стіл, коштовна знахідка для найславнішого з музеїв. Тут же чекали на Льотту й Віктора — клясичний ренесанс! — два фотелі, оббиті тяжким штофом, не було сумнівү, незапам’ятних часів.

За чверть години Льотта подала в бібліотеку сніданок. Не можна було не посміхнутися: на англійський лад, без скатерті, сервований стіл — знадобилося музей фаянсу та кристалю! Душү гостя, згодом також і самої господині дому, обрадував довгоносий кавник французької роботи, надзвичайно шляхетний і надзвичайно комічний. Та ще вбраний у чүдернацький сүрдүт, у свитку чи кожүх. Віктор навіть устав з-за столү, підійшов до Льотти, нагнувся й поцілував її в шию. А жінка раптом забүлася. Їй було не до півня в пальті, не до веселощів. Льотта в цю мить збагну-

ла, що сьогодні в них дуже легко може дійти до розриву, до кінця полтавської дружби.

Відводячи очі, Льотта обережно-обережно, як у долинку, притулила свою щоку до Вікторової. Її чітко подумала про трагічне безвихіддя: або Віктор кине її сьогодні, або вона розлюбить його завтра.

Тимчасом Льотта прочинила дверцята наче б то в шафу й запросила гостя пройти з Італії до Швеції. До кабінету, теж з вікном на Ізар. Але в цій кімнаті, на місці порядку й суворости, царював надмір форм: різноманітність. Незчисленні меблі: що рояль — шведське бюро, шкіряні ослінчики поруч крісла і біля низької, гостинної отаманки, оббитої гарячим турецьким матеріалом. На стіні зрив малярний портрет Ганса Каросси в золотій рамі. Обабіч вікна — дві цівки мініатюр незнаного гостеві майстра: баварські краєвиди. Простінок фотографій. Верхній кут його — “Рільке й Ванда Ландовська”, пів метра на пів метра. Довкола — системи дрібних творів, лінії поштівок.

Віктор стояв перед “Рільке й Вандою Ландовською”: любувався красномовним багатством поета й ряснотою світу Ландовської. Що, справді, за єдність, що за чудо! Що за гармонія людей, речей! Концерт! До нього підійшла Льотта з жовтим пакетом кам’янець-подільських знятків: старожитність Поділля, України.

На мент вона піддалася безглузду — ладна була притулитися до Віктора, заплакати від щастя: так просто збулася незбутність! У мент наступний вона опритомніла й блискавично виправдала холодні свої розрахунки. Як перехопила в дзеркалі портрет — заглиблений у споглядання Рільке й Левандовської юнак і жінка в бальзаківському віці... Льотта, в пориві, женеться за ним, а він, байдужий, майже уникає її...

Багато ночей, багато днів Льотта даремно зводила міст поміж своїм і Вікторовим життям. Даремно намагалася розшукати долею приготовану гавань для Віктора.

Був він таким непроглядним? Чи просто легковажним? Тільки й знав він, що любив? Чи саме єство любови було для нього байдужим, недосяжним?

У цей мент Віктор відвернувся від Рільке, прокинувся й раптом притулювся до Льотти — до скроні, до вуха,

до рожевої зачіски — чолом, носом і губами. При тому він поклав руку на Льоттину талию так просто, так самовпевнено, так рукою вслухався в тіло золотавої жінки, що можна, що треба було його відштовхнути. Льотта глянула на Віктора здивовано, проте відповіла ще й на поцілунок у губи, повний, безоглядний. Він почував себе за тридев'ять верст від непорозумінь, невдач, нещасть. Він не прочув саме прощання в Льоттиній ніжності, в її податливості.

... Льотті хотілося побачити Віктора в своєму гнізді, на Віденмасірштрассе. Принаймні раз. Бо тут вона зросла. Бо тут вона, зовсім як підліток, як гімназистка, глибоко пережила вимушену розлуку з Віктором. Звідси вона їздила в Київ, Полтаву й Кам'янець-Подільський. Звідси вона їздила в Рітштайг, щоб роздобути для Віктора автограф Ганса Каросси. На своєму "Дитинстві" він написав: "Близькому моєму сердцю читачеві в далекій Україні. Автор".

Коли Віктор підсів до Льотти на отоманку, коли на ослонах розкладалися кам'янець-подільські фотографії, господиня дому пожаліла, що спрямувала увагу гостя на їхній твір, на них самих, на їхні сповидно прості й певні відношення. Розумніше було з головою занурити його в книги батьківської бібліотеки, а потім, на прощання, нагодувати обідом.

У Льотти виринуло бажання відмовитися від свого жорстокого заміру. Не обов'язково було також доповідати йому про свої справи й уже сьогодні влаштувати йому проводи.

Відчутно було внутрішню потребу звільнитися від своїх власних, але недоречних надій — позбутися Віктора.

Та виринув сумнів: чому все ж не розбавити обопільне почуття, майже що спільне минуле, в потокові днів, тижнів, місяців, навіть років? У морі часу?

Досі намір свій Льотта пояснювала просто — чесністю.

Проте інколи затяжний роман з Віктором нагадував їй несвободу. Інколи — павутиння на обличчі, на зачісці.

А Віктор, цілий день наближаючись і наближаючись до Льотти душею, не знав, не відав, не підозрівав, що вже відвертався від неї, справжньої... Найдужче обрадувала Віктора новина, що Льотта влаштувалася на працю в редакції

американської газети для німців “Die Neue Zeitung”. В захопленні він схопився з-за столу, розмова відбувалася під час обіду в бібліотеці, намагався, здавалося, долоньями розчавити Льоттину голову, й збагнути причину суму в її зеленних, дійсно зеленних, очах.

На цю годину припала ще одна радість: майже на обід, на десерт, зайшов до Льотти її хрещений батько — фон Фюрстенфельд. І вибачився, що не зміг упоратися зі справами раніше. Сказав, що вже боявся, що не застане Віктора на Віденмайєрштрассе. Згадав, як він жалів, що минулого разу, по недомислію, не запросив Віктора сюди на почівлю, що так і не наговорився з молодим чоловіком з України.

Що не застане вже Віктора на Віденмайєрштрассе?!

Так раптом вияснилося, що на вечір Льотта запрошена на бал у клубі американської преси, на Донауштрассе в Богенгавзені, що Льоттин шеф, редактор з “Die Neue Zeitung”, заїде по неї рівно о шостій. Льотта зраділа, що зможе залишити Віктора з Фюрстенфельдом. І що новину Віктор сприйняв цілком спокійно. Через пів години вона пішла в спальню переодягатися. Назад у бібліотеку вона з’явилася до нестями щаслива й — навпрост двадцятилітня дівчина — ладна була з Віктором і Фюрстенфельдом вальсувати посеред Перської імперії, довкола масивного стола в стилі ренесанс.

Війна обікрала Льотту. Забрала в неї молодість. А тепер на Льотті бальова сукня й білі рукавички по лікті!

Віктор не розсердився на жінку: на себе! На свою нетямучість. А добре, що він збагнув нарешті витійкуваті почування Льотти й “елегійний сум” її — насправді щасливих — очей. Вікторові стало весело: подібні до нього — наївні й добропорядні — телепні, подібні до нього — кумедні — оптимісти ще трапляються в наш час, хоч і дуже рідко.

Як у дверях бібліотеки з’явилася на баль одягнута Льотта, він, слава Богу, щасливо посміхнувся й зойкнув: “Красуня, красуня!” Його обличчя, дійсно, — скресло. Так, як напровесні на річці, ворухнулася й сонцем приснула грубезна крига.

І ще велика приємність на сьогодні: Лютта ввела до бібліотеки й представила Фюрстенфельдові і Вікторові свого шефа. П'ятдесятилітній офіцер в американському однострої, сиву голову підстрижено йоржиком, був рівно вдвічі вищий за Лютту, вдвічі довшими були його руки. А тримався він, американський офіцер, він же німецький романист і есеїст, підкреслено "широко", проте й елегантно. Його жовтий ніс у дірочках чудово, як флюгер, сприймав не то що вітер, а найніжніший подув настрою. Одним словом: старий берлінець... з Каліфорнії.

... Був гер Фюрстенфельд, справді, здивований? Чи він справді намірювався побути з Віктором і наговоритися досхочу?! Зразу після Люттиного від'їзду — чому вона не розпрощалася з Віктором? — він запропонував повернутися до кабінету й розпити пляшку доброго вина.

Фюрстенфельд не сумнівався, що Віктор ночуватиме на Віденмайєрштрассе. А Віктор відмовився. Віктор сказав, що в нього ще є трохи часу, проте обмаль. Він ще мусить зайти по портфель на Омштрассе й встигнути на авзбурзький потяг о восьмій годині. На станції Гельтендорф він пересяде на потяг на Вайльгайм.

Щойно тоді гер Фюрстенфельд переконався, що йому довелося бути свідком розриву поміж Віктором і Люттою. Питання тільки: чи назавжди?

До самого прощання, біля сьомої, Фюрстенфельд не знав, чи можна сьогодні потикатися до Віктора зі своїми власними почуваннями й бажаннями. Він боявся, що вже ніколи з Віктором не зустрінеться.

А пізно вночі, як він у кабінеті чекав на Лютту, його догори дном перевернула думка про можливість — чого доброго! — самогубства Віктора, чоловіка молодого й вразливого.

Олександр Зозуля

ОСТАННІ ПІВНІ

Бувальщина

Чи знаєте ви село Мочари? Не знаєте?! Я так і думав. А знати не зашкодить, бо зараз вся Волинь язиками його обтіпує. Не тому, звичайно, що в тому селі живе баба Явдоха Півень, в якої дах на хаті завалився. Час прийшов. Хата ж стара, як і баба.

Скажемо наперед: хата не відрізняється від інших хат, як і баба від інших бабів. Хата без історії, а баба без заслуг. І якщо вже тому дахові захотілось завалитись, то хай його ремонтує той, хто під ним живе.

А крім баби ще й жив на стрісі білий півень, про якого мочаряни виспівують:

— Розсердився півень бабин —
Цілу ніч не спав — ходив,
І не дуже тому радий,
Що всю стріху завалив.

Якоїсь там днини, в обідню пору, на подвір'ї Півнихи зупинився "запорожець". Авто в селі не новина, але що з нього вийшов сам голова району Потехін, викликало цілу подію. Мовляв, до баби на авдієнцію начальство "пожалувало".

Потехін, як і личить начальству, обдарував господиню ласкавою усмішкою, потиснув суху, наче тараньку, бабину руку й промимрив:

— Як ви тут, Явдохо Семенівно, поживаєте?

— Чи ж бабі багато потрібно? Шкода, що стріха рухнула й затіка...

— Залатаємо, Семенівно. А... чи знаєте ви, що до вас має приїхати в гостину брат? Ось і телеграмку до вас надіслав: "У середу відлітаю. Зустрічай! — брат Нечай".

— Ой, Боже ж мій, Боже!...

На цьому "авдієнція" з бабою скінчилась. Хоч, правда, село вирувало всякими здогадами, але ніхто до істини не докопався. А баба всім відказує:

— Нічого не знаю! Що не знаю, то не знаю...

Радісна несподіванка приголомшила бабу Явдоху. Чим же вона пригощатиме брата? Адже крім діжечки капусти та картоплі нічого немає. Правда, вона може зарізати півня і ненесущу, гливасту курку, але чи на довго вистачить їхнього м'яса? З цією невеселою проблемою баба задрімала. Як довго спала — не збагнула. Якийсь дідько почав товктися на стрісі, аж стеля зарипіла.

Баба вийшла з хати і, від несподіванки, на весь голос закричала:

— Люди добрі, що ви робите! Нащо руйнуєте хату?

— Ми, бабко, виконуємо наказ директора сільгосптехніки, — відповів бригадир. — Сказано: зробіть бабі стріху на потіху.

— Злазьте з хати і — геть із двору!

“Кого ж це мають поселити?” — думала Півниха. З цією думкою пішла скаржитись до сільдари. Але тому, що голови й секретаря не було, довелося бабі свою скаргу розповісти дідові Матвієві, що підмітав приміщення.

— Справа твоя, Явдохо, складна й дуже заплутана. Це точно.

— Чого ж заплутана? Хата ж моя.

— Але ж ти разом з хатою колгоспна. Так чи так, правда буде по їхньому боці.

Втративши надію дочекатися начальства, Півниха поспішала додому. А коли наблизилась до двору, гейби крізь сон почула ніжний голос:

Поцелуй ти мене,
А тепер я тебе.
А потом ми вдвоіх
Поцелуємся...

— Яка це личина цілується у моїй хаті? — прошептала Півниха.

Насправді, крім дівчини, яка оздоблювала вікна квітчастими фіранками, нікого не було. Здавалось, що вона зайшла в чужу хату: нове ліжко, холодильник, телевізор, електрична піч і, наче квітником, вкрито долівку пухнастим килимом.

— І вам не соромно залізи в чужу хату та й виспівувати? А де ж мені на старість дітись?

— Мене прислав райком, щоб вам допомогти та розказати, що й до чого.

І почала інструкторка переконувати Півниху, що вся ця мебля належить їй. Показала, як вмикати електрику, телевізор та користуватись холодильником.

— У мене ж немає грошей, щоб заплатити...

— Колгосп зробив помилку, колгосп й заплатить.

— Яку помилку?

— Вам належить пенсія 16 карбованців на місяць. Через те, що колгосп дефіцитний, вам не платили. Тепер помилку виправлено, і за ті гроші все це купили.

Після того, як відїхала інструкторка, Півниха обережно відчинила холодильник. Запах шинки, ковбас і яблука пригадав їй інші часи. Хотілось покуштувати, але... Хіба ж це для неї?

І знову, як кілька днів тому, біля порога зупинився "Запорожець". Ціла делегація зайшла до хати, а серед них низенький, наче бодня, сивенький дідок.

— Явдохо Семенівно, приймайте гостя!

— Братику, Пилипе!...

Розцілувались, розплакались, але зразу ж заспокоїлись, бо гості почали самі господарювати: на столі з'явилося, все, що було в холодильнику.

Пилип оглянув хату і, наче пригадав, вигукнув:

— Все, що в нас говорять і пишуть — брехня! Ти, сестро, живеш не гірше ніж я, що працював на Форда сорок років.

Коли вже випили по третій, голова району Потехін запитав:

— До чого ж ви, Пилипе, доробилися в капіталістів?

— Сказати по правді, ні до чого. Правда, маю "гавз" на сім "румів", "кару" та пару центів у банку. Тепер я вже на пенсії.

— А за що ж тобі вліпили кару? — поцікавилася Півниха.

Пилип засміявся і почав пояснювати, що таке "гавз", "рум", "кара".

— А яку вам Форд пожалував пенсію?

— 30 доларів, “дерекер” і “лайф іншүру”.

— Це дуже мало. Хіба можна рік жити за ці гроші? — зауважив Потехін.

— Як то рік?! 300 на місяць, та ще 390 держава платить.

Після цього розгорілися суперечки. Кожен критикував Америку й скося поглядав на гору подарунків, що лежали на ліжку. Гість зрозумів, чого хочуть господарі району і вже іншим тоном додав:

— Правда, зараз ціни ростуть, мов на дріжджах. Два роки тому, заплатив я за свого Шевролета 4,200 доларів, а місяць тому, за цю ж саму модель, вготив 5,100.

— Бачите, — ціни ростуть, а пенсія маліє.

— Воно так, але з другого боку інакше. Десять років тому за свій дім я заплатив 34 тисячі, а зараз за нього дають 80.

Всі замовкли. Пилипові тисячі мов відібрали мову. Налягали на горілку. А коли всі сп'яніли, районні гості попрощалися й наказали голові сільради Сивухіну піклуватися гостем. А вже коли гості від'їхали, Сивухін затягнув: “Шумел комиш, дерев'я гнүлись...”

— З роду не чув такої пісні, — мовив Пилип, — давайіте краще оцієі “Ой, з-за гори кам'яної голуби літають...”.

З голубами, як і з комишем, нічого не вийшло. А тому, що горілки більше не було і закуски бракувало, голова колгоспу Підківка подав пропозицію перенести продовження вечері на наступний день.

І коли вже всі вийшли, Пилип, наче щось пригадав, запитав:

— Ти писала листи, та так скүпо, що й не згадала, коли помер твій чоловік та що сталося з сином.

— Щож було писати, — зідхнула Явдоха, — визволили нас у тридцять дев'ятому і почали зганяти до колгоспу, а мій Карпо поклявся, що до гурту не піде. Прийшли вночі, забрали і до Сибіру вивезли. Та й не тільки його. Усіх Півнів нашого села виарештували. А було ж дев'ять родин. Останні Півні — це тільки ти та я.

— А син?

— Коли почалася війна, його першого потягли до призову. Після того слід по ньому загубився. Після мене... Та що й казати, побачиш наше життя.

**
*

Наступні дні для Пилипа були нерозгадані: сетра нараїає, а ним піклуються, як мати немовлям. А в першу сүботу Потехін запросив Пилипа на прогулянку до Києва. Пилип радо погодився, бо дуже хотілося побачити столицю.

Хоч шлях до Києва не далекий, але поговорити був час. Потехін зразу почав:

— Ви, Пилипе, самотня людина, маєте одну сестру. Раджу вам переписати все, що маєте, на Явдоху. Людина не вічна, колись то прийдеться теє...

— “Вел”, я про це поговорю із своїм “лоєром”.

— А з нашим хіба не можна?

— Хай, після Києва.

Київ, як і можна було сподіватись, зробив на Півня казкове враження: його водили в театри, ресторани, парки; показували школи, дитячі садки та проїхались підземкою. А перед самим відїздом, ще й “ракетною” промчали по дніпрових хвилях.

Повернувся Півень до сестри, як після косовиці.

— Ох і погуляв, сестро! Тепер і помирати не шкода. От люди живуть! А в крамницях: ковбаси, шинки, шашлики — цілі гори. Чого ж людям ще треба?

— Життя, — відказала Явдоха.

... Перед відїздом сільські керівники влаштували Півневі прощальний обід: їли, пили і виспівували “Налей, налей бакалі полней...”.

Прощався Півень із сестрою, як з покійницею. Явдоха тихо схлипнула та приказувала:

— Братику, цеж на віки-вічні! Помолись там за мене, а я тут за тебе...

Сивухін підїхав своїм “Запорожцем” під самий поріг, посадив поруч себе Півня і перед тим, як рушити, зухвало зробив довготривале г-у-у-у-у...

А на станції вручив Півневі подарунок — дві літри “столічної”. Міцно потиснув руку й додав:

— Коли висилатимеш пачку сестрі, не забудь купити для мене костюмчик. Можна сірий, або коричневий, обов'язково з камезелькою. А я, із свого боку, сетрі соломки підкину, щоб не мерзла взимку. Соломи в нас вистачає.

**

До Дітройту Півень повернувся з піднесеним настроєм і з неменшим грипом. Лікар дав якісь таблетки й наказав щонайменше тиждень не виходити з дому. А вже коли переборов хворобу, зразу ж скликав знайомих, щоб розпити “столічну”. Гості смакували імпортну, порівнювали зі “смірновкою”, визначали властиву якість напоїв, але що більше смакує, до згоди не дійшли. А коли Півень почав розповідати, як його приймали в столиці України, всі відсунули чарки і жадібно ковтали кожне сказане Півнем слово. Закінчив він свою розповідь таким ствердженням:

— Я переконався, що все те, що пишуть наші газети про Україну — брехня.

Зразу ж, як з рукава, посипались розмаїті запитання, але гуркіт у двері обірвав мітинговий запал. До кімнати увійшов листоноша і вручив Півневі рекомендованого листа.

— Це від сестри, — мовив Півень. — Ти, Семене, грамотніший — прочитай.

А читати не було й чого. Написано лише чотири рядки.

“Дорогий Пилипе! — читав Семен, — після твого від'їзду з району приїхали люди фургоном і все чисто забрали, що ти бачив у моїй хаті. Щастя, що не розвалили стріхи. Що ти на це скажеш? — Сестра Явдоха”.

— “Вел, — промимрив Півень, — так тонко мене обманули, а я вас. Добре, що сестра повідомила, не буду більше теревеніти. Завтра йду до Тулівського, хай вишле сестрі пачку. А Сивухін із своєю соломою — великий падлюка.

Про яку солону мовилось, ніхто не зрозумів, але про це й не допитувались.

---

* Село і прізвища змінено.

Ікер

МАТІЙОЛКА

(Гумореска)

— Чесно признатись вам — я не знаю, коли припадає перша річниця першої зустрічі з “висланцями режиму”, як називала їх тоді наша патріотична преса. І чи справді вже надійшла пора відзначати цю подію ювілеєм (якби в нас настала така криза, що нам забракло б, не доведи Господи, інших ювілейних дат)! Втім, мені так здається, що в нас, тобто в Канаді, ці зустрічі або, як хочете, контакти, почалися бодай пів року раніше, ніж у вас, у Стейтах.

— Так чи так, щоб не ширилось баламутство, — заявила господиня дому пані Галя, — я хочу, щоб ви, панство, знали, що мій чоловік і я були одними з перших у нашому місті “застрічальниками”... Так, ми пригостили в нашій хаті невеличку бригаду “культурників”, що складалася зі знаної нам ще зі Львова письменниці, менше відомого театрального актора і незнаного нам зовсім індивідуума, мабуть, “янгола-хранителя” двох перших діячів культури. А може він ним і не був, тоді нехай Бог простить мені погану підозру, яку ми інстинктивно відчуваємо чи не до кожної живої істоти з-поза того боку барикади, не виключаючи інколи й членів ближчої чи дальшої родини.

Може тому, що “з нашого боку” зібралась була того вечора вийняtkово весела кумпанія, а може й тому, що добрих трунків у нас тоді не бракувало, атмосфера зустрічі була справді дуже приємною і, як то кажуть, невимушеною. Та в одному моменті “сестра з України” зиркнула на золотий годинничок (кажуть — дарунок свояка з капіталістичної Америки), і в туж мить обидва “брати з України” позривались на рівні ноги, стали прощатись...

Аж тут чую, а заслужений діяч радянського театру, огрядний собі старший пан, тисне мене делікатно за ручку й шепче на вушко:

— Галино Вікторівно, дозвольте на хвилиночку на... розмову, тільки між вами і мною!

І поволік мене з вітальні до передпокою — напівживу, кажу вам, бо мені все тіло стерпло чи то з перестрахи, чи від раптового шоку!.. Ох, матінко, подумала я собі, оце ж він напевно захоче тепер мені зрадити якісь советські воєнні секрети, або, що гірше — схоче витягнути з мене наші, канадські! Або, не дай Боже, старому раптом забаглося вибрати свободу і заховатись від хранителів акурат у нашій хаті! І деж я його притулю, куди покладу спати, коли завтра чоловікові ім'янини і до нас звалиться хмара гостей, трохи не з цілої західньої гемісфери!

А мій діяч радянської культури з набожністю витягає з кишені на грудях якесь завивальце, а з нього плястикову торбинку, видимо також американського походження, а з торбинки витрясає два чи три кущики квітки матійолки!

— Галино Вікторівно, — каже тремтячим голосом, — оце вам даруночок від моєї дружини з нашого городця під Києвом, над Дніпром... Вона, моя дружина, благала мене, щоб я взяв оце й передав отакій, як ви, хорошій щирій українці в Канаді. Прийміть, будь ласка, цей скромний дар з України, посадить цю матійолку у вашому городі, нехай вона нагадує вам своїми пахощами рідний край.

Ну, ви напевно уявляєте, що я тоді вчинила?.. Так, я сплямала честь політичної еміграції, зрадила наші ідеали, кинулась радянцеві в обійми і палко його поцілувала!.. Цим цілунком я дякувала йому і за евшан-зілля з України, і за те, що він не захотів добувати з мене каналських секретів і не бажав зрадити советських, а вже найбільше за те, що назвав мене “хорошою, щирою українкою”, мене, — уявіть собі, — родовиту краків'янку, яка ще й досі не навчилася правильних українських наголосів і вже, мабуть, ніколи так і не збагне, як має бути правильно — вода чи в'ода?

Ще того самого вечора, коли забралися від нас гості, я посадила матійолку з України в нашому квітнику і, з уваги на посуху в Канаді, скропила землю під нею власними слізоньками... А рано-вранці, як лише проснулась, вибігла до городу подивитися, чи прийнялося моє евшан-зілля і чи гарно воно росте.

Ой, стала я в городі та й трохи не обімліла! В тому місці, де я вчора посадила матійолку, грядка була спорена чиймись лютими пазурями й пошматована, як моє бідне серце! А з кущиків евшан-зілля з-над Дніпра, ні тілечки не лишилося! А побіч тієї страшної руїни сидів собі гордо й пишно, ви уявляєте хто?... Наш родинний пудель Рексьо, сидів, бестія, і дивився мені просто ввічі своїми вірними собачими очима, ніби ждав нагороди чи похвали за таке хуліганство!

І тоді я зрозуміла, що один з членів нашої родини, той же Рексьо, дефінітивно здеклярувався — проти зустрічів!

Микола Ковшун

ПАМОРОЗЬ

Арсенові руки, закасані по лікті, посиніли. Дихали парою. У кахлі замерзала вода. Він з силою гонив правою ногою спідне ганчарське коло, щоб зігрітися, щоб не тужавіла глина. Закощобними пальцями витягав кухлик за кухликом — найдефіцитніший крам. Ні з чого людям напиться чаю або молока. Революція! Підрізував вологі кухлики тоненькою струною, ставив рівненько на довгу дошку й відносив у приміщення майстра. Там цілоденно в чавунній пічці не згасав огонь. Трималося сяке-таке тепло. Вироби поволі підсихали.

Потім Арсен біг до умивальника, пробивав у відрі тоненьку кору льоду — з кранів не бігла вода — мив руки, скидав заляпаного в глину фартуха, накидав на себе свиту, шапку й поспішав до вікна, що поруч парадного входу. Опершись на лутку, поринав очима за браму, далеко на майдан, вкритий білою габою. Пильно вдивлявся, чекав, коли на ньому вирине чорна цяточка.

Зима була в повній силі й красі. Обабіч широкого й довгого в'їзду до будинку підстрижені з літа кущі жовтих акацій, вкриті грубим шаром снігу, відсвічували синяво-сізним мармуром, наче мурована огорожа до храму. Над нею звисока звисали гіллям коряві білі акації, розкидчасті берести, рудоволосі верби, ошатні ясені, густо вкриті довговією памороззю. Все навколо було таке чисте, біле, дзвінко-кристальне, ніби в якійсь чарівній феєричній казці. Заходило сонце. Велике, червоне, наче щойно вихопилося з горуна. То, кажуть, на мороз. Під останніми променями бриніла паморозь. Западнини заливало густим лазуром.

Коли на тлі остиглого вже сонця, наполовину вгрозлого в горбатий гребінь обр'ю, випливала очікувана чорна цяточка, Арсен кидав довго застояне вікно й ішов їй назустріч. Вони завжди сходилися біля брами. Наче що віддали виміряли серцем. Не віталися звиклим "здрасвай!", бо здавалось їм, що вони й не розлучалися ніколи. Вічно уявою жили одне в одному.

Вона була вся в чорному. Маленька, рухлива — Талочка з несхопним перебігом просині на крилах. У каракульовій шапці. У довгому оксамитовому пальті. У зграбненьких, до ноги, чобітках. З руками, схованими в чорній муфті. У цьому чорному еластичному обрамленні її пасемки руського волосся з-під шапки, зеленаві, з відсвітом блавату очі, її лиця польового маку й, обіч повних уст, веселі ямочки світилися таким повночасним щастям і любов'ю, що не можна їх убгати в найбарвистіші слова. Під пахою правої руки в неї течка з нотами.

Арсен забирив від неї ноти. Брав її під праву руку й сунувся пальцями в муфту, де було так багато дівочого тепла, не розтраченого ще в коханні. Без намови, вони поверталися до будинку. Підходили близько до фасаду, задирали голови, щоб дружніми поглядами привітати незмінних вартових Арсенової школи. Посередині стояв патрон штуки — Микола Васильович. Надмір збільшене гіпсове погруддя сягало майже половини вікна другого поверху. Його, певно, холод не діймав, хоч голова його, з характерним для Гоголя проділом волосся з лівого боку, наполовину була вкрита снігом. Та це Гоголя не позбавляло щедрости зустріти прийшлих своїм загадковим усміхом. Важко було вловити, кому належати мав цей усміх. Чи наївному Солопєві, що смертельно боявся “червоної свитки” та своєї жінки Хіврі, чи скнарам-сластолюбцям, чи кар’єристам, шахраям, чи може усім тим, що вірять у щастя й ночами шукають його між папороттю в хащах. Праворуч Гоголя, в ніші мурованої червоної стіни, антична постать жінки, високої, з напівприкритими мантиєю повними грудьми, з поставленою лівою ногою на перевернуту боком грецьку вазу і з гордим поглядом у далечінь віків. Зліва Гоголя, у такій самій ніші, групова скульптура. Юнак у сидячій поставі розписує орнаментом вазу. Поруч дівчина. Схиливши голову, замилувано вдивляється, як під різцем мистця народжуються образи, навіяні чуттям кохання. На цю скульптурну пару Арсен і Таля завжди чомусь вдивлялися найдовше. Не розуміючи навіть чому. Та вона, ця різьба, найміцніше прив’язувала їх обох. Наче в ній вирізьблено щось спільне, що затаєно жило у їхніх серцях. Чи може в цій постаті вкладено стільки людської чистоти й краси, що Арсен і Таля не мали сили

відірвати своїх очей від них. По замилюванню творивом серця й рук мистця античного світу, Арсен і Таля простували у пришкільний парк. Щільно пригорнувшись, брели глибоким снігом поміж стовбурами дерев, між якими мала б десь пролягати алея. Підійшли до лави, густо вкритої біллю, наче тут скублась ціла зграя лебедів. Не прогортаючи снігу, вони бухнули на лаву, наче в пухку перину. Талья засміялася, випростала ноги й дзвінко стукнула каблучками чобіт. Збила сніг. А може хотіла зашпарки зігнати з пальців ніг. Арсен відчував це по собі. Але не признавався, мовчав. Боявся, щоб Талья швидко не втекла додому. Так і морозив і себе й її. З гніздечка муфти брав на холод Талину руку. Маленьку, оксамитову, з довгими пальчиками. Питав, що Талья вистукувала цього дня на піано? Моцарта чи Шопена? Чи тільки одним пальчиком “чижика-пижика”? Поцілунком перелічив Талині пальці. Чи не згубила, бува, якогось за день їхньої розлуки. Талья сміялася, але не боронила. Навтішавшись, Арсен сховав Талину руку в муфту і сам, як злодій, шугнув туди й своєю.

Нараз Талья метнула очима на Арсена. Насторожила-ся. Спитала:

- Сеню! Ти чуєш?
- Аякже. Звісно, чую.
- Що воно? Де?
- Тут, близько, під снігом. Струмок.

Близько, ніби десь під ногами, жебонів струмок. Його не видко. Сховався під снігом. Але він з переборами падав з незримих приступців. Сюрчав і бринів, наче два серця поруч. То від машинного відділу збігала вода. Там пробито артезіанське джерело. Вода звідти безупинно текла рівчаком, зникала в жолобі під переїздом, далі бігла вниз і, сховавшись перед лавкою під снігом, невидимкою пожебоніла десь на південь, в кінець парку, а там, не стерпівши ваги косматої верети, дихнула парою і розлилася попід парканом темносинім озерцем.

Арсен і Талья встали з лавки й побрели в той бік. Східня частина парку обсаджена тополями. Обліплені снігом і обморожені, вони видавалися острашними соляними стовпами Содоми і Гомори. Арсен відхилив широку дошку

в паркані, що теліпалася на одному цвяшкуну, й вони пролізли в березовий гай. Так називали цей сусідній парк. Тут, де не кинь оком, берези, берези й берези. Молоді, стрункі, серпанково-ошатні, білістю вкриті. Обмережані мосянжевими перстнями. Все навколо було таке тремтливо кришталеве, що тільки гукни й кожна берізка, здавалось, оголиться до сорому з-під тендітного хрусту. З покошланих синявих ковдр важко вишпортувався місяць. Може й недоречно деталь, анахронізм, давно викинутий поетами й малярами з ужитку? Та де ж його подінеш, коли воно саме так було. Саме при цьому одноокому свідкові і Таля і Арсен підгледіли містерію народження паморозі. Над ними туго нап'ялася синя темінь ночі. Зорі одинцем і гуртами тремтіли з холоду. Місяць з кожною хвилиною малів, засіваючи землю холодним сяйвом. Морозяну тишу час-від-часу полохало пострілами дуплавих стовбурів дерев. Міріяди сніжних кришталів, несхопні тремтливих, як мрії, зліталися, купчилися, важнили, осідаючи на замети, на берези, облипаючи пагінци, як струски магнет, Талину шапку. Іскрами діаманту паморозь відсвічувалася на довгих Талиних віях, в її синьозелених очах.

— Сено! Бачиш оту самотню берізку? — мигнула Таля лукавими очима на Арсена. — Побіжімо туди. Щось цікаве тобі скажу! — І, схопивши Арсена гарячою рукою, потягла його за собою.

А вона, ця берізка, молода й пишна, горіла незчисленністю діамантів у місячному сяйві. Арсен і Таля, трохи схилившись, щоб не зачепити головами обважнілого від паморозі віття, підсунулися під крону берези, наче під синяво-срібlistу парасоло. Таля поклала палець собі на уста. Щось підступне прочулося в цьому її русі. Арсен у чеканні почути таємницю прихилився обличчям до Талиних уст. Та в цю мить Таля з силою штовхнула плечем стовбур берези й притьма відскочила вбік. Арсен як стій увесь зробився білим. Дрібним Талиним сміхом сполохало березовий гай.

— А-а!.. Ти так?! Стережися!.. Помщуся!.. — гукнув Арсен, кинувшись слідом за Талею.

Талья сховалась під іншу. Влучаючи мить, коли Арсен підбіжить під дерево, вона знову стрясла стовбуром і втікала далі. Арсен за нею. Кружляли поміж березами. Тру-

сили гіллям, обсипалися памороззю. Повітря забриніло кришталевою мжичкою. Сміхом, зойками, ойканням сповнився гай. Та, нарешті, Таля влипла в міцні Арсенові обійми й дзвінкий її сміх втопився в поцілунках.

— Годі!.. Не буду!.. Прости, Сеню!.. Пустити! — в солодкій млості виблагувала Таля.

Та Арсен не мав упину. Радий Талиній провині, віддячував з лихвою. Одірветься на мить, пірне очима в очах... І знову, і знову.. Й між їхніми устами танули сніжинки.

На благальне Талине "годі" Арсен, нарешті, схаменувся. Винувато глянув на Талю, що тремтіла перед ним уся біла, як снігурка.

— Ти змерзла? — вибачливо спитав Арсен.

— Не знаю...

Арсен зірвав з голови шапку й почав збивати з Талі сніг, що позалазив за комірець пальта. Потім похапки повідстібав усі гаплички й миттю обгорнув полами свити Талю, як дитину. Таля, стримано йойкнувши в міцних Арсенових обіймах, щасливо озвалась.

— Як у тебе тут тепло... А серце... Наче в бубон грає...

— Моє? — Арсен.

— І моє, — прошепотіла Таля.

Пригорнувшись до Арсенових грудей, Таля незмигтно дивилася на місяць. Арсен заворожено втопив погляд у Талині очі. Ніколи вони не видавалися йому такими хорошими й принадними, як у ці хвилини. Дві краплі на вологому папері зелені й блаваті. Великі, осяйні, повні кохання й щедрих надій. Проти місяця Талине обличчя сяло світлом мадонни, що самими очима вимовляла: "Вірую, Господи!" Арсен, пригадував, де бачив такий твір. Страх заповзав у душу, щоб хтось брудними руками не спотворив цей святий образ. Таля відчувала на собі цей наскрізний Арсенів погляд. Відірвалася очима від місяця.

— А ти чого своїми баньками так впинаєшся в мене? — жартома пригрозила Таля.

— Чого? Чого? Не знаю... Так...

— Ні-ні-ні!.. Не викручуйся! Признавайся! — домалася Таля.

— Щоб увібрати в себе твій образ і доснити його в снах, — випалив зненацька Арсен і схилився до Талі, щоб поцілувати.

— Ще що вигадав, — ухилившись від поцілунку, відповіла Таля. Схопила Арсена за вухо і, дрібненько засміявшись, повернула його обличчя до місяця.

— Дивися не на мене! А туди, вгору! До місяця! Бачиш, що зробилося з ним. Мені аж страшно. Ніколи не бачила таким. Поглянь.

— Пусте, Талю. Не бійся. Місяць як місяць. Далеко звідси. Каїн не дістане вилами до нас, — жартував Арсен.

— А хіба ти віриш, що на місяці є Каїн?

— Не знаю. Каїни, мабуть, всюди є.

Арсен, що спершу не звертав уваги на місяць, несамохіть уп'явся очима в далеке кружальце. А воно, це кружальце, підбившись на середину неба, зробилося маленьким, блідим. Заволоклося молочноблакитним ажуром, оперезавшись широкою смугою авреолі. А за нею індигова безодня, темна, аж чорна, всіяна живими довговіями зорями. Від цих контрастів навколومیсячного осяння й незглубного уявою, позазоряного світу дихало якоюсь містичною тривогою. Хоч уголос вони й сміялися з витворених людською фантазією таємниць, як з пережитку й забобонів, та, глибоко в душі, їм щось нишком шкрябало атавізмом страху.

Арсен і Таля, пригорнувшись одне до одного, довго дивилися вгору, де творилася дивна містерія. У цю хвилину вони відчували себе комашками на тлі нерозгаданого видовища. Змалілий місяць тремтів у широкому колі авреолі, як знесилена срібна рибка у неводі. Хвилини довгого мовчання перша обірвала Таля. Притулившись до Арсена, запобігливо зазираючи йому в очі, надіялася почути від нього певнішу розгадку викликаного в її душі сумніву й почуття.

— Сеню! Бачу й тебе вразило дивовижне сяйво навколо місяця. Що б воно значило?! Чи не віщування якесь нашої землі? Такого я не пам'ятаю... Чого воно так?

— Бог з тобою, Талю! — заспокоював Арсен. — І що ти собі взяла таке в голову? Якесь атмосферичне явище. На півночі це жодна дивина. Хіба ти не читала? А в нас, старі люди кажуть, що то на бурю.

— На бурю, на бурю? — повторила Таля, вихопившись з Арсенових обіймів. — То мерщій додому! Пізно вже. Ой-йой, як уже пізно. А мої ноги... ноги, — стукнула чоботом об чобіт, — наче дерев'яні, не мої. За-ко-ко-цюбли... — дрібно зацокала Таля зубами.

— Та й мої, соромно признатись, таки добренько зашпорами взялись.

Взявшись за руки, Арсен і Таля вибігли з березового гаю. Біля воріт прощалися. Коротко. Як завжди. Як нашіптували їм і серце й душа.

— Коли, Наталю?

— Позавтра.

— Де?..

— Біля шкільної брами...

Та це "позавтра" для Арсена й Талі вже не прийшло. З півночі налетіла буря. Розметала кришталевої сон берез. Збурила снігові намети. З хрускотом шарпнула верхами струнких тополь. Сипнула різю в очі. Поземком покотила подорожніх у провалля, в яри. Звела на брата брата. На синів батьків. Струїла людську совість. Серця споїла ненавистю і мстою. Затопила землю кров'ю, пожарами, убивством. І вони, Арсен і Таля, розгубилися.

Минуло сімнадцять літ. По довгих небезпечних мандрях Арсен навідав село. Забагло глянути на коліску свого золотого дитинства. Вдихнути пахоців рідної землі. Почути музику матеріної мови. Пішов греблею до мосту, до млинів, де шумно рвалася із заставок ріка. До самого серця села. Колись тут гулким живчиком билося життя. Барвами червчатих плахт, маянням стрічок, мережок, вишиванок вбирало людям очі, як на Йвана квіття на широких луках. Уся земля, здавалось, мліла в переливах купальських та обжикових пісень. Пищали скрипки, вибубнював бубон, палі мосту бриніли від танців молодих ніг. У бузкових хащах заливалися солов'ї. Та цього всього Арсен уже не побачив, не почув. Дивився на все й не пізнавав. Неначе все воно і те, і не те. Наче над селом прошуміла чорна степова буря, спалила ясність зела, розпатланість садів, покрила все сірizzanoю і смутком. Посіяла серед живого світу заздрість і підозру. Де-не-де промайне хтось сумною тінню. Оглянеться.

Кивне скупим привітом. Інший гляне заздрим оком. Не в очі, ні. А на черевики. Бо самі, звісно, босі. Шкура за літо на ногах наросте, а чобіт злегка не запобіжиш.

Болить Арсенова душа. Серед своїх — наче чужий. І раптом — зустріч... Перед Арсеном — Мирон Скалюк. Очам не вірить. Давній гімназійний товариш. Спинилися. Вдивляються — пізнають. Вони це, чи не вони. У сизоголубій шинелі, з двома срібними галузками на кашкеті, Мирон Скалюк викликав колись заздрість у дівчат своїми рум'янками на повну щоку. А зустрівся Арсенові збляклий, безживний, як вилежана папуша тютюну. Не по літах постарілий. Та по довгому, без слів, пізнаванні Арсен і Скалюк зблизилися і в гарячих потисках рук обізвалася їх цавня приязнь.

— Яка радість!.. Несподіванка!.. Ну, що ж? Як? Де ти тепер?.. Ким працюєш?.. — засипав Арсен питаннями, як це буває по довгій розлуці з дорогою людиною.

— Де?.. Ким?.. — іронічно перепитав Скалюк і, озирнувшись, метнув поглядом кругом себе, хоч, крім них, нікого близько на греблі не було.

— Професором став! — ядучим тоном сказав Скалюк. — Цілим вождем комашим. Лекції про бджільництво читаю. З села в село мандрую. Із колгостпу в колгосп. Умови соцзмагання складаємо. Щоб бджоли більший взяток давали. Щоб ріки комунізму молоком і медом потекли. Зрозумів? — закінчив Скалюк.

— Так... Зрозумів... Не легке “вождівство” випало на твою долю.

Та Арсена не це мучило. Його хвилювала думка — довідатися щось про Талю. Мирон і Таля були сусідами й гімназійними товаришами. Скалюк мусів би знати про неї. Тому Арсен не стримався і з якимсь тривожним затамованим болем спитав:

— А чи не чув ти чого про Талю? Гімназійну подругу? Як вона? Де? Над ким “вождівствує” вона?

— Про Наталку?.. — скрикнув раптом Скалюк і так подивився на Арсена, що йому зробилося холодно.

— Годі!.. Не треба!.. Не говори!.. — хотів спинити Мирона Арсен, але з раптового зворушення йому спазмами здушило горло й він не міг вимовити ні слова.

А Скалюк вже спокійніше, як дячок над покійником, почав накладати мазок за мазком у рамці Талиної долі.

— Ти ж, мабуть, пам'ятаєш? Як вони прийшли, то одразу закрили обидві гімназії. І дівочу, й хлоп'ячу. Як кубла буржуїв. Гімназистів розігнали. З решток склепали сяку-таку торговельно-кооперативну школу. Подітись нікуди було. То я і Таля вступили у цю школу. Нас щедро напихали "імперіялізмом", "капіталізмом", "клясовою боротьбою" і, звісно, золотими горами майбутнього, що "кооперація плюс електрифікація" то вже й буде рай на землі — комунізм". Та незабаром Талю прогнали зі школи як дочку куркулів. Довго побивалася. Не знала, де подітись. Хотіла дуже вчитися. Зчасом вона опинилася аж у Полтаві. А там... Знаєш?.. Отой старий дідусь?.. Лікар Коваленко... Що кохався у свідомій, ідейній, ширій молоді... Допоміг Талі вступити в педтехнікум ім. Сковороди. Мріяла стати вчителькою. Безтямно любила дітей. Так собі і вчилася благополучно. Рідко навідувалася в село. Щоб не мулити очей місцевим койотам. Але за місяць перед закінченням педтехнікуму, саме перед іспитами, і туди якийсь собака доніс, і Талю знову звільнили як "чуждий елемент". В якому стані опинилася Таля — сам можеш уявити. Уцент розбита повернулася в рідне село. У рідну хату. А там вже інші хазяї загосподарювали. Старих батька й матір заслали кудись на північ. Серце дівчини не витримало... Ну, і... Наталка...

На цьому слові Скалюк обірвав і ребром долоні так смикнув собі під бороду, наче зашморгнув петлю...

Арсен завмер. Усе перед очима заволокло туманом. Заболіло серце. Спутались думки. В паморозь окуталась, поринула душа.

1979 р.

Світлана Кузьменко

МАРГАРИТА

Глянувши на годинника, Маргарита обважніло опустилася на стілець. Обидві срілки торкалися 11-ої. З вітальні долітав газетний шелест. Чоловік увесь вечір перестудіював новини з фахової літератури і аж тепер міг узятися за перегляд вечірньої газети. Знову скаржився на неймовірний брак часу. Брак часу! Як відомий він їй також. Бож Маргарита — дружина, мати, господиня, фахова працівниця в установі, член батьківських комітетів у школах, де вчать її з чоловіком діти, член клубу професіоналістів, член... — краще перелік на цьому припинимо, а просто скажемо, що вона пересічна, сучасна, працююча жінка з родиною, з усіма правами, вибореними для неї жіночим вивольним рухом.

Раптом Маргариті прийшло на думку, що жіноче визволення — це для жінки тягар. Далі насунувся рій думок, що торкався жіночого питання, і він привів Маргариту до ствердження, що кожного разу, коли вона послуговувалася правами сучасної жінки, у неї настільки збільшувалася кількість обов'язків, що їй врешті вже зовсім не залишалось ні часу, ні енергії на речі, які вона справді бажала б робити. Маргарита прийшла до висновку: аби жінка використала свої права для зреалізування у житті своїх здібностей за власним вибором і одночасно залишалася матір'ю і дружиною, тобто жінкою, у повному значенні усіх цих понять, вона мусіла б бути надлюдиною... або в крайньому випадку дружиною, якщо не багатого, то досить заможного і вняткового чоловіка. Правда, друга обставина до певної міри нівелювала незалежності у своїй суті, але Маргарита над цим у цю хвилину не замислювалась, чітко усвідомлюючи, що ані першим, ані другим вона все одно не була і, сяк чи так, права визволеної жінки, на яких вона ніби так довго будувала своє життя, виявилися ілюзією. Своє відкриття Маргарита взяла так близько до серця, що їй здалося, ніби валиться світ. Та вона помилилася. Світ стояв на місці. Тільки внутрішній зір її світобачення спостеріг

простір, що переливаючися любими для ока кольорами, біг у безконечність, простір, якого за нагромадженнями різних справ, вона, виявляється, раніше зовсім не добачила. Маргарита вдивилася, а потім і не зчулася, як зайшла в нього. Він виявився цілком іншим, від досі їй знаного, світом. Перш за все, світло в ньому мало властивість освітлювати речі так, що навіть найдрібніші й найбуденніші з них набирали якоїсь більшої, чи й зовсім іншої значимости, ніж коли б дивитися на них за звичайних обставин. А крім того, там було так легко, що навіть, здавалося, і не існувало недосяжного...

— Чому ж ти не прийшла подивитися телевізійні новини? — привернув Маргаритину увагу чоловіків голос.

— Ах, так... — розгублено промовила Маргарита, а за коротку мить додала, — завтра вже обов'язково не пропущу... Хоч, правда, завтра батьківські збори...

— Не журися, кохана, — промовив ніжно чоловік, поклавши руку на її плече, — я зарепрезентую і тебе на завтрішніх зборах у клубі професіоналів. Таким чином нам удасться розв'язати нашу проблему браку часу, принаймні на завтрішній вечір...

На другий день, о 6-й годині ранку, Маргаритин внутрішній будильник оповістив її свідомість, що день почався. Поки вирушити до бюро, треба полагодити купу дрібних господарських справ. Випровадивши дітей до школи, вона з жалем думає, що не зможе доглянути їх у обід та зустріти, коли повернуться після науки, і в неї з'являється почуття вини. Врешті швиденько причепурюється й виходить з хати.

За порогом її погляд зустрічається з сонцем, вогненне коло якого піднялося над будинком по східньому боці вулиці і підзолотило навколо себе небо. Маргарита спинилася і любується сонцем, як біля її ганку яскравіють осяяні ним квіти. Напроти через дорогу мерехтить плакуча верба. І раптом їй здається, що вона й сама замерхтіла в сонячних променях, і від цього почуття її душа сповнюється легкістю й зичливістю до всього світу, і коли почала йти, аж ніби стопи ледь торкалися землі.

До підземного потягу треба пройти коротку вулицю. В цю пору року вона завжди зелена й квітуча. Дехто з су-

сідів пенсійного віку вже поростає біля своїх квітів, поливає з автоматичних розбризкувачів променистими бризками травинки. “Ти щаслива, Маргарито!” — гугає з свого ганку сусідка Глорія. У неї п'ятеро дітей і вона не працює. Їй здається, що ця обставина її деградує, як особистість, а крім того, вона втрачає в житті щось дуже важливе й чарівне. Глорія вірить, що кожна праця десь — справжніша й важливіша, ніж та, що вдома. “Ось нехай тільки мій Джанні піде в школу... — скільки разів чула від неї Маргарита (Глорія має на увазі свою наймолодшу дитину), — ніхто вже мене тоді в хаті нізачо не втримає!”

На двірці підземки Маргарита зустрічається з юрбою, що пливе з усіх боків: з автобусів, з авт, що підвозять пасажирів, з вулиці — а за кілька хвилин потяг несе увесь цей різнокольоровий, різноликий вантаж до місць призначення.

Дехто у вагоні ще не зовсім прокинувся, сидить і позіхає, куняючи. Деякі — поруч — як можна вичитати з їхніх очей — у своїх денних снах. Ось такі, що вже встигли прибирати стурбованого вигляду. А є й такі, що усміхаються, доводячи, що усміх, як і позіхання та сльози, також заразливий. Маргарита думає про це сьогодні. Переважно її думки в цей час бувають більш практичного характеру, не однакові, але з приблизно однаковим підтекстом: як усе встигнути? Як довершити кілька справ одночасно? Іншими словами: як упоратися з своєю роллю “визволеної” жінки?

Крізь скляні масивні двері вона входить до вестибюлю установи, де працює. Тяжкі бетонні стіни з вузькими вікнами відділяють від світу внутрішнє приміщення, яке від безперерійного, монотонного гудіння охолоджувальної системи створює враження нутра якоїсь велетенської машини. Недалеко від входу на дощі пришипені оголошення, які повідомляють про сьогоднішні юнійні збори, про запис до гуртків: китайського Тай Чі, індуського Йога та клубу дієтників. На завтра, в обідню перерву, запрошується всіх на площу біля будинку парламенту на демонстрацію під гаслом: “За повну жіночу рівноправність!” А за тиждень — на тому ж самому місці і в такий самий час заповідають демонстрацію з приводу домагань необмежених прав для го-

мосексуалістів. “Чи часом не стоять ці дві проблеми в якомусь зв’язку?..” — приходить Маргариті на думку.

З правого боку вестибюлю, в заглибині, постійно відбуваються культурноосвітні виставки. Тепер знайомлять з Іспанією, і афіші, брошури, обкладинки книжок та окремі ілюстрації ваблять глядачів своєю динамікою й кольоритністю. Оглянувши виставку, Маргарита стверджує, що добре було б туди поїхати, і зразу ж вирішує, що коли діти “стануть на власні ноги”, зменшиться борг на хату і все буде гаразд, вони з чоловіком обов’язково поїдуть до Іспанії. З цією думкою піднімається елеватором на поверх, де міститься її відділ.

В цьому будинку працює кілька сот людей різних рас, національностей, віровизнань, статей, переважно з формальною вищою освітою, в більшості жінки. Маргариті здається, що найголовнішою прикметою, яка об’єднує всіх цих людей, є туга за увагою. І в цьому знеосібленому світі машин і чисел її пробують здобути найрізноматнішими способами, але при допомозі одного й того ж самого засобу — розповідями про себе. Найближча Маргаритина сусідка по столі Тереза Камілія — релігійна фанатичка. Кілька років тому її розладнані нерви примусили замінити її вчительську на бюрову працю. Релігія наповнює всю істоту Терези Камілії — це її віра, сила, зацікавлення і розвага. До неї вона пристосовує все своє життя і нею все у ньому обґрунтовує. Свого бога Тереза Камілія кличе Батьком. Вона його просить, обговорює з ним, у формі складених нею діалогів, свої справи, а часом, коли вважає це за потрібне, — повчає. І тяжко не признати, що саме завдяки своїй вірі ця маленька, тендітна, хвороблива жінка, яку проміняв на молодшу її чоловік і від якої власними дорогами пішли діти, стійко долає свої життєві труднощі. Тереза Камілія до подробиць знає Святе Письмо і готова говорити про свого Батька, а при цьому, звичайно, й про себе, при найменшій нагоді.

“Послухайте мене!” — линуть благання з усіх боків. І хоч насправді вони звучать по різному — їхній зміст більш-менш той самий: я ж також я, а не лише якесь там порядкове число! Дехто стверджує свою ідентичність мареннями: свої високі походження, особливі академічні ступені і

блискуче минуле. У Маргаритиному відділі є нібито нащадки славних, відомих з історії родів, включно з королівським. А всі вони тут хочуть того самого: бути поміченими.

Під час праці Маргариті потрібно повного концентрування думки, бо крім усіх інших обставин, компютерні машини дуже вимогливі. Ці бездушні тирані не дарують людям найменших помилок. Ще до початку праці Маргарита вислуховує кілька скарг співробітниць. Гелен засмучена. Вона знову незадоволена доглядачкою своїх дітей. Їй з ними не щастить. У бездітної Ендли де Матії клопіт. Її бульдог уранці, прощаючися з нею, не заскиглив, як завжди, “мамм”, що — вона певна — мало б означати “мама”. “І що б це могло значити?!” — бідкається Ендла де Матія. Клавдія Ляпескіна-Кульбако, відома в департаменті, як одна з останніх галузок відомого російського княжого роду, напевно щось їй у цій справі порадить. У департаменті її вважають за енциклопедію порад, до речі, переконливих, коли взяти до уваги, що вона упевнила свою теперішню найзадушевнішу подругу румунсько-фінського походження, що та росіянка, і тепер вона наполегливо вивчає нібито свою справжню матірню мову.

— Працюючим людям не варто набувати собі ні дітей, ані псів, коли вони хочуть мати в житті менше труднощів і проблем, — зауважує, вже не першої молодости, елегантно вдягнена вродливка, що, проходячи, зупинилася біля співрозмовниць.

— Ніколи не говоріть такого, Мері, — обзивається з-за свого столу сивоволоса, старшого віку жінка, — бо колись пожалієте. Що б я тільки не віддала за те, щоб у мене була хоч одна дитина, з усіма клопотами, які з нею приходять! В чому ж і є справжнє щастя, а особливо для жінки, як не в добрих дітях!?..

— Я вірю, — поволі говорить Мері, ніби сама до себе, бо ні до кого не звертаючись, — що людське щастя можливе тільки при одній-однісінській умові, а саме, коли між двома людьми... протилежної статі... існують повновартісні... повнозначні взаємини... Відповідної людини — це власне те єдине, чого мені до мого щастя бракує, — засміялася вона нервовим сміхом. Що ж, треба приступати до пра-

ці, — раптово змінила вона тему і, стряснувши модно причесаною головою, граційно ступаючи, попрямувала до кабінету, на якому значився напис: “М. Д. Кемпбелл, голова департаменту”. П’ять здивованих пар очей проводять свою начальницю, бо вона ще ніколи не говорила з ними про свої особисті невдоволення чимось, якщо вони не торкалися праці їй підлеглих.

— Хто б міг подумати, що і їй ще чогось бракує! — блискає чорними, мов антрацит, очима Ендла де Матія. Всі в департаменті знали, що їхня начальниця була успішною в своїй кар’єрі, у неї були гроші, вона багато подорожувала і їй ніколи не бракувало поклонників.

Гурт розходиться по своїх місцях. Маргарита кидає оком на клаптик неба в ледь видному вікні, на полицку з вазончиками квітів біля її стола, які можуть жити з електричним світлом, без сонця. Тепер якраз розцвіла розкішна фіялка. Тереза Камілія виплекала її з листочка, при допомозі свого доброго Батька, як вона казала, і подарувала Маргариті.

Повертаючися підземкою з праці, Маргарита розглядає людей, реклями на стінах вагону і їй здається, ніби вони сьогодні трохи інакші, ніж завжди... Більшість пасажирів, кому здалося захопити сидяче місце, читає газети, попередомлювавши їх уздовж, для зручності. Маргариті кидаються в очі заголовки про страхітливі події. Вона думає про доньку. Треба її знову попередити, щоб була обережною, не втягалася в розмови з незнайомими. І поговорити з сином теж. Щось не подобається їй те товариство, в якому обертається він останнім часом. “Чому немає таких голосних заголовків про добрі вчинки людей? Адже ж чи їх не мусіло б бути більше, ніж злих?.. Напевно хтось десь, мусів помилитися... хтось десь, мусів помилитися...” — крутиться в її думці. Але враз бачить, що це вона сама помилилася. Бо насправді всі передові сторінки кричать власне про цілісних, розумних, відважних, змістовних, порядних і добрих людей, їхні вчинки й помисли, які виявляються через друк заразливими, як сльози і сміх... Таке порівняння вона вже зустрічала... Здається, сьогодні... З чим то було... Не важливо... Найголовніше — всі ці люди... Звідки їх стіль-

ки набралось?.. А чийсь голос підказує — що це всі її діти, нею народжені й виховані. “Значить, щастя на землі досягне, — думає Маргарита, — бо вона ним сповнена вщерт! ..Тільки що це!?” — блиснуло в свідомості, коли у вікно побачила станцію, біля якої стояв її потяг. Це була остання станція на лінії і тепер потяг мав повертатися паралельною колією. “Проїхала свою зупинку, — сконстатувала факт, — цього ще зі мною ніколи не траплялося. Щоб це могло значити?”

Павло Маляр

МАТИ

(Уривок з повісти “Ранок”)

Їй більше тридцяти семи років, але не за сорок сім. Одягнена просто й привабно: все в білій сорочці, ріденько вишитій прокрапленням кольоровим, туго в поясі стягнена, рясна спідниця легко віється за кожним порухом. До церкви ходивши, прибиралась як молода. Клала руку на груди високі, переймаючись привітом стрічних. Вона в стані виповнілої жіночости: материнство промовляло в неї всім — порух самодостатній, спокійний привабний усміх, очі тихі й не сумні, а ніби побільшені, синьо-ясні. Часто оглядається за малим дитям, що провадить щаслива мати за руку або несе на руках. Тужить. Родивши первенця-сина, болюче, в муках смертних, лишилась жива, виздоровіла, але втратила плідність. Тепер приховано страждає. Часто-часто, збудившись на світанні в інтимній постелі, переймалась бажанням пестити маля, прикласти до себе туге й тепле, щоб брало повну грудь.

Мешкає вона в звичайному будинку, на мінімальній садибі, при вулиці проїзній. Будинок вибілений фарбою, під дахівкою теж білою. Коло будинку дерева, посаджені рівно рядом. В зелені перед сходом сонця, коли в природі стає найсвіжіше повітря, чуті міський дим і пахіт роси на траві, плеканій килимком довкола хати. Хата підкреслено чепурна й зокола — житло робітника, забезпеченого працею й добробутом з неї.

В такій хаті немає злиднів. Одначе в ній, як завжди невивітрюваний дух житла, перебуває стало відчувана повинність до праці, яку неухильно виконують у цій країні всі, залежні від заробітку на хліб. Це обставини, що творять і відчущання людей праці, в цьому домі й скрізь, воно — їх віра щоденна, закорінене досвідом багатьох поколінь, що силою обставин позбулися неспідлеглости існування.

Стягнувши поясом стан і обсмикнувши вільно сорочку на грудях, ще теплими — з постелі — босими ногами

ступила по твердій прохолодній підлозі, все так робить зранку, відчинила до синові робітні двері, щодень доглядає, щоб усе трималося тут чисто. Син у робітні малював. На стінах пересохли етюди, більше голова Христа, страждаючого, фрагменти й шкіци, композиції страстей. На мольберті площина полотна, під кутом, і малювання не можна бачити. Воно уявляється — з того, як мати відчинила двері до студії, подібно вікно відчиняє сонцю: простертими на обійми руками. Твір вона знає, зайшла всупротив полотна й переживає враження — яким буде образ, коли син викінчить, все чекає його скорого повернення.

Застоявшись, мати бачить синове плече оголене, він у сорочці-атлетці працював, рука певна, кладе швидкі мазки. Дізнає мати серцем — задум синові вдасться: спам'ятати світ, відчинити йому вікно!..

Серія в темі істини буде завершена. Початок її — Христос на суді: "За що мене б'еш, брата свого..." Друге судилище Христа почалось — у Європі горить війна світова. І докінчений образ син повіз до Парижу, виставити в Люврі.

Так і з'ясовується враження про матір: вона вірить в істину добра, світові можна допомогти. Війну почали великі держави з того, що кожна визнавала своє: вона сильніша за інші держави. Війну можна спинити добром, вона буде перша й остання між народами, лишень вразити серця лицедіїв кривавої вакханалії: голів воюючих держав, їх полічників-міністрів, їх підбурювачів, лідерів партій, переміняти психіку лицедіїв на людську

Щоб етюди не пересихали й не застоювався дух олійних фарб у студії, мати відчинила вікно.

Наче в люстро вдивляється — милується з вікна переповненим плідністю деревцем на мізернім подвір'ї. Радіє пам'ятною ялинкою. Срібне деревце посадили, коли син, п'ятнадцятирічний, одержав срібну нагороду за перший його образ, виставлений в Національній музеї. Олія: **Мати з немовлям на руках по купелі**. На тлі ясного сонця у вікні — зарожевіла-зігріта. Велика монопольна преса промовчала нагороду й твір юнака. Але нью-йоркські незалежні професійні видання повідомили про подію.

Сріблиста ялинка за чотири роки виросла вища за людину, другий рік плодоносить. Сережок-шишок стільки багато, що, здається, деревце пишається потенцією плідності. У серпні вони бронзовіють, з відтінню червонавості й пукаті кінцями, як живі пальчики-пучки, перса-кінчики. Ранками ще виходить мати на ганок, переживати-згадувати прощання з сином, постояти пам'ятну хвилину. Син від'їхав будного дня, попрощався з батьком у хаті, коли він ішов на працю вросвіта. Порт далеко і мати попрощалась на ганку, стояла з помахом руки, доки таксі зникло за рогом вулиці, опустила руку — десь прибувши за схрещенням вулиць до порту, син виходив на корабель. Не поїхала на пристань випровадити сина, щоб не плакати, сльози не віщують щастя на прощання.

Осамітнена мати вранці на ганку все бачить десь кораблі в океані, стрічні й зникаючі, димлять за горами-хвилями. Вона заледве витримує крещендо переживання, бо вищі за гірські хребти валами хвилі, то темніші за піч в далішні водні глибини бачить. Відплив син. Поволі-поволі зникає в Атлантику корабель. За обрій зник... І вістки нема. За два роки щоденний листоноша не приніс навіть одного листа. Двоє в неї рідних — син і муж, бореться з самотністю, сина бачить в океані, мужа на сталеварнім двірці. Все постоїть трохи, щоб бачити з ганку котрогось, або обох навпереміну.

На сталеварному двірці в сизуватій смазі понад сплетінням линв і стріл потужних підймальних зводів крокве й її мужа звід. За високими чорними стінами ливарні з вікнами вгорі без шиб вариться сталь. Може також для війни?

Здоровенні зводи переносять відлиті прохололі колоди сталі, відвантажують на плятформи. Муж рухає важелі, м'язами напинаючись, підкоряє собі велета-машину, повертає стрілу зводу на потрібний кут найближчої точности. Щоб не сталося катастрофи, його увага напружена, як сталеві линви машини, бо він не повинен схибити ані на найменший звих руки...

Могутні порухи стріл підймальних зводів переміщуються матері на ганку в щогли на потужному океані, як перед тим вони переміщувались у зводи-стріли на задимленім двірці сталеварні...

Іван Подюк

Я ЗАВЖДИ ВСМІХАВСЯ...

Малим школярем я завжди всміхався до кожної людини, йдучи до школи. І були такі, що скаржились батькам на мене, що я насміхався з них... А мені здавалося, що кожна квітка при дорозі всміхалася до мене.

Так пробігло мое життя хлоп'яче й сховалось у білозеленім гаю за широкою квітками вбраною толокою, на якій вчила мене ходити й бігати мама. Мені було жаль дивитися, як квіточки на толоці зривали тверді кінські губи.

А вечорами приходили сусіди й оповідали про щастя, як опівночі розквітає в лісі папороть у Зелену Суботу. Так то зродилася моя любов до краси природи, роздзвонювалася в душі. І я малим школярем почав шукати своє щастя. Я наче біг за ним... летів. Намагався зловити й сховати в пазусі під сорочиною, щоб показати мамі.

Так то в погоні за щастям бігла й моя молодість. Та щастя хутко зникало. А я не знав, що воно таки сховалося в мені, як вродилося в останню травневу днину, коли лагідно й сумовито шумів білозелений березовий гай за толокою; а в його віттю бриніли травневі хрущі; а щедре цвірінькотіння, скручуване в твердих дзьобиках ластівочок, розсипалось по чистім подвір'ю. Саме тієї травневої соняшної днини моя мама подарувала мені щастя навіки, сховала глибоко в моїм серці і в душі.

Минули літа... І тільки відгомін голосної маминої молитви тихим відлунням срібних дзвіночків над сплячими дітьми причувається мені кожного 31 травня й лагідно розливається, зникаючи в чарівнім пошумі білоберезового гаю за толокою...

Ще пам'ятаю, як батько завів мене до школи, було багато таких самих дітей, як я... А по році навчання моя перша вчителька Геня Казиевичівна написала на великій чорній таблиці слова пісні:

“Сильний-сильний той Дунай,
Краю рідний, ой прощай!..
Хто би вдома з вас сидів
І одну лиш пісню пів?”

Ми, малі діти, відписали з таблиці цю пісню й навчилися співати. І недавно приснилося мені, як ми, малі діти, її співали. Звідкись мені причувся чарівноласкавий голос моєї мами: “Якби не оця твоя, Іванку, перша пісня в твоїм житті, то може ти б був тепер щасливий”...

Мабуть заголосно у сні я співав цю пісню з дітьми в школі й прокинувся... Та не в сільській школі чи в березовім гаю за толокою, а на чужині в Сиракузах. І остався тільки вічножурливий весняний шум зеленіючого березового гаю, наче райська музика ніколи не закінченою симфонією молодих літ.

Наче чую, чую ще шорстке шелестіння великого листа старого горіха, перед рідною хатиною і його раду:

— Не шукай того, чого ніхто і ти вже не знайдеш. Тільки молоді мрії ніколи не вмирають і будуть линути з надією й незгасною тугою понад полями й лісами, річками й морями до тебе в чужину й утихомирювати будуть нашу розлуку. А те зілля, що ти склав на сволоку в рідній хаті, ще живе, бо його закувала зозуля на Святоіванську Неділю в саду!..

Микола Погідний Угорчак

СЕСТРА АННА*

На залізничній станції німецького містечка Н. — величезна юрба людей. Вояки різних військових з'єднань у різнородних уніформах всуміш з цивільними мужчинами, жінками й дітьми метушилися, перебігали довгими коридорами, тунелями до потягу й назад. Одні входили, інші виходили — стурбовані, заклопотані, і волочили за собою важкі клунки, валізи та військові мішки.

Липнєве сонце пригнічувало всіх гарячим повітрям, чим ще більш підсилювало втому, обтяжуючи її безконечним вичікуванням ждали потягу. Більш нервові бігали, докучали урядовцям своїми безконечними запитаннями, інші, здавалося, вже збайдужіли до всього. Вони сиділи мовчки на лавках і, пригнувшись головами до стола, пробували дрімати. А були між ними й такі, що, позбувшись всяких претенсій до вигід, полягали на цементову долівку і, підібгавши під голови плащі, коци або й валізи, порозтягалися у різних позах і спали. Цим, мабуть, було найліпше, бо вони вже пристосувалися до воєнного лихоліття і навчилися використовувати всяку обставину, щоб якнебудь улаштуватися.

Та цих збайдужілих до всього було, мабуть, найменше. Більшість нервувалася, часто вибігала надвір і з недовір'ям споглядала на небо. Незвичайна погода, блакить неба, тепле западне повітря і гарне погідне сонце їх зовсім не тишили, а навпаки викликали ще більшу тривогу. Всі розуміли, що може принести їм ця ідеальна погода. Вони воліли б тепер дощ, сльоту, чи навіть бурю з громовницями, ніж цей підозрілий спокій, який кожної хвилини міг бути заколочений нальотом ворожих літаків.

І це найбільше їх тривожило. Єдина їх надія була тепер на полудневий потяг, однак, немов на глюм, усі ці потяги давно перестали своєчасно приїжджати й від'їжджати. Тому, вертаючись, ці люди мимоволі споглядали з тугою на

---

* Оповідання це відзначено II нагородою в жовтні 1978 р. на конкурсї, проголошеному Бібліотекою Пласту і Рідної Школи в Філядельфії.

стінний годинник і вираховували заздалегідь, скільки часу доведеться їм чекати на обіцяний начальником станції потяг.

Здвигаячи плечима й знехотя перекидаючись словами, вони мусіли хоч-не-хоч здаватися на Божу волю і особисте щастя. Обережніші, які вже мали воєнну практику, хапали тоді свої клунки і гуртом виходили з почекальні, щоб перебути цей непевний час десь недалеко станції на полі. Лише двоє подорожніх, що сиділи на дерев'яній лавці біля вікна, здавалось, не проймалися загальною тривоною.

Це були чоловік у військовій уніформі з двома жовтими у чорних плямах опасками на правій руці і молода санітарка у біленькому беретіку, що сиділа поруч нього. Вони, байдужі до всього оточення, перекидалися словами уважливо й довірливо, наче б були зацікавлені виключно собою.

Раптом санітарка підвелася, ухопила за праву руку вояка і обоє рушили до виходу. Подорожні зразу ж розступилися, утворивши коридор, щоб їх пропустити.

Санітарка, здивована такою незвичайною чемністю подорожніх, подякувала їм привітним усміхом, а тоді звернулася до свого товариша:

— Пане Сергію, — сказала вона, — я збентежена цією уважливостю подорожніх до нас. Чи вас дуже турбує цей привілей?

— Чи турбує? — перепитав вояк. — Привілей темних очей турбує не лише мене, а й всіх, хто дивиться на мене. Ах, ні, радше не говорім про це. Ведіть мене, сестро Анно, звідсіля якнайскорше!

Вони вийшли. Свіже повітря вдарило їм у обличчя й молода санітарка мимоволі всміхнулася, глянувши на сонце і на зелені дерева, що рядочком, немов вартові, порозросталися біля головної дороги. А вона, тримаючи нещасного сліпця за руку, запитала:

— Куди нам тепер йти, пане Сергію?

— Заведіть десь у холодок під дерево. Там сядемо і будемо чекати. Краще тут надворі, ніж задихатися від диму цигарок на станції.

Вони рушили повільною ходою вузькою стежкою, що губилася десь далеко у зеленому бур'яні. Сергій поволі йшов

за нею і віддався своїм чорним, невеселим, докучливим думкам, які вже ніколи не покидали його з того часу, як він утратив зір.

Сестра Анна розуміла його почування, коли він мовчав, насуплював своє чоло, а голову опускав униз. Її здавалось тоді, що він плакав, але вона не пробувала його заспокоювати. Вона була ще молода і її серце боялося цього тихого плачу чужого дорослого чоловіка. Тому мовчала, час від-часу позираючи на нього.

А Сергій ішов за нею, тримався за її руку, немов боявся, щоб вона його не залишила. Він мовчки стискав її маленьку руку, виражаючи вдячність цій молодій шляхетній дівчині, яка так щиро ним заопікувалася.

Хто міг сподіватися, що йому пощастить зустріти в найтрагічнішу хвилину цього янгола, як він називав її у своїх таємних помислах. Їхня зустріч справді була несподіваною. Коли його поклали на операційний стіл, оточений сестрами та лікарями, він у розпачі зойкнув: “Боже мій, Боже мій!” Що з ним коїлося далі, він вже не пам’ятав. Та коли він лежав уже у своїй кімнаті без очей, тоді підійшла до нього одна шпитальна сестра і заговорила його рідною мовою.

— Я чула, як ви зідхнули й сказали: “Боже мій, Боже!” І тоді я довідалася, що ви наш земляк, — пояснювала Анна. І так почалося їхнє знайомство. На чужині в чужому оточенні вона, сестра Анна, з’явилася немов радісний вістун з його далекої батьківщини. Тому від тієї хвилини всі його думки, вся уява спрямувались до цієї незнаної йому дівчини.

Пізніше, з розмови, він довідався, що вона з Великої України, з Київщини. Її схопило Гестапо й вивезло до Німеччини на роботу. Однак і німці відрізнили вродливу дитину степу й не загнали її до табору “остівців”, а віддали до шпитальної прислуги. Метка дівчина скоро вирізнілася з-поміж інших, призначалася до нового зайняття і тепер шпитальна управа призначила її слугувати хворим. Це дало їй нагоду часто відвідувати нещасного сліпця.

Та незвичайною була для нього ця сестра Анна. Коли погоїлися його очі, дівчина добровільно погодилася відвезти його до рідної хати. З якою радістю він прийняв вістку,

коли сестра Анна заявила йому про дозвіл на це шпитальної управи. Ця прихильність і щирість ще більше прихилили його до дівчини. За це він і був їй дуже вдячний.

Однак, тепер він відчував потребу виправдатися перед нею, пояснити чому він носить уніформу німецького вояка. Перебуваючи в шпиталі в оточенні німців, він не мав нагоди цього зробити, а тепер, зупинившись під деревом і сівши на камінний цоколь, він почувався вже вільний і дав волю своїм думкам. Шум людських голосів не доходив сюди. Тут було тихо, спокійно, а сонце наповнювало його груди радісним теплом. І тоді він повернувся обличчям до сестри Анни й почав говорити:

— Сестро Анно, вас напевно дивує, чому я, українець, попав між німецьких солдатів. Та коли почуєте все, що я вам розкажу, то, думаю, не здивуєтесь.

— Мое горе почалося в 1939 році, коли більшовики зайняли нашу нещасну Галичину. Хто міг сподіватися, що під більшовицькими гаслами свободи, визволення з-під польського ярма ховається облуда, брехня і насильство? За короткий час володіння більшовиків у Галичині я зрозумів, яке велике нежданне горе впало на мій народ. Моїх батьків вивезли більшовики на Сибір, братів розстріляли, а все наше майно знищили. З усієї родини лиш я один урятувався чудом, бо не було мене тоді вдома, як вивозили моїх батьків на Сибір. Більшовицькі посіпаки зробили нас гвалтом ворогами жовтневої революції і їхнього кривавого режиму, хоч єдиним нашим злочином була наша любов до своєї рідної землі. Побачивши наше рідне гніздо зруйнованим, я вже не наважився навідуватись до рідного села, бо це було б очевидним нараженням себе на смерть. Однак від тієї хвилини у моєму серці зродилося таке шалене почуття ненависти до цих катів, що я вирішив при найближчій нагоді пімститися за свою кривду.

— Коли ж прийшли німці, я вже не вагався, я пішов би в котру-небудь армію, якщо б вона боролась проти більшовиків. Пізнавши більшовицьке пекло, я вже не думав про це, з чим прийшли до нас німці, бо я бачив тільки одного ворога: більшовиків.

— Та, на жаль, не поталанило мені довго воювати. В однім бою я втратив очі і став калікою на все життя. Та

що робити, така видно була Божя воля, а горе моє залишиться вже назавжди моїм і тільки моїм. Бо хто захоче співчувати нещасному каліці і кому я вже потрібний?

Таким запитанням закінчив Сергій свою бесіду, а тоді опустив свою голову вниз, наче щось важке звалилося йому на плечі.

Сестра Анна подивилася співчутливо на сліпця і несподівано стиснула його руку. Йй здалося, що по його обличчі пройшла судорога плачу. Але чи може сліпець плакати?

Сергій опанував свої почування. Він не мав відваги виявляти те, що загноїлося десь глибоко під його серцем. Він мав лише єдине бажання побачити своїми очима личко своєї провідниці. По її дзвінкому голосі він не міг уявити її інакше, як янгола у людській подобі. А це хотіння бодай розкрити частину цієї загадки зростало, хвилювало його почування і він уже не мав сили його зупинити. Він узяв її за руку і заговорив тремтячим голосом:

— Сестро Анно, дозвольте мені поставити вам одне питання. Ще так недавно я міг бачити людину так, як ви тепер, вичитати з її обличчя любов, ненависть, погорду, співчуття чи ласку. О, яке це велике щастя читати з обличчя людини! Але яке це горе не бачити тих очей, в яких є ласка до таких нещасних, як я. От я чую ваш дзвінкий голос, ваші кроки, відчуваю легкість ваших рухів, питомих молодій, життєрадісній людині, але цього мало, дуже мало для мене, сестро Анно. Я хотів би знати, які очі моєї поведарки, ті очі, які стали тепер ніби мої і мають запровадити мене до рідної хати. О, не дивуйтеся мені, химерному, нещасному сліпцеві, що посмів просити вас про цю ласку. Скажіть мені, сестро Анно!

Сестра Анна загорілася рум'янцями, але задовольнилася його бажанням. Спокійним, дзвінким голосом, повним співчуття, вона сказала:

— Очі мої карі, пане Сергію!

Його помисли ніби ожили. У неї очі карі, очі, які все бачать, які можуть радіти й сумувати, і обдаровувати щасливців ласкою, усміхом і щастям. Тепер сестра Анна стала в уяві сліпого ще кращою. О, він був певен, що його по-

водарка вродлива дитина українського степу. Він чув, з якою любов'ю зверталися до неї чужинці. Часом він мав нагоду почути голосне захоплення мужчини її красою. Як же міг він сумніватися, що сестра Анна — його правдивий янгол, охоронець?

Але що більше міг він думати, як лише мовчазно захоплюватись нею? Кому тепер він потрібний? Хоч він зосередив усі свої чуття на цій шляхетній дівчині, він не мав відваги це висловити. Тому мовчав.

Мовчала також і Анна, тим більше, коли почула виття сирен, що зненацька знялося в повітрі і своїм скорботним квилінням розсівало навколо жахливу тривогу. Гамір і крики людських голосів змусили і наших подорожніх до більшої уваги й обережності. Вони зразу повставали, сестра Анна схопила його за руку і сказала:

— Ходім, пане Сергію, до бункеру. Це недалеко!

Тупіт сотні ніг і біганина, яка зчинилася довкола них, була рішучою осторогою, що небезпека наближається. Та Сергій був байдужий до всього. Йому взагалі не хотілося будь-куди втікати.

— Ідіть, сестро Анно, й ховайтеся. Ви ще молоді, а мені однаково. Я залишусь тут, — промовив він рішуче.

Та сестра Анна була вперта.

— Ні, пане Сергію! Я ваша поводарка і за вас відповідаю. Я виконую теж обов'язок шпитальної сестри і не смію допустити, щоб з вами щось недобре сталося. Наскільки це буде в моїй силі і спроможності, — вона вхопила його під руку і приспішила ходу.

Вони почали бігти. Стихія страху мимохить охопила й тих, від переляканих людей, що бігли повз них. Та тяжкий був цей шлях утечі для нещасного сліпця. Рови, рейки, каміння, огорожа, дроти... Він спіткнувся, а тоді зрозумів, що стає перешкодою для свого янгола.

— Сестро Анно, — просив він. — Утікайте самі, залишіть мене! Ви молоді, здорові, вам є чого захищати своє життя. Навіщо вам гинути через мене?

Та рішучий момент уже зближався. Сотні блискучих сталевих птиць, що вилискували під сонцем своїми металевими крильми, шуміли, вищали, гуділи і, здавалося, вже роз-

простали свої залізні пазури над безвинними жертвами. Грізний рев машин хвилею гнав людей в підземельні сховища, бо кожний утікав, кожний хотів якнайскоріше зникнути, заховатися якнайглибше. А Сергій уже зовсім охляв. Він пробував вирвати свою руку і благав сестру Анну:

— Ідіть, утікайте! Не дивіться на мене! Мені нічого не станеться. Доля калік щадить, а саме таких як ви може не пожаліти.

Вмить Сергій силою відсахнувся від неї, покотився між каміння цоколи і впав. Сестра Анна втратила його з очей і розгублено зупинилась, а тоді бігла далі. Це вже був найгірший час цієї метушні й горя.

Раптом прогриміла страшна експльо́зія. Неначе дихнуло вогнем і залізом згори по землі. В одну мить все зайнялось, спалахнуло полум'ям і затягнулось їдким, чорним димом. Тоді послідувала друга серія бомб, завищала пекельним гоготом і вдарила кривавою печаттю по землі, руйнуючи все, що було під нею. Маленькі дімки, пишні кам'яниці, все обвалилося, рознеслося пилом, а з тим і людське життя. Людський крик, сльози, стогін, божевільний сміх, а з тим вогонь, дими і смерть — усе це почало свій жахливий танець, зливаючись з музикою моторів залізних птиць.

Та Сергій вже не втікав нікуди. Він сидів на кам'яних цоколах, думав про сестру Анну і чекав на смерть. Жаль було йому дівчатка, яке він сам таки залишив. Що з нею? “Чи встигла добігти до бункера”, — питав сам себе, водячи невидючими очима по небозводі. Тимчасом перша гроза проминула для нього щасливо. Зразу було видно, що перший налет був спрямований на залізничну станцію, бо з неї вже й сліду не лишилось. Рейки були повіривані, покручені, як дрогоги, електричні стовпи і проводи лежали на землі, а будинки, залізничні майстерні наче замело. Все зникло, розсипалось, а кругом ями, все повіриване, покручене, порозкидане, немов на глум хазяїнам. Лиш чад димів і шум літаків змушували відважних виходити з ям і криївок.

Коли літаки відлетіли, Сергій почув гамір людських голосів і біготню, яка зчинилася біля нього. Врешті заплакала жалібно сирена, відкликаючи алярм. Сергій устав, обтрусився з пороху і виліз з-поміж кам'яних цоколів і почав

прислухатися до людських голосів. Вся його увага була звернена на те, щоб знайти сестру Анну. Щоб не загубитися між людьми, він вирішив почекати, бо ж сестра Анна скорше знайде його, ніж він її.

І чекав Сергій, а деколи і гукав на весь голос: “Сестро Анно, я тут!” Сотні людей перебігало повз нього, отже дуже легко вона могла його недобачити. Тому він час-до-часу гукав.

Однак багато вже людей перебігло, а сестри Анни не було. Він почав хвилюватися. “Може з нею щось сталося, може поранена?” — докучали йому його власні думки. І не мав уже терпіння стояти. Коли ж почув, що людські голоси почали втихати, він вирішив піти в напрямі бункеру. Кийком робив кола кругом себе і йшов.

Іде Сергій, хитаючись, немов в гіпнозі з головою догори, немов сонця шукаючи. Махає кийком, поспішає і кличе розпачливим голосом: “Сестро Анно, сестро Анно!”

Тоді наступив він ногою на якесь людське тіло. Його серце пройняла трема, він нахилився, діткнувся руками і пізнав. Якийсь вояк лежав мертвий, повернений обличчям до сонця, котрого вже не бачив. Сергій заспокоївся. Він підвівся, обережно обійшов трупа й пішов далі, питаючи прохожих про сестру Анну.

Тоді хтось змилосердився над нещасним сліпцем, підійшов до нього, заговорив, узяв його під руку, завернув, привів на станцію і тут, заспокоюючи його, залишив серед людського муравлища.

Аж тепер Сергій відчув жахливу самотність. Його серце почало непокоїтись, думки розбіглись, а уста питали, де вона, сестра Анна? Чому не приходить? Невже він образив її якимсь негідним словом? Як же воно так? Вона ж мала його відвезти до рідної хати. Що сталося з нею? Боже мій, Боже мій! Рятуй мене, рятуй її! І не мав він сили замовчати, а ще раз крикнув, як божевільний, на всю станцію:

— Сестро Анно, сестро Анно, де ти? Я чекаю... сестро Анно! — пролунав його голос довкола і мабуть, торкнув не одне спочутливе на людське горе серце. Але тоді з його почуттями коїлося щось жахливе.

Несподівано підійшла до нього шпитальна сестра, яка, мабуть, його пізнала. Вона підійшла до нещасного сліпця, взяла його за руку й сказала:

— “Сергій, штіль! Швестер Анна іст тот!”

Ці жакливі слова схопили його за саме серце. Його руки задрожали, в голові зчинився несамопитий шум, він насторожив ще раз свій слух, ніби ще не вірив тому, що почув. А сестра повторяла:

— “Швестер Анна іст тот!”

І Сергій здригнувся всім своїм еством. Груди важко задишали, обличчя насупилося і він закричав: “Брехня, брехня!” Німці хочуть з нього поглузувати. Ні, він мусить її відшукати, він мусить її знайти.

З цим переконанням він рушив уперед, вийшов зі станції й навмання хідником, дорогою, вулицями. І ніде він не зупинявся, а йдучи кликав розпачливим голосом: “Сестро Анно! Сестро Анно!”

А прохожі, бачачи його, вступалися з дороги. Шофери зупиняли авта, візники вози й карети.

А солдат з жовтою опаскою, на якій видніли три чорні плями, мав привілей. Ніхто його не зупиняв, ніхто його не питає, чого він кличе, кого шукає.

Він ішов, а з очних ямин двома струмочками котилися криваві сльози. І тяжко, щоб його не замітили добрі спочутливі люди. Прохожі час-до-часу зупинялися, приглядалися зі співчуттям до нещасного, хитали головами й казали:

— “Дас іст кріг!”

Та Сергій не чув цих сумних зауваг. Він шукав своєї сестри Анни, що мала відвезти його до рідної хати, на рідну землю.

Петро Роєнко

БЕЗПРИТУЛЬНИЙ

Оголеними деревами вітер колише, ніби бавиться з ними. Крізь гілки світить сонячне світло. Дивитесь і дивуетесь, бо це нагадує нам наше життя. Скрізь людина повинна змагатися, як дерева з сильним вітром, за своє встояння, щоб життєві бурі не вирвали її з корінням і не занесли в якусь безодню. Таке буває з деревами, таке буває і з людьми. Та людина часом може й сама запобігти лихові, й іншому допомогти. Може, але чи помагає?

Мотря Миколаївна ще раз перевірила написане, оглянула гарно запакований пакунок. І знову підійшла до телефону. Хотіла запитати знайому — на всякий випадок — коли мають зустрінутися. Стала коло нього, поміркувала, а потім пішла до кухні. Зварила каву, поставила печиво і сіла коло столу. На стіні відбивається сонячне світло, а на ньому розгойдані гілки. За вікном шумить вітер. Мотря Миколаївна мимоволі подивилася у вікно. Синє небо, пливуть білі малі хмари; здається, що нема чого боятись — картина приваблива. Лише життєвий досвід підказує, що треба бути уважним, не треба піддаватись зовнішнім привабам, бо за ними можуть бути підступи, які можуть повести на манівці або на якийсь нерозважний вчинок. Так, так... на такий, що шкодуватимеш ціле життя. Вона не може собі вибачити, що такий вчинила й сама. Та в цьому не лише її вина, бо й чоловік намовляв її до того, але вирішальне слово було за нею. Зробили, здавалося, добре — та хіба рідко буває, що добрий вчинок закінчується кепським наслідком?

Мотря Миколаївна тяжко зідхнула, подивилась на їжу, але їй було не до їжі. Їй не хотілось навіть печива, яке готувала з великою увагою і пильністю. І як це може людина щось таке вчинити? Думає, передумає, ніби важить на вазі якусь дорогоцінність, а висновок...

Дзвінко залунав телефон.

— Гало... Говорить.

— Що це з вами? Голос у вас якийсь інший, не такий як завжди.

— Та буває, — ледь видушила із себе Мотря Миколаївна.

— Може хвора?.. Що болить?

— Ні, Катю, ні, — поспішила заспокоїти приятельку.

— Ну то добре, бо я вже була трохи настрашилась... Тобі, більше як кому, всі таємниці довіряю, і не можу собі уявити, — і Катя замовкла, ніби хтось зненацька затулюв їй рота.

— Катю, Катю! — швидко й стурбовано заговорила Мотря Миколаївна.

— Все добре... Хтось раптово так сильно застукав у двері, що я аж перелякалася... Та то був хлопець, що приносить англійський часопис. Сьогодні збирає гроші за минулі числа, і тому так наполегливо не хоче поминути ні одного “костомера”.

— Слава Богу... А я думала, що якась лихо.

— Ні, Мотроню, у нас все на добрій дорозі. Старий поїхав ще раз до крамниці, бо забув купити “гарячого” — улюбленого напою для кума... Ну, а я хочу скористати з нагоди й поділитися найновішими новинами. Пам’ятаєш Сюзану?.. Високу гарну жінку, яку ми зустрічали були в Наді?.. Коли? Ну, та як робили їй несподіванку з нагоди срібного ювілею подружнього життя?.. Так, так... Отож та Сюзана, хто б міг сказати... втікла до свого коханця, забравши з банку всі гроші... Що? Чоловік? Що ж він може зробити? Покликав поліцію, приїхало двох, написали протокол і... поїхали. Один з них потішав нещасного: “Не журіться. Перешумлять дурниці і вона знову повернеться... Багато є таких випадків.. Маєте дітей?” “Є двоє... Вони вже ходять до середньої школи”. “Добре, що нема малих... Не турбуйтеся, все буде добре”. Та чи буде?.. Нещасний чоловік і діти... Як могла вона щось таке зробити?.. Залишити дітей сиротами. Хіба нема у неї серця? Осиротити власних дітей — це жалогідне.

— А коли це сталося?

— На другу, Мотроню, неділю після того ювілею... А оце недавно довідалася, що в Софії утікла донька з дому. Чому? Софія з чоловіком насварили доню, що вона останнім часом пізно приходив додому. Доня виправдувалась,

що вона має вже шістнадцять років, мовляв, доросла і знає як дати собі раду. Якщо вам, батькам, така моя поведінка не подобається, то вона може піти... Ну й пішла, а батьки тепер журяться, щоб доня в якусь халепу не попала або не зв'язалась з наркоманами — тоді їй уже буде кінець... Не дай Боже, а як отрута зробить її калікою? Хто ж тоді нею опікуватиметься, як не батьки?.. Чекай, здається приїхав мій старий, бо чути шум мотору... Так, приїхав. То ми ще поговоримо сьогодні ввечері. Ти не журися, ми приїдемо заберемо тебе і разом поїдемо до кумів.

Мотря Миколаївна поклала слухавку, задумалась над тим, що почула від Катерини, і це ще більше пригнітило її. В таких випадках вона завжди шукала якоїсь роботи, бо тоді хоч трохи забувалися неприємності чи турботи. Зробила порядок у кухні. Ще раз передивилась, чи все на своєму місці в їдальні, вітальні. Нема до чого взятись. Пішла вниз. Тут також усе навіть пальцем не доторкнено. Чистота і порядок. Велика кімната, як і кімната на горі, вистелена добрими килимами, вздовж стін канапи з вигідними обкованими "шкірами" кріслами. В куті ватран. Тепер його ніхто не чіпає, але зимою з нього часто димітиме, а коло нього грітимуться знайомі, розповідаючи про різні пригоди. Не може вона нарікати на старого. Дуже роботящим був, усе придбали, та й вона не дармувала... Тепер би лиш жити, але пару років перед пенсією чоловік помер, залишивши їй вигідний дім, літню оселю, автомобіль та ще й трохи грошей. Якось так завелось, що в них найчастіше збиралися знайомі. І чомусь сподобали собі сидіти тут, попиваючи те, що хто хотів та пригадуючи "старокрайове" життя. Мотря Миколаївна подивилася на ватран. Там ще й досі стояла попільничка, але порожня й чиста. Якби це можна повернути... Тепер би вона не сварила чоловіка, що ніколи не випорожнював попільнички, а часом навіть забував непогашену цигарету.

Не знати як довго довго роздумувала б Мотря Миколаївна, коли б не почула дзвінок у дверях, який неначе пробудив її зі сну. Вона швиденько пішла...

— Катю?!.. Хіба вже пора їхати?

— Не зовсім, — обізвався чоловік Катерини, — ми ще масмо заїхати в одне місце... Не без того, щоб там трохи не затриматись, отож приїдемо вчасно.

— Так ми плянуємо, а як вийде? — завважила Катерина.

— Треба дотримати слова і бути на обіцяний час, — сказав їй чоловік.

Мотря Миколаївна вибачилась, що розговорилися на порозі, запросила гостей до хати, запропонувала щось випити чи перекусити.

— Я б “промочив горло”, але стара зараз же поставить ультимат, що з “п’яницею” ніде не рушить ані кроку.

— Вам видніше, як хочете... А я зараз буду готова в дорогу. Лише пальто та дарунок візьму...

— Боже милосердний!.. Дуже, дуже рада, що ви приїхали. Думала вже поліцію посилати за вами, — весело заговорила кума, побачивши Мотрю Миколаївну зі знайомими біля дверей. Запросила всіх до їдальні.

— Та перше треба поскидати пальта, а потім уже до решти гостей, — сказала Мотря Миколаївна. Катерина з чоловіком повішали пальта і пішли до гурту, а Мотря Миколаївна не спішила. Їй хотілося побачити свою похресницю, а та ніби вгадала її думку й вибігла наверх. Мотря Миколаївна дала їй подарунок, похресниця щиро подякувала й побігла з подарунком вниз, похвалитися приятелькам. Хрещена мама зворушена і поцілунком похресниці, і її уважливості. “Ти диви як вона скоро виросла, а яка хороша й добра... Моя дорога похресниця”, — подумала Мотря Миколаївна, йдучи до їдальні.

— А ви де забарилися? — спитав кум. Мотря Миколаївна, придушуючи душевний біль, з ледь помітною усмішкою пожартувала: “Чекала на вас, а ви...”. Всі засміялися на дотепну відповідь. Кума ще раз запросила її сісти і спитала: “Що вам, кумо, подати?”

— Щось солодкого... Може вишнячку.

— Жінки й так солодкі, пощо ж солоденьке пити? — зажартував кум.

— П’є кожен те, що йому подобається. Ми ж живемо у вільній країні, і можемо все вільно вибирати. Чи не так? — обізвався чоловік Катерини.

— Здається, що кумові ніхто не збирається перечити, бо нема що, а що правда, то не гріх, — сказала Мотря Миколаївна до Катерининою чоловіка, з яким хрестила дочечку господарів.

— Ну, то що, варто випити за влучну відповідь куми, — запропонував господар. Господиня подивилася на чоловіка, мовляв, чому це ти забув сказати про суть справи, яка звела нас усіх. Він злегка зашарівся, а вона скоро заговорила: “Дорогі гості, сьогодні ми зійшлися, щоб відзначити день народження мого брата. Отож вип’ємо за його здоров’я та щасливі й радісні дні”.

— “Многая літа”, — почала співати Катерина, а її підтримали всі присутні гості...

І випили, і добре закусили. А після цього, як то часто буває, й розговорились, часто один одного перериваючи, бо кожному хотілося сказати щось своє... Всі говорили, лиш Мотря Миколаївна мовчки слухала.

— Здається, вже всі говорили, а Мотря Миколаївна ані пари з уст. А може й вона нам щось сказала б з свого пережиття. Я особисто дуже прошу її до слова, — сказав брат господині.

— А чому б і ні... Мотрю Миколаївну охоче послухаємо, — обізвалися всі, зосередивши на ній увагу.

— Коли вже така ваша воля, то я відповім вам на запитання “чому в мене така увага до дітей”. Всьому є причина. Була вона і в нас... Почалася в нашому селі колективізація. У моїх батьків був невеликий маєток, а нас було семеро. Влада вирішила забрати в нас майно, бо прийшла вже черга й на середняків, яких також почали розкуркулювати. Мій батько віддав майже все, бо бачив, що комуністична власть доценту зруйнувала заможних селян, які намагались противитися напасникам. Просив владу залишити йому трохи землі, хоч одну корову та пару коней для оброблення землі. Але начальник-зайда навіть чути не хотів. Все, казав він, відтепер державне, все належить колгоспові, а всі селяни мусять заробляти собі на прожиття в колгоспі. Так вирішила партія, і цього рішення нікому змінити не можна. Мало цього. Наказ прийшов з ЦК партії з Москви, а те, що сказано в Москві, мусить бути переведене

в життя, не дивлячись ні на що. А тих, хто противиться в будь-якій формі, карати й висилати в Сибір. Так і робили. Декого з нашого села не лише до нитки обібрали, а й за-проторили в Сибір. Люди почали тікати. Ми з двома старшими сестрами вирішили “втікти” на Донбас. Думали, що самі влаштуємося, а потім і батьків заберемо. Для обережності вирішили жити не разом. Кожна з нас влаштувалася в руднику. Найтяжче чомусь було знайти працю мені. Кажуть, що і в цьому треба мати щастя. В чужому місті все дається тяжче. Питала людей, просила допомоги скрізь, куди лише мене посилали. Одного дня натрапила на земляка. Виявилося, що він добре знав мого батька. Виглядало, що каже правду, бо літами був такий, як мій тато. Запропонував бути в нього, а там, мовляв, знайдеться й робота, а з нею й хліб. Але я побоялася іти до нього. Він навіть не пробував питати і не дивувався з цього приводу. Поміркував трохи, а потім дав мені адресу знайомої жінки. Пішла переконатись. Прийняла вона мене. Розговорилися. Виявилося, що вона також у великій біді. Її чоловік не лише не хотів віддати все в колгосп, а й організував спротив. Нам’яв начальникові і його активістам ребра, а потім з своїми приятелями десь зник. Не чекала вона, поки прийдуть представники влади питати, де її чоловік. Спакувала невеликий клунок і подалася до Умані, а звідти в Донбас. “Ну, і як же ви живете?” — запитала я її. “Вдалося влаштувати сина на працю, а я — в радгоспі. Отак і заробляємо на прожиття, та надіємось, що колись знайде дорогу до нас мій чоловік а синів батько”. Під вечір появився її син. Ще раз почали думати й гадати, де мене подіти. Властиво не подіти, а влаштувати на працю. Вирішили, що я піду проситися в радгосп на працю. На моє велике здивування, голова погодився. Сказав, щоб прийшла разом з господинею другого дня. Моя рятівниця непомітно потиснула мені руки, мовляв, слава Богу хоч тут пощастило. І почали ми з Марією Павлівною ходити до радгоспу. Кімната, чи як там казали “квартира”, була мала. Хоч мені було добре в Марії Павлівни, та я хотіла їх залишити, бо все ще думала про батьків. Почала питати у співробітниць про помешкання, але деякі мої ровесниці почали жартувати. Кажуть, навіщо тобі йти від хорошої душі — Марії Павлівни? Чи не краще

взяти її сина за руку, піти розписатись і мати чоловіка? Така відповідь мене дуже гнівала, але я не виявляла гніву, а й собі жартувала. Доля хотіла, щоб вийшло ні по моєму, ні по волі моїх приятельок. Одного разу навідався до сина Марії Павлівни товариш. Ми познайомились, і від того часу він часто приходив до нас. Одного разу, коли ми були наодинці, він запропонував мені стати його дружиною.

— І ви йому відмовили? — запитав брат господині.

— Ні... Ми одружились. Я перейшла жити до чоловіка. Марія Павлівна була мені доброю, як рідна мати, доглядницею. Її син знайшов собі також товаришку, але з одруженням не спішили. Матері це не подобалося, але син завжди знаходив причини, мовляв, ще не пора. Найбільшою причиною було те, що його товаришка хотіла якогось відповідного помешкання, а це було великою проблемою у ті часи. У часи, коли наше розгромлене село втікало на Донбас, рятуючись від Сибіру... Життя ніби унормувалося. Минуло декілька років. Настав злочасний 33-й рік. Зменшилися й пайки для робітників. Тяжко було ними прогодувати родину. Ми з чоловіком не спішили мати дітей, а тепер нам було трохи легше "дихати". Натомість на праці настав суворий режим. Пильнують, перешукують, обмацують, щоб ніхто ні одної картоплини не взяв із "державного скарбу". Появилися голодні й пухлі діти і дорослі. Жахливі картини голодової смерті. Колісь добрі хлібороби перетворилися у жебраків, які шукали порятунку в шахтарському місті... Одного разу приблукав до нас... Тяжко описати... Не був це хлопчина, а живий скелет... Чую, а по дверях ніби котеня шкрябає. Відчиняю — і перелякалася. Дивляться на мене глибоко запалі очі, а в лахмітті — простягнена рука. "Тітонько, не відмовте милостині", — ледве видувив нещасний. Чи є така жінка на світі, щоб могла відмовити такій нещасній дитині?.. "Заходь, кажу, погрійся, а я щось тобі пошучаю". Та що ж я йому можу знайти, коли в хаті кілька картоплин і кусень хліба, який не знаєш — чи їсти, чи дивитись... Малий переступив поріг, став і чекає. "Сідай на лавці, не бійся, я зараз". Малий сів, а я заходилася гріти воду, приготувала каву. А він, бідний, так жадібно дивиться на мене. "Я тобі покришу трохи хліба до кави, а ти поволеньки їж. Розумієш? Їж дуже помаленьку, а то можеш ді-

статн.... а то можеш умерти”. Малій взяв ложку, а вона тремтить, наче лихоманка його трусить. Я взяла ложку й почала його годувати. Та хіба то можна назвати “годування”?.. Трохи перегода налила в корито теплої води. Кажу йому, щоб роздягнувся, як же можна таким замурзаним бути? А він соромиться. Ну й що його робити? Не можна ж таку нещасну дитину сварити... Та якось дався переконати. Скупала, вдягнула в чоловікову сорочку, сказала сісти на ліжко. Хотіла було розпитувати, а тут і чоловік надійшов... Дивиться то на мене, то на малого безпритульного. Видно й в нього жаль до бідної дитини.

— Ти чий?.. Як звали твого батька? А маму?

— Нема у мене батька. Його давно забрали люди в уніформі. А мама... вона померла з голоду разом з Івасем. Я ходив просити хліба, не хотів вертатися додому з нічим, а як прийшов — застав їх неживими... Після того я став повним сиротою. Самому тяжко було, пристав до таких, як я сам. Та мене й там кривдили. Заставляли красти або нападати на людей і відбирати у них “пайок”. Кілька разів мене дуже побили... Тоді я покинув сирітське товариство, почав ходити й просити милостині.. Тепер тяжко дістати кусник хліба, люди стали такі скупі, неприязні... Женуть з двору, сварять, а часом і бити збираються...

— Тяжкі часи, дитино, настали. Кожному тяжко дістати кусок насущного. Біда й голод робить людей поганими. Розумієш?.. Виростеш, то ще краще розумітимеш... А поки те буде — ми мусимо щось з тобою зробити.

— Дядечку, благаю вас: не виганяйте мене... Я впроду і вам поможу... Все вам віддам за вашу й вашої жінки доброту!

— Покищо не журися... Господиня примостить тебе біля плити. Як бачиш сам, нема в нас другого ліжка. Нема й рядна зайвого...

— Не турбуйся, — кажу я до малого, зсунемо дві лавки до купи, зв'яжемо їх мотузками, закутаємо в пальто... А там дасть Бог день, то подумаємо, що робити, — потішаца я малого.

— Тьотю, ви мене не виженете? Правда? — запитав малий, і його очі стали більше злякані.

— Ні, дитино, спи спокійно.

— Спасибі вам... Я... всім вам буду дуже вдячний.

— Малий заснув, та я не спала, — продовжувала Мотря Миколаївна, — боялася, що друга порція куска хліба може йому пошкодити. Щоправда, я дуже дрібною кришкою й змішала з солодкою “кавою”, але виснаженій дитині ця їжа була зтяжка... Божа, думаю, воля була, що малому нічого не сталося. Прокинувся він раніше за всіх. Сів, дивиться, а тоді почав кликати. Я прокинулася і питаю, що йому треба, а він соромиться сказати. Врешті догадалася... “Ти хочеш... легенько. Почекай, я принесу тобі старий горщик”... “Тобі чого не спиться?” — чоловік до мене, а потім: “А я й забув, що нас тепер більше”. Чоловік почав збиратися до праці, а я — поратися над дрантям малого. Виварила в кипятку, висушила біля плити, а потім почала латати. Чим же його латати, коли нема зайвої сорочки чи штанів? Довелося використати краці ганчірки. Як закінчила роботу — аж самій стало неприємно. Вийшла різнобарвна сорочина, і штани, і “піжак”. Та, на моє здивування, малий дуже втішився. “Я вже й забув, коли в такому чистому одязі ходив. Велике, велике вам спасибі, тьотю... Як я виросту, то куплю вам найкращий подарунок у світі”, — сказав, беручи в руки штани. Вдягнувся й сидить, дивиться на мене такими ласкавими й хорошими оченятами. Подивилась, а то не голі ноги, а “кістяки” звисають з під покриття. Подала йому онучі, його брезентові “түфлі”, але й вони подерті. Почала їх латати. Сяк-так позшивала, що могла... Потім ми поснідали — по кусникові хліба з солодкою кавою. Бачу, що малий з’їв би й цілу хлібину, та її нема, а якби й була — могла б йому пошкодити. З’їв, подякував і дивиться на мене. “Ну, то що, — кажу, — треба збиратися в дорогу”. Малий аж поблід від цих слів. Не встигла я й подумати, чого це йому стало так зле, як на очах його показалися сльози. З великим зусиллям він вимовив: “Тіточко, ви мене нікому не віддасте? Правда? Нікому, ніколи?” — Мені так жаль стало малого, що й я сама схлипнула, пригортаючи нещасного до себе. Та не було багато часу на пестоші. Мусіла спішити до роботи. Залишила скибку хліба й кілька бараболин, потішила малого,

що не дам його нікому і швиденько пішла до праці... Не знаю, як ті робочі години пройшли, бо все думала про безпритульного. Додому не йшла, а летіла... Малий сидить коло вікна, побачивши мене, зірвався й кинувся до дверей. Відчинив і аж сяє від радості. “Тіточко, тіточко, як то добре бути в теплій хаті і не дуже голодним. Які ви добрі до мене, які добрі! Усе життя я не забуду... І все, все зроблю для вашої радості”.

Мотря Миколаївна замовкла, ніби щось передумувала. На обличчі її відбилосся страждання. Всі дивилися на неї мовчки. Передумавши щось, вона продовжувала розповідь.

— І я буду тобі не менше вдячна як ти мені... Ну, а що тепер будемо робити?

— Готувати дяді вечерю, — без надуми сказав малий. От ми і взялись її готувати. Плита ясніше загоріла, коли малий підкинув свіжого вугілля. Води було подостатком, бо ми з чоловіком наносили її кілька великих горшків. Загальний кран був не дуже близько, а тому кожен шахтар мусів і про це подумати, щоб не бігати кожних кілька годин до крану по воду... Малий сказав, що печена бараболя краще смакує, ну й не треба викидати “зайвини” — шкаралупи. На моє велике здивування, він умів це зробити не гірше, як досвідчена господиня. А коли бараболя спеклася, він старанно накривав її ганчірками. “Як дядя прийде — все буде свіже й добре”, — приказував малий, спритно витягаючи бараболю з плити.. Ми з чоловіком спожили її з великим смаком. Малий був дуже задоволений і обіцяв зварити ще щось, але, розуміється, коли буде з чого... Того вечора він був такий добрий, що ліпшого годі й бажати. Так почалося наше життя втрійку. Ми ходили до роботи, а малий лишався на “господарстві”. Не можу пригадати, щоб він чимось провинився чи не виконав дорученого діла. Все йшло справно... Я дуже прив’язалася до малого. Часом чоловік не лише дивувався, а й докоряв, що, мовляв, до чужого більше проявляю уваги, як до свого. Тут він мав на увазі себе. Та мені здавалося, що вони обидва для мене однакові й ні одного з них я ніколи нічим не скривдила. Все було б, може, добре, та лише ніяк не могли ми

позбутися злиднів. Спочатку мій чоловік почав натякати, а потім і відверто казати, що з малим треба щось зробити. Жаль мені було погодитись з думкою, що чоловік одного дня відведе малого до “приюту”. Але що ж можна було зробити, коли кожному кусень хліба був дуже дорогий?.. А малий трохи прийшов до себе. Такий добрий, такий путящий і тямущий. Все в мене прямо з рук бере, щоб самому зробити. Йду до роботи і кажу йому, що і як. Повернуся — а він навіть малу порцію розділить. “Тітонько, дивіться, я й для вас залишив”, — і подає мені ту нещасну крихітку хліба, а очі аж сяють від радості... Як не жаль, але треба було якось вирішити долю дитини. Чоловік потішав, що малому в “приюті” не буде великої кривди. Треба туди його завести. А до того, мовляв, ми ще молоді, матимемо своїх дітей...

— Ну і що?.. Віддали малого?

Мотря Миколаївна подивилася на куму і в її очах заблищали сльози. Кумі неприємно, що своїм нерозважним питанням заставила заплакати Мотрю Миколаївну... Почала її заспокоювати.

— А тепер, ніби кару відбубаю, і своїх дітей не ма-ла, і нещасного віддали не знати в які руки! — Мотря Миколаївна не стрималася і заплакала.

Грудень 1978.

Евген Слов'яський

КОМУНА

(Уривок 2-го тому роману “На руїнах минулого”)

Великий будинок колишніх землевласників Жуківих, що стояв на центральній вулиці, останнім часом зовсім завмер. Здавалося, що в цій садибі знову мешкають старі господарі, але Жукови залишили свій будинок ще в часи революції і виїхали закордон, а в їхній садибі розмістилася комуна, яка майже три роки тут шумно мешкала. Тепер напередню тут було тихо й спокійно.

У приміщенні найчастіше сидів один Тодось Полоз, який ще в царські часи вступив до лав комуністичної партії і немов-би той мотор відгудів в буревійні роки революції. З найвищою відданістю, з великою пунктуальністю, з немилосердною жорстокістю він завжди виконував бойові завдання революції. Ще від часів його підпільної праці він вважав, що народжений для завершення вольодолубних ідеалів бідних прошарків людства. Спокійний його характер, на ті часи, підказував йому потребу віддати все своє життя на благо людства. Тому й не дивно було, що Тодось Полоз, задоволений завершенням здобутків революції, з метою допомагати бідним, повернувся в своє рідне село, де він добре знав усіх людей. Він собі яскраво усвідомлював, що в цілях покращання життєвого добробуту бідних він мусить проголосити відверту війну заможному і в ім'я такої, як він казав, благодійности — не хетувати засобами. Гасло “ціль виправдовує засоби” було для нього одним з найактуальніших. В його діяльності не існувало вагань щодо застосування всяких методів, з допомогою яких можна було б усунути найрізноматніші перешкоди, що стояли на шляху розвитку життєвого добробуту пролетарів.

Він завжди надавав перевагу практиці над теорією. Читання книжок, політичних чи художніх, він розглядав лише, як розвагу, і твердив, що в житті суспільства книжки не відіграють значної ролі, а що, мовляв, найміцніше життя творять людська практика, природний розум, спритність і хист.

До інтелігенції він ставився з неповагою і тримався тієї думки, що інтелігентів треба мати, але тільки тих, без яких не можливо в житті обійтися, отже: лікарів, учителів, інженерів, бо, з його точки погляду, вони займаються більш-менш корисною працею. Навпаки, агрономів, лісоводів, філософів, істориків він трактував як дармоїдів і схильний був за всяку ціну їх позбутися. Тодось Полоз гадав, що такі мрійники, як, наприклад, філософи, зовсім нікому непотрібні, а освічених агрономів чи лісоводів з успіхом можуть заступити звичайні селяни, які шляхом практики можуть стати добрими фахівцями.

Від часу повороту з громадянської війни додому, в аспекті своїх думок і поглядів Полоз розпочав активну громадську працю на користь злидарів свого села. Найперше, з чим він зіткнувся, це була потреба об'єднати бідноту, забезпечити її матеріально. Звідси, як він вважав, і виринула необхідність творення різного роду суспільних організацій, які подбали б про вироблення практично-творчої людини в радянській державі. Такими найнеобхіднішими громадськими клітинами, на його думку, були: комітет незаможників, комунa, комсомол, комуністичний осередок і сільбуд. Ось ці основні одиниці він і створив відразу по прибутті в село.

Деякий час праця проходила досить активно, але потім він вирішив запити успіхи своїх старань. Не зважаючи на те, що він мав дуже порядну дружину, високоморальної поведінки двадцятирічного сина, він пив день, два, тиждень, з тижнів в його питті склалися місяці, з місяців компонувалися роки. Алькоголь надзвичайно пошкодив його здоров'ю, підірвав розвиток громадської праці і призвів до занепаду його стрімкі ідеї.

Провадячи партійну канцелярію, як також канцелярію комуни, в одному будинкові, Тодось Полоз майже весь час проводив тут. Він приходив додому лише вночі, та й це залежало повністю від його навантажености, настрою і внутрішнього стану, в якому він перебував після праці і випивок. Для зовнішнього ока його щоденний побут видавався сірим, одноманітним і бридким. Йому ж, навпаки, все що він робив, здавалося втішним, барвистим, звеселяючим і зміцнюючим душу, продовжуючим життя. За горілкою він не помічав недоліків у своїй праці, різноманітно-

сти в поглядах комунарів і не зауважував тої руїни, що інколи гострими пазурами вдералася в його клопітну й наполегливу працю.

Одного погідного дня, ранньої сонячної осені, в канцелярії сидів сам Тодось Полоз. На столі, як і завжди, стояла пляшка з горілкою. Перед ним лежало багато списків з прізвищами, цифрами та іншими різноманітними помітками. Заглибившись у читання одного із списків, він проводив указовим пальцем попід кожною стрічкою і щось невиразно бурмотів. Прочитавши стрічку і підкресливши її нігтем, він кожного разу брав пляшку до рук і, присмоктуючи вустами, запивав прочитане. Переглянувши один з найголовніших списків, він встав, пройшовся вздовж кімнати, наповнив махоркою люльку брунатного кольору і зі смаком закурив. Потім Тодось поспішно глекнув ще два додаткових ковтки горілки і в цю мить захитався на ногах. Він оглянувся в напрямі до дверей і поставив пляшку на стіл. Його дрижача, покрита склеротичними синцями рука не дотримала рівноваги, зрушилася з свого правильного положення, зачепивши пляшку, перекинула її. Горілка широким струмком полилася на стіл, створюючи і на столі й на списках велику, округлої форми калюжку. Під враженням цього випадку Полоз на хвилину протверезів і не допустив до того, щоб горілка уся вилилася, він швидким рухом руки підхвativ пляшку, злегка стукнув її дінцем об стіл і при цьому голосно промови: "Стій переді мною так струнко, як колись мій покірний вояк стояв!" Раптом, він нахилився, широко розкрив рота, напружуючи м'язи обличчя, випнув уста і, голосно сьорбаючи, втяг в себе, розлиту на столі, горілку. Одночасно він дістав з ослону, що поруч стояв, ганчірку і, кваплячись, розтер горілчану калюжку на столі й на списках. Внаслідок цієї дії писанина, на одному із списків, перетворилася в суцільну синю пляму. Пізніше, переглядаючи цей список, Тодось Полоз мало що міг зрозуміти з написаного. Він спересердя стукнув кулаком по столі і продовжував переглядати списки. Його напівсонні очі час-від-часу косилися на пляшку, раптом він відірвав погляд від списків, приклад праву долоню до чола, поглянув на пляшку й промовив:

— Оце, мабуть, такою самою плямою й моя величезна праця розмазалася... Чи не так, дорога подружко мого життя, моя люба пляшечко?

Сказавши це, Полоз швидко схопив пляшку, притулив її шийкою до вуст, змочив горілкою язик, а потім поставив її на те саме місце.

— А тепер, — промовив він до пляшки, — розпочнемо засідання. Перше і найголовніше, що з тобою я маю обговорити, дорога подруго, це питання комуні. Найактуальнішим для нас є обміркування причини її розпаду. Що таке, що я, згуртувавши біля себе в очих ось стінах маси бідних трударів, добрих хлопців і дівчат, що з таким запалом бралися до нашої спільної праці, не втримав їх біля себе? Де вони поділися? Хто крім мене міг їм, цим бідолахам, дати притулок? Ти, безумовно, моя люба супутнице пляшечко, нічого не знаєш, бо ти, хоч і практична в житті, але не спостережлива... Ну, що за причина, що добре організована комунa розпалася? Ще рік тому все було добре, але пізніше комунарів ставало все менше й менше і, зрештою, добрі наші діла пішли прахом. Комунa зруйнувалася... Шкода й боляче, що здорове зерно не закріпилося в ґрунті... Ех, хе-хе, — промовив Полоз, злегка поклепуючи себе правою рукою по потилиці, — я такий поганий керівник?.. Ні, моя дорога сестрице, ні... Я чудовий організатор!

Повернувшись ліворуч, Тодось Полоз перевів свій погляд на портрет Леніна в дерев'яній нефарбованій рамі, виструнчився й промовив:

— Мій дорогий учителю, Іллічу! Звітую, звітую перш за все, за комуну. З честю виконавши твої завдання в революцію, я повернувся до своїх людей, щоб і далі жити й працювати за твоїми геніальними вказівками. І, дотримуючись твого мудрого вчення, найперше що я тут вчинив — це створив сільськогосподарську комуну, — промовив він підвищеною інтонацією й одночасно витер сльозу, що несподівано виринула із зачервонілого гудзика ока, і вів далі: — Складалася вона переважно з молодих людей обох статей, з одружених і декількох самітніх. Пішли в комуну багатородинні, бідні люди, головно ті, що за останнім землепорядженням дістали багато землі. На жаль, мушу ствердити, що все лихо, Іллічу, полягало в браковій тягловій си-

ли та реманенту. Бідні люди, діставши багато землі, не могли її всю обробити. І це, мій дорогий учителю, довело до того, що найліпша земля мусіла або пустувати, тобто лежати толокою, або бідні люди змушені були здавати її у винайм куркулям, що їй сприяло, дорогий учителю, розвитку куркульських господарств. Заможні зачали ще більше окуркулюватись, а бідняки мусіли кидати землю, втікати до міста або йти в найми до куркулів, і через недогляд, дорогий Іллічу, місцевої влади, витворилася така сама експлуатація бідних багатими, як це було ще в часи царської реакції, проти якої ми з тобою, дорогий вождь, боролися. — Промовивши це, Тодось Полоз поширеними очима побожно подивився на портрет Леніна й продовжував: — З цього всього вийшло те, що влада радянська, а розкіш куркульська. І, звичайно, відразу пішли нарікання з боку бідних... У зв'язку з цим прокотилася хвиля різних легенд, що це, мовляв, все робиться за вказівками твого мудрого керівництва! Знаючи твоє мудре вчення й програму нашої партії, я, особисто, в це не вірю, дорогий учителю, — з інтуїзізмом промовив Полоз і гірко заплакав.

Протерши пальцями очі, Полоз підвів голову й голосно вигукнув:

— Прости мені, мій дорогий батьку, Іллічу. Надзвичайно пересохло в глотці, мушу трохи промочити. Прости, прости... — Він став на лаву, досягнув до портрета Леніна, поцілував його в груди, а потім покірно промовив: — Єдиний я в цьому селі по-справжньому дотримувався твоїх геніальних вказівок, а всі решта, комуніст чи не комуніст, піддалися стихії. Це, дорогий Іллічу, може підтвердити ось цей мій, найпевніший свідок, — промовив він, підносячи пляшку до рота.

— Вибач мені, моя єдина розрало. Я й далі тобі все оповім, Іллічу, але сидючи, бо в мене болять ноги і голова. Звітую перед тобою, Іллічу, у великій любові й пошані до тебе, немов би це було перед твоїм живим маєстатом у Кремлі чи Смольному... — продовжував Полоз, вибиваючи попіл з люльки.

Він підвів голову і закоханим поглядом юнака подивився в обличчя вождя, серйозний погляд якого був спря-

мований просто Полозові в очі. Йому здалося, що Ленін слухав його з недовір'ям. Він хутко схопився з лави, і, склавши долоні докупі, з пошаною запитав:

— Ти мені не віриш, учителю?.. Клянуся й присягаю перед тобою, ось оцими двома твоїми нагородами. — Обмацуючи пучками пальців лівої руки ордени, він показав їх Ленінові.

— Все, що я тобі доповідаю, є кришталевою правдою, Іллічу, — сказавши це, він віддано вклонився Ленінові, а потім відбив на лаві декілька поклонів. За хвилину він сів, випив кілька ковтків горілки і з затаєною думкою виправдання продовжував:

— Зауваживши несправедливість у своєму селі, і розуміючи, що створення сприятливих обставин для куркулів є ворожим кроком, я мусів поставитись до цього контра. Я, любий Іллічу, знайшов вихід з такої ситуації у створенні комуні. Для цього вся найліпша земля була виділена одною суспільною смугою, а реманент стягнений до спільного подвір'я. Для вистачального самообслуговування, частина реманенту була конфіскована в заможних. Люди вже переходили мешкати в комунальні приміщення, а якщо хто й лишився в своїй хаті, то та хата всеодно рахувалася власністю комуні.

Полоз голосно чхнув і, щоб, мовляв, запобігти дальшому чханню, влив до рота ще декілька ковтків горілки, дбайливо витер хусткою вуста й провадив далі:

— Працювали ми, дорогий Іллічу, за принципом дружньої співпраці здібних комунарів, а продукти ділили на "їдака". Дуже добре, дуже д-д-обре в нас, Іллічу, ішла праця, особливо перший рік, аж поки вороги радянської влади не заплянували собі знищити наше добре діло, зруйнувати наші надбання. Вони повели розкладницьку роботу, розсварили комунарів і посіяли загальну незгоду. Людям, Іллічу, все це так набридло, що вони почали розбігатись і, таким чином, вороги досягли того, що комуні зліквідувалася, — промовив Полоз з внявом глибокого жалю і, п'яний, повалився з лавки.

Марта Тарнавська

ДИЛЕМА

Замурзане хлоп'я їде просто на мене кольоровим плястиковим автом.

— “Гай!” — кричить, побачивши мою усмішку. Схилюся до маленького автомобіля:

— Скільки тобі років?

Знімає обидві руки з керма, лівою рукою притримує великий палець і мізинчик правої та показує мені три маленькі розчепрені пальці. Кучерява голівка блистить аврелею сонця, а в голубих оченятах — веселі вогники цікавості.

— Попхай мене!

— ... прошу.

— Прощу, попхай!

І я, схилившись, уважно пхаю кольоровий автомобіль тротуаром аж під двері самої клініки.

— Ти йдеш туди? — питає. — “Бай-бай!” — та й натиснувши ноженятами на педалі, зникає за рогом будинку, не сказавши мені навіть свого імени.

Все у цьому будинку стерильно біле, навіть стіни у вінді, що нагадують полотна фільмового екрану. Натискаю гудзик. На екрані з'являються розкішні кольорові картини. Весна у повному розквіті, і я їду просто у сонячну блакить маленьким дитячим возиком. Іко й Бобо їдуть зустрічати сестричку Христю, що вже велика і ходить до школи. Бобо нещодавно відкрив себе в ролі старшенького, він їде пішки, допомагає мамі пхати возика. Іко держить у руці різнокольоровий паперовий вітрячок, що крутиться і шумить на вітрі. Довкола школи поле розквітлих червоних тюльпанів. З-поміж них вибігає Христя, із золотою кіскою, що розпелася й загубила стрічку, у темносиньому шкільному костюмчику, що з нього по боках висувуються поли білої блюзочки.

Канцелярія доктора Люїса на п'ятому поверсі. В очекальні притишена лагідна музика, але стіни, як і всюди тут, стерильно білі.

— Пані Феденко? Ваша візита була на третю годину, але доктора несподівано викликали були до породів і він тількищо повернувся... Доведеться вам трохи подождати.

Чекання часто трудніше, як сама візита, як обслідування, як діагноза. В почекальні є ще кілька жінок, але я почуваю себе зовсім-зовсім самотньою. Коли родився Іко — а це вже було сімнадцять років тому — доктор Люїс прийшов до мене, готовий, у білому халаті.

— Ну, як ви маєтеся? Чи дати щось на біль? — і простягнув, мов на привітання, свою сильну, волохату м'язисту, руку. А я пробувала усміхатися і заперечувати, але, переможена нестерпним болем, тільки зціпила зуби, і мовчки, довго тиснула простягнуту руку. Від цієї руки, здавалося, плила на мене сила життя і віра, що я не зовсім самотня у своїй боротьбі. Чи зможе хтонебудь простягнуті мені руку тепер?

Нарешті, моя черга. Сиджу високо на гінекологічному столі і ноги мої безвладно звисають у повітрі.

— Що чувати, пані Феденко? Маєте якийсь клопіт? Адже ми з вами бачилися пів року тому?

Мені дуже хочеться залишитись сам-на-сам із лікарем, але медсестра діловито вештається по кімнаті, приготворяючи інструменти для обслідування.

— В мене давно не було менструації, докторе... Від 15-го червня...

— Ага.

Доктор Люїс пробігає очима мою картотеку, а тоді вдягає брунатні, гумові рукавиці.

— А як ваше здоров'я взагалі?

Гінекологічні обслідування бувають травматичними навіть для жінок із багаторічним досвідом. Доктор Люїс розуміє своїх пацієнок. Своє втручання в інтимну сферу людського життя і в інтимну сферу жіночого тіла він обмежує до кінцевого, ділового мінімуму. Робить це уважно, лагідно, із теплом розуміння для людини.

— Вагітності виключити не можна. Треба зробити лябораторійну пробу сечі.

Медсестра виходить на хвилину з кімнати і я, користаючи з її відсутности, швидко, затинаючись, випалюю:

— Ми не можемо мати ще одної дитини, докторе. Наші діти вже дорослі, ви ж знаєте. А чоловік тількищо вийшов із санаторії і напевно вже недовго працюватиме...

Не пізнаю свого власного голосу. Невже я таки рішилася? І коли? Чи тоді, як сиділа у почекальні, слухаючи цю заспокійливу музику? Доктор Люїс бачить, яким зусиллям волі я стримую себе, щоб не розплакатися, і починає говорити діловито й заспокійливо.

— Можливо, що ви просто пропустили один період. Це у вас досі не траплялося? Ну, так, але вам сорок два роки... можливо, що це такі прояви ранньої менопаузи... Буває. Якщо ж ви справді — вагітні, і якщо схочете вагітності позбутися — то це теж можна влаштувати. Ви не знали, що навіть тут, у нашому штаті, ба, навіть у нашому шпиталі, можна зовсім легально зробити аборт, якщо цього потрібно? Навіть я сам вряди-годи роблю такі операції, хоч — признаюся щиро — дуже їх не люблю. В нас, “де юре”, дозволені тільки справжні терапевтичні аборти, у випадках, де вагітність загрожує життю жінки, чи її психічній стабільності... Читали ви в газетах про такого асемблімена Мулена? Саме він був автором цього нового, заготовленого законопроекту, який тількищо дістав схвалення. Це нам лікарям дуже зв'язує руки... Але я певний, що у вашому випадку, якщо ви рішитесь це зробити, новий закон зможемо якось обійти і ви не мусітимете їхати закордон... Треба буде вам тільки виконати багато різних формулярів. Бюрократія, розумієте...

Рука доктора Люїса, що її він простягнув, щоб допомогти мені зійти із гінекологічного стола, була тепла і сильна, як і тоді, перед сімнадцятьма роками.

**
*

— Хіба жартуєш? Нам з тобою вже скоро внуками треба буде займатися, а ти... Хіба не думаєш заводити якесь соцзмагання із Христею?

Христя вже замужем, і Левко, звичайно, має рацію. А все ж таки. Буває ж — і не тільки у кінофільмах — що і мама й дочка можуть водночас мати дитину. Чи ж не радість, що я ще така молода, що існує ще така можливість?

А то була б несподіванка хлопцям! А й Христя — цікаве, що вона сказала б?

Уявляю себе з маленькою Соною — це мусіла б бути дівчинка, обов'язково! Ми, очевидно, вдома, разом — я всіх своїх дітей виховувала сама, тож не віддала б хіба останньої на чужі руки? Приемна, змінена рутинна щоденного побуту. Без професійних пресій, без постійного нервового напруження... Проходи сонячним парком: Соня на гойдалці, Соня на драбинках, Соня у скринці з піском буде вежі і замки, пересипає пісок з одної долоні в другу... Час пливе без поспіху, без годинника, і тільки по тому, як росте мале дитинча, видно, що минають місяці й роки... Як цікаво спостерігати, коли дитина вперше відкриває для себе світ! Бачу маленьку Соно в себе на колінах, і ми читаємо казку про людину й собаку, про трьох ведмедиків, про Івасика-Телесика. Я раптом починаю пригадувати цілі строфи давно-забутих віршів Наталі Забіли, Платона Воронька...

У малої Соні
оченята сонні,
рученьки, мов з вати,
Соня хоче спати...

— Ходи, стара, подивимось, що цікавого сталося в світі!

Левко ніжно обнімає мене за стан і шепче в ухо, щоб Андрій не чув:

— Не журися, напевно все буде добре. Аджеж ми уважаємо, чи ж ні? Зрештою, я зовсім не почувуюся до вини... А може ти маєш якісь власні гріхи на душі? — Він заглядає мені в очі із збиточною, зальотною усмішкою.

Я туплюся до нього, сидячи перед екраном телевізора, і знаю, що рішення — яке б воно не було — залежить тільки від мене. Що ця моральна дилема, яка мучить мене, це виключно твір моєї власної совісті. Не схватись мені ні за Левкові плечі, ні за канони й параграфи. Моя совість куди суворіша від совісті побожного, що боїться кари за гріх, від совісті громадянина, що боїться кари за злочин. Вона вимагає від мене безкомпромісової чесності із собою. Вона зависла над моїм життям, неначе меч Дамокля, гостре лево категоричного імперативу..

Якщо у мені справді нове життя, якщо це справді формується нова істота — то чи я маю право зупинити її, знищити її в зародку, не дати навіть шанси на розвиток, на народження? І це ж не якась собі істота, а частка мого власного я, моє власне дитя, моя Сонічка! Чи людина має право бути арбітром життя і смерти?

Волтер Кронкайт рапортую політичні американські новини та найважливіші вісті із закордону. Андрій, уже не маленький Іко, а парубок із вусом і майбутній студент політичних наук, сперечається з батьком, аналізуючи президентські вибори та зростаюче у країні безробіття.

А якщо я вирішу навпаки — і схочу мати дитину? Чи маю я право накидати такий тягар на плечі хворому чоловікові? Чи не егоїстично відобрати Андрієві й Богданові матеріальну опору для студій, що нею є мої регулярні заробітки? Позбавити Христиних дітей приемного привілею внуків — бути пестіями й улюбленцями діда й баби?

Між локальними вістями сьогодні невеличка сенсація. Зараз промовлятиме губернатор. Коментатор заповідає: “Його ексцеленція губернатор комонвелту... — і я просто не вірю своїм вухам. Це ж в Америці, де самого президента держави заповідають просто “президент З’єдинених Стейтів”. Можливо, що це стара традиція, яка залишилася як спадок по королівських колоніях. Але його ексцеленція має для мене несподіванку, і я починаю уважно слухати. Губернатор повідомляє населення стейту, що сьогодні поставив “вето” на новоухваленому законі про заборону абортів. Він знає, що його “вето” зустрінеться із протестами різних груп населення і тому хоче в’яснити. І він цитує статистику нелегальних абортів і статистику смертних випадків жінок, що стають жертвами шарлатанів, і він говорить про перенаселення в світі, про потребу розумної контролі народжень, що запобігала б абортам, про якість і вартість життя... “Легес сіне морібус ване”, — цитує латинську пословицю губернатора, і ця цитата зраджує його академічне минуле, а водночас заповідає потенційне непорозуміння із широкими масами населення.

— Можливо асамблея відкине потрібною кількістю голосів моє сьогоднішнє “вето”, — каже губернатор. — Тоді

законопроект асемблімена Мүлена стане законом навіть проти моєї волі. Але я не міг би сьогодні в ночі спокійно спати, якби не вжив даної мені прерогативи...

Левко значуще усміхається і непомітно щипає мене в ногу.

— Чуєш? Губернатор по вашому боці, жінки!

Але я не кажу нічого. В губернатора своя дилема, в мене своя.

Дзвонить телефон і Андрій піднімає слухавку.

— Це до тебе, мамо.

— Пані Феденко?

— Так. Слухаю. Прошу.

— Тут лябораторія університетської клініки. Хочемо повідомити вас, що висліди вашого тесту — негативні.

Я слухаю уважно і жіночий голос повторяє цю інформацію вдруге. Андрій стоїть поблизу.

— Хто це був? Щось сталося? Може щось із Бобом?

Я обнімаю його широкі плечі і зідхаю із полегшою, із зворушенням.

— Ні, це до мене, із клініки. Все гаразд. Абсолютно все у порядку.

Левко вилучує телевизор. Він сміється.

— Чи не казав я, дурепко, що непотрібно було хвилюватися?

1976.

Грина Шуварська-Шумилович

УРИВОК З ПОВІСТИ "ІВАНКА"

Сніг усе грубіше прикриває гілки ялиць і вони стоять незграбно, немов влетенські діти, закутані у білі хутра й хустки і, здається, чекають на знак, щоб почати співати Новонародженому. Зірок не видно. Небо завішене густим мереживом витаючих у повітрі сніжинок. Тиша ревно зберігає тайну святої ночі.

Іванка йде з Карін у гори, туди, де влітку вперше відкрилася перед нею далечинь, у своїй голубій прозорості і, тонко мальована золотом сонця, створила незабутнє тло для силуети міста, ушавленого університетами, театрами і сповненими величності церквами.

Вдома починають Святу Вечерю. Їм бракує Іванки. Її не звільнили; потрібна в театрі. І так на свої свята Іванка залишена в далекому місті, де всі вже відсвяткували за новим стилем і де безпечно, у Новонародженій ліниво сприйнятій любові, заснув світ, — темнозелена банька, забута на висихаючій гілці нових, солодких сподівань. І хто ще виглядає чогось променисто живого, мусить, залишитися у скученій самоті, покинутим у безмежності чужини.

Але Іванка і тут, цієї засніженої ночі, не сама чекає народження спасаючого світла. Край міста, в таборі, позбавленому всіх вигод цивілізації, не сплять її земляки. Свіття саморобні свічки й колядують. Цих, потай святкуючих, привезено сюди насильно з рідного краю, зайнятого переможними німцями.

Привезено цих українців до Німеччини на виснажливі роботи. Привезено та передано тузі за рідним, тузі, що переростає душу й береться несправедливістю ламати дух. Але ці привезені, молоді — не піддаються. Надію їх кують дні, що, як удари тяжкого молота, спадають на почуття й думки, на руки й ноги на плечі й голову, а вони, з пороку призначеного їм буття, ще і ще підносять свій єдиний скарб — віру в близьку радість, — у визволення з неволі. Та скільки ще довелось натерпітися цим хлопцям і дівчатам!

Іванка ходила до своїх земляків сьогодні звечора, носила їм дарунки від себе і від своїх товаришок — балерин при театрі, в якому група тих ув'язнених дівчат замітала й чистила крісла.

У таборі німці знали Іванку; знали, що вона дочка емігрантів після першої світової війни, і часами вдавалося їй передати дещо землячкам, але сьогодні сказали їй, що в таборі вже відсвятковано Різдво і що передавати нічого не вільно; новий закон.

Почувши цю новину, танцюристки змовилися, що завтра всі вони підуть до табору, а після того до Іванки на свята. Це завтра... але ж сьогодні ніч, наповнена прагненням гармонійних думок і благословенних вчинків. Іванка виростає понад силу; задумано похиливши голову, намагається погодитися з тим, чого не можна змінити, і придумати, як змінити те, з чим не може погодитися.

Промовчавши півдороги, Карін дивується:

— І навіть тобі така мандрівка в цю зимну темну ніч?!

— Нехай замість Служби Божої, — пояснює Іванка. — Там, високо над містом, у цій неторкненій красі, замерехтить у серці молитва, мов чудом засвічена свіча. Там — немов вийдемо на Різдвяне прийняття відкритого неба...

Та згодом починають дівчата блукати; глибокий сніг і темрява. Війна — і ніде ні ліхтарика; місто за ними за темнене від ворожих літаків.

— Вертаймося, щоб не заблудити! — радить Карін. — Ми не знайдемо цього місця Карін, — відповідає задивлена у темряву Іванка, — мені здається, що хтось із чудесним ліхтариком іде перед нами.

— Голубко, ти мандруєш, немов у сні, а може це мана, бо вже й мені здається.

З міста урочисто доносяться удари дзвонів, вибивають годину. Вони їх не рахують.

— Радітимеш, радітимеш! — шепоче Іванці на ухо голос, немов з казки дитинства, батьками для неї створеної.

— Карін, яка це неймовірно чудесна ніч! — вигукнула Іванка й бере приятельку під руку. — Не може бути, щоб у такій ночі не сталося щось, що свідчить про наро-

дження Христа. Не може бути, щоб ця ніч минула, не давши нам побачити іскри спасіння світу!

— О, голубко, — відповідає Карін, уживаючи ім'я, дане Іванці в балеті, як таке, що його ласкаво люблять на сході. — Ти поетка; глибоко віруюча і високим духом надхнена. Тобі на кожній гілці в лісі — різдвяна банька і зірки на головах людей, а я лише відчуваю, що вже страшно пізно і зимно і що моя господиня хвилюється, що мене нема; ще й поліцію повідомить...

Дівчата поспішно спускаються з гори. Поволі перестає падати сніг.

Коло хати, де мешкає Карін, приятельки прощаються.

— Ходи до мене ночувати, — просить Карін. — Тобі ще майже через ціле місто.

— Не шкодить, — всміхається Іванка, — я бігтиму; в мене ж ялинка, лист від батьків і ще щось надзвичайне, не знаю що, але чую, що щось чудесне!

В хаті засвічує свічку на ялинці. Під ялинкою рожевий пакунок і картка: "Іванці від Йоганни". Схвильовано розвиває дарунок; у ньому нові, рожеві балетки; якраз на її ногу.

— Де ж Йоганна їх роздобула?! — радісно дивується. — Це ж війна, без спеціального дозволу не дістанеш! Яку велику радість вона мені зробила! І хто я для неї?! Вона старша, мудріша...

Одного разу Йоганна розмовляла з Іванкою, немов із сердечною приятелькою. Вона зацікавлено вислухала багато різних думок Іванки і почала говорити про себе, та часу не стало договорити. Потім же ж її ніколи не питала, винувато пригадує Іванка; ніколи не шукала нагоди вислухати. І раптом цей дарунок... в ньому більше ніж бажання порадувати, в ньому немов якась вістка...

— В мене ж ялинка, лист від батьків і ще щось надзвичайне... — шепоче Іванка, задивлена на балетки й картку... Ще щось надзвичайне... щось дуже надзвичайне! О, так багато чудового, надзвичайного!.. піду подякую.

Іванка вдягає плащ, гасить свічку й вибігає з хати.

Р. М. Рільке

НОТАТКИ МАЛЬТЕ*

Я вчуся бачити. Я не знаю, з якої причини, але все в мені поглиблюється — не зупиняється на тому місці, де звичайно й завжди був кінець. Я маю нутро, про нотре досі не мав жодної уяви. Все тепер спрямовано туди, хоч я не знаю, що там діється.

Сьогодні я написав листа й збагнув, що знаходжуся я тут лише три тижні. Три тижні в іншому місці, наприклад на селі, могли б здатися що один день, а тут це роки. Тепер я не напишу ні одного листа. Навіщо мені будь-кому доповідати, що я мінюся? Бо коли я змінююся, то не залишаюся тим, ним я був досі. Таким чином прояснюється, що знайомих у мене немає. А до чужих людей, до людей, котрі мене не знають, немає жодної можливості писати.

Чи я вже казав? Я вчуся бачити. Так, я починаю. Це вдається мені не зле. Проте, я ви користаю свій час.

Ніколи досі, наприклад, я не усвідомлював, скільки на світі облич. Багато є людей, а ще багато більше облич, бо кожен має їх безліч. Є люди, що носять своє обличчя роками, воно ж, природня річ, зношується, стає брудним, вривається зморшками, стає таким великим, як рукавиця, розношена під час подорожі. Це люди ошадні, прості; вони не змінюють його, вони навіть не чистять його. Воно ще достатньо добре, вважають вони, та й хто посміє доводити їм протилежне? Проте тут, звичайно, виринає запитання, бо люди мають до денішка облич, що вони роблять з рештою? Вони приберігають їх. Діти носитимуть їх. А трапляється, що їхні собани ходять у них. Та чому б і не скористати з нагоди? Обличчя є обличчя.

Деякі з людей приміряють обличчя з такою неймовірною швидкістю, одне за одним, що зношують їх. Спершу їм здається, що вони задовольнилися назавжди, а вони тим часом не досягли ще й сорона; це їхнє останнє. Така обставина, природньо, має трагічний бік. Ці люди не звикли шанувати обличчя, останнє з них знищується за вісім днів, ясніє дірками, тут і там стає тонким, як папір, скрізь проглядає підкладна його — безличчя. Та вже так і доведеться вештатися з ним.

Але жінка, жінка: вона цілковито провалилася в себе саму й перегнулася собі в руни. Це було на розі руе Нотре Даме дес Чампс. Зразу, як я помітив її, я тихесенько пішов звідти. Коли бідани одужують, не можна їм заванати. Може вони збагнуть щось нарешті.

---

* Окремі "параграфи", мотиви, уривки. (Перекладач).

Вулиця пустувала, її лінива пустота заванала мені крокувати й ляскала під мою ногу тут і там, наче дерев'яний черевик. Жінка злякалася й знялася з себе так поспішно, так різко, що її обличчя залишилося в руках. Я укрів, як воно так лежало, його дуплисту форму. Несказанного зусилля коштувало мені спостерігати ті руки, але не оглядатися на те, що з них саме знялося. Мені страшно було глянути на обличчя перед ними, та ще жакливіше було розглядати, наче рану, голову без обличчя.

**
*

Мені здається, що я мусив би почати над чимсь працювати, саме тепер, коли я вчуся бачити. Мені двадцять вісім, а в моєму житті, фактично, нічого не трапилося. Повторимо краще: я написав студію про Карпачію, невдалу, драму, що зветься "Шлюб", в котрій я намагався сумнівними засобами виправдати фальш, та ще вірші. Та, відомо, віршами нічого не доведеш, якщо написано їх надто рано. З ними треба ченати, ціле життя, по можливості довге, треба визбирувати зміст і солодощі, щоб уже зовсім наприкінці можна було написати з десять добрих рядків. Адже вірші не є, як люди думають, почуттями (вони прочуваються досить рано), вони — досвіди. Заради одного вірша треба побачити багато міст, людей, речей, треба знати тварин, треба відчутти, як літають птиці, і яким чином розкриваються манюсенькі квіти ранком. Треба бути спроможним пригадати шляхи в незнайомих місцевостях, несподівані зустрічі й прощання, що так спрковла наближалися до нас, ще не прояснене дитинство, неповинно ображених батьків, як вони комусь з нас приготували радість, а ми не збагнули їхнього заміру (це була радість для когось іншого), хвороби в дитинстві, що породжують у нас такі глибоні й такі важливі зміни, дні в тихих і порожніх горницях і ранки над морем, взагалі канучи, на морі, ночі подорожей, що прошуміли над нами до зірок, — та це ще не нінець, якщо взагалі дозволяти собі про все це думати. Треба пригадувати низку любовних ночей, що не бувають схожими одна на одну, крики породіль і легкість, ясноту роділь уві сні. Також треба побути біля тих, що помирають, треба посидіти біля мертвих у кімнаті з прочиненим вінном, а все ж сповненій шарудіння. Проте, не вистачає й того, що людина спроможна згадувати. Треба вміти багато що забути й одноразово мати велику терпеливість, ченати на поворот забутого. Бо спогаду, власне, не досить. Щойно як він перетвориться в нашу кров, у погляд і жест, як він стане безіменним і нічим не відрізнятиметься від нас самих, щойно тоді може трапитися, що в ріднісну годину з її нутра повстане для вас перше слово вірша.

Усі мої вірші народилися інакше, отже вони не поезія. А як помилувався я тоді, як писав свою драму. Був я наслідувачем і дурнем, що в потребі стала мені третя особа, щоб розповісти про долю двох людей, котрі одне одному псували життя? Так легко потрапив я в пастку. Мені

лично б знати, що цей третій, що не проминає жодного життя й жодної літератури, що цей привид третього, марного насправді, не має жодного значення, що його треба уникати. Він належить до показних бонів самої природи, призначенням яких є відвертати увагу людей від її найглибших таємниць. Він є параваном, за яким відбувається драма. Він є елементом перед входом до беззвучної тиші справжнього конфлікту. Хотілося думати, що досі всім було надто тяжко говорити про двох головних героїв; але третій, тому, що він такий нереальний, полегшує завдання, — він кожному відомий.

На самому початку вашої драми помітно нетерпеливість — потребу в третьому, неймовірно жаданому. З'являється він — усе стає на свої місця. Зате як нудно, якщо він запізнюється, без нього зовсім нічого не може трапитися, все зупиняється, все застопорюється, все на нього чекає. Що й робити, коли б такий застій, така затримка та сталася надовго? Що вчинили б пан драматург і ти, публіка, така в житті досвідчена, коли б він десь запроторився, цей юний гультай, або цей зухвалий молодик, в ролі відмічки придатний в кожному подручній? Що б воно трапилося, коли б дідько його взяв? Уявімо собі таке становище. Раптово проявляється штучна порожнеча театру, що нам'яніє наче ряди небезпечних дірон, а в цьому печерному просторі до безтями порадіє міль у оздобі лон. Драматурги вже не насолоджуються більше своїми віллами. Вєсь громадський нагляд посилається в віддалені закутки планети на розшук потрібного для них, того незаступного, чим завжди була дія.

І при всьому тому живуть вони собі посеред людей, не ці "треті", а ті двоє, про котрі можна було б розповісти неймовірно багато, про котрих ще ніколи й нічого не було сказано, хоч вони страждають і діють, безпорадні. Це смішно. Що я сиджу тут у своїй кімнаті, я, Бріґге, двадцятивосьмирічний і нікому не відомий. Я сиджу тут і нічого з себе не являю. А проте це ніщо починає трохи думати і думає, на п'ятому поверсі, в сіре пообіддя в Парижі ось про що:

Чи можливо, думає воно, що й досі нічого справжнього й важливого не було помічено, розпізнано й сказано? Чи можливо, що були тисячеліття часу для вглядання, розмислу й замалювання, й що цим тисячеліттям було дозволено промайнути так, як перерви в школі, під час котрої з'їдено було бутерброд та яблуко?

Так, це можливо.

Чи можливо, що всупереч винаходам, поступам, всупереч культурі, релігії й світовій мудрості, все так і залишилося на поверхні життя? Чи можливо, що навіть цю поверхню, адже в ній трохи було чогось, покрито було неймовірно нудною матерією, щоб вигляд її нагадував сальонові меблі в відпочинковий сезон улітку?

Так, це можливо.

Чи можливо, що вся світова історія була зрозуміла помилково? Чи можливо, що зфальшовано минуле, бо зацікавлення було її масами, оповідалося про рух багатьох людей, замість того, щоб сказати про того Одного, котрий гартував їх, хоч був для них чужим і теж смертним?

Так, це можливо.

Чи можливо було вірити, що треба було наздогнати те, що вже відбулося перед власним народженням? Чи можливо, що кожному зокрема доводилося нагадувати, що він нащадок своїх попередників; було б це відомо, зайвими були б розмови про тих інших, що були іншої думки?

Так, це можливо!

Чи можливо, що всі ці люди точно знали про все те минуле, котрого ще ніколи не бувало? Чи можливо, що вся наша дійсність цілком несприйнятна для них; що їхнє життя проминає без будь-якого пов'язання з будь-чим, що воно наче годинник у порожній кімнаті?

Так, можливо!

Чи можливо, щоб зовсім нічого не знати про дівчат, що живуть довкола нас? Чи можливо, що говориться "жінки", "діти", "хлопці", не підозріваючи (не зважаючи ні на яку освіту), що ці слова давно вже не мають множини, а тільки безліч одиниці?

Так, це можливо.

Чи можливо, щоб люди, котрі кажуть "Бог" і думають при тому про щось для них спільне? Та глянь на двох школярів: один з них купує собі ніж, його сусіда купує собі цілком подібний ніж того ж дня. Через тиждень вони показують свої ножі один одному, а при тому виявляється, як мало вже схожості поміж ними: такими різними стали вони у різних руках. (Не дарма мати одного з хлопців наже з цього приводу: як у твоїх руках усе відразу зношується!). Отже: чи можливо повірити, що можна мати невниваного Бога?

Так, можливо!

Ноли ж усе це є можливим, якщо наявним є лише проблиск можливості, — то, заради єдності світу, мусить щось трапитися. Хтось з тих, кого схвилювала ця думка, мусить дещо з втраченого надолжити, хоч може він зовсім не той, що для цього надавався б найбільше: немає довкола нікого. Цей молодий, скромний чужинець, Брігге, муситиме здійснюватися на п'ятий поверх і писатиме день і ніч: він муситиме писати до нічня.

Переклад з німецької Ол. Ізарського

П А Н Т Е Я

п'єса в трьох діях, сімох відслонах
(за Л. Г. Морстіном) Яр. Климовського

Д І Й О В І   О С О Б И :

КИР, король персів і медів
 АРАСП, його начальний вождь
 КСЕРКС, перський князь
 ПРОКСЕН, вождь гоплітів
 АБРАДАТ, король Сузи
 ПАНТЕЯ, королева, його дружина
 КРЕЗ, король Лідії
 АРХИЖРЕЦЬ
 ВАРТОВИЙ
 ВІСНИК
 СТАРШИНА СТОРОЖИ
 АТЕНСЬКІ ПОСЛИ
 ГІНЦІ
 ВІДПОРУЧНИКИ до Дельф
 ДІОМЕД, рапсод
 ПРИСЛУГА (дівчата)
 СОТНИК Абрадатового війська
 СТАРШИНА ГВАРДІЇ
 ВОЖДІ
 ЖЕРЦІ
 ВОЇНИ

ДІЯ: на полях боїв славного походу Кира,
 у шатрі Кира,
 на Акрополі в Сардах, в палаті Креза,
 у столиці королівства Сузи,
 в пустині Західньої Азії.

ЧАС: 549 перед Христом

П Р О Л О Г

Музо!

Натхни нас відтворити
чини героїв славетних
і горіння їхніх сердець.
Дай змогу милим глядачам,
що від сіризни життя
відвернулись, — січу
хоробрих зустріти.

І відсвіт кохання героїв
сприйняти й ласкавість
шляхетного серця.

Осіни, Музо,
радість гостей наших
давнину натхненно вітати.
Епопея геленська це буде.
І персів старовинних згадаєм,
що топтали лідійські поляни,
вкриті поспіль квітом багряним.
Хвала героям!

(До публіки)

Кидаєм вам серце, мов диск,
і пеани на їх честь заспіваєм.
Тож просим загострити слух
і відкрити ваші серця.

В І Д С Л О Н А І

Пагорб, на якому стоять Кир
і його головний командир Арасп.

СЦЕНА 1

АРАСП: Ще одна битва, вирішена в нашу користь, за нами.

КИР: Дякуючи небу, за нами, а скільки ще їх перед нами, закн всіх ворогів розіб'єм нанівець, хоча не люблю я повітря, просяклого кров'ю.

АРАСП: Союзники Креза відступають на Сарди.

КИР: Це вже остання перепона на шляху до мети, що звитяги.

АРАСП: Вщент я їх знищу!

КИР: Ти очайдушний, бо ж в Азії всім полководцем прославивсь!

АРАСП: Ти ж, Кире, поправді найбільший володар у цілому світі!

КИР: А почав же я з рядовика.

АРАСП: Щоб дійти до небувалих досі тріумфів.

СЦЕНА 2

ПРОКСЕН: (Входить на чолі воїнів). Вождь наємних гоплітів, начальник лав прапороносних кладе до стіп свого пана здобутий щит володаря Халдеї.

(Кладе під ноги Кира здобутий щит).

КИР: Що сталося з ним?

ПРОКСЕН: Поліг у бою з наших рук.

КИР: (оглядає щит). Коштовний щит, роботи фригійців, майстрів у світі відомих; із п'яти грубих блях — срібла, цини, міді й золота, злитих штудерно. (До Проксена). По геройському вів ти у бій своїх мірмідонів. У Сардах нагороджу тебе скарбами Креза й підлеглих гоплітів твоїх смертоносних.

ГОПЛІТИ: (Підносять півскісно мечі на знак пошани). Хай упадуть престולי царів перед Кира престолом! (Гопліти уставляються, Проксен стає поруч Кира й Араспа).

СЦЕНА 3

АРАСП: (Побачив здалека Ксеркса). Князь Ксеркс з почотом. Несуть здобич воєнну.

КИР: Вітаю, князю, вітаю вас, воїни хоробрі!

КСЕРКС: Ось і панцир сонцесяйний з грудей володаря Єгипту.

КИР: Що з ним трапилося?

КСЕРКС: Поліг.

КИР: (оглядає панцир). Панцир цей накривав хітон королівський, з нього ж ганчір'я зосталося.

КСЕРКС: Он там ще кров пролита мерехтить. Вороння злетілось на учту.

КИР: Завжди постигне горе того, хто віщих богів не послуха. (Продовжує оглядати панцир). Майстерна робота, на ньому леви і дракони.

АРАСП: Ще один переможений цар поліг у бою.

КИР: Що там за зойки?

КСЕРКС: Розправа над єгиптянами з рук персів завзятих.

КИР: Даю гострий наказ різню припинити. Чи пристало мені шакалів й лямпартів кормити? Адже я вождь армій лицарських!

(КСеркс дає знак одному із своїх підлеглих, щоб згідно наказу Кира зупинити різню).

СЦЕНА 4

КИР: Союзників Креза розбито нещадно. Тиран він був і хапун ненаситний, що штаби злоті пожирав, як потвора. Ну і вдавився ними, хоч паща велика. Та я, здобувши Азії клейнод, світу тіяру — мир людям звіщаю!

ВОЇНИ: Веди нас на Сарди!

КИР: Там, де щити й мечі лідійців і персів зіткнуться, брентиме зброя в повітрі, аж мурі твердинь задрижать, а лицарів слава безсмертних полине луною!

СЦЕНА 5

ГВАРДІЙСЬКИЙ СТАРШИНА: (входить). Здобуто один з таборів сузанців, Асирії союзників вірних. Вози з добром і зброєю у руки наші попали.

ПРОКСЕН: Найкращі жінки у світі — в Сузанні.

ГВАРДІЙСЬКИЙ СТАРШИНА: Саме попалась нам бранка-красуня чорнявка.

КСЕРКС: (до Кира). Ось і ведуть до тебе той квіт Сузистану.

СЦЕНА 6

(Приведено бранку).

КИР: (до бранки). Як тобі на ймення і хто ти така?

ПАНТЕЯ: Дружина твого ворога.

КИР: В таборі переможених немає більше ворогів. Мої вороги це ті, які зі зброєю в руках на мене наступають. Пе-

реможених в бою героями вважаю — віддаю їм шану і моє воляцьке серце.

ПАНТЕЯ: Все ж сироти і вдови по героях тебе про-
клинають.

КИР: Пригаси жагу твого серця; боги меч вручили мені, тож я й володію мечем. Я упокою народи, що їх ти-
ран достатками й багатством заманив і грабежі безпутні допустив.

ПАНТЕЯ: Мене одну не залякають слова, що ними меташ.

КИР: Так кажеш... А чи знаєш ти, що стоїш перед Киром і що ти бранка?

ПАНТЕЯ: Так, я твоя бранка, та це сталося із волі богів всемогутніх. Тут заслуги твоєї немає.

КИР: Тож підчинися їх волі і не роз'ятрюй гніву мого! Левина природа тобі не до лиця.

ПАНТЕЯ: Мені — однаково. Якщо суджено мені по-
мерти... В моїх богів я свято вірю.

КИР: Впевняю, житимеш. Твою вроду, твій чар захо-
ваю для себе і для світу.

ПАНТЕЯ: Убий, бо якщо мої очі твоє серце проник-
нуть, помреш. Убий!

КИР: Цього не діждати тобі... я воїн, вождь і король...
а не кат.

ПАНТЕЯ: Ти ж убивця народів.

КИР: Ти б краще мовчала...

ПАНТЕЯ: Уб'єш? — це байдуже мені. Хай труп мій побільшить число убитих братів, що впали в завзятій борні. Краще вже згинуть, ніж муки жорстокі терпіти. Глянь на смуги червоні, шнур в'ївся у тіло. В п'ятах мене крізь п'єстелю вели. Твоїх погрозових слів я не злякаюся. Моє серце горде, кров, що розлив ти, помститься на тобі безпощадно.

КИР: Ти, мабуть, зупиниш прокльони оці тоді, як терпець мій урветься.

ПАНТЕЯ: Ти світ здобув, але ти раб богів і потуги незбагненої знаряддя тендітне. Впірнеш у пісок, бо місце порохів там, якщо чорна земля не зволить прийняти тебе.

КИР: Чи не подиву гідна відвага бранки цієї, лицарство? Як вона з королем розмовляє?

ГВАРДІЙСЬКИЙ СТАРШИНА: Двадцять п'ять нагаїв на голе тіло! (Зриває пепльос з Пантеї).

КИР: Чи ж не шкода краси її тіла? Та це ж Афродита!

КСЕРКС: Певно з шляхетського роду амазонок?

КИР: (До гвард. старшини). Закрий її неземську стать, а ввечорі... до мого шатра!

Поступовим стемнюванням сцени аж до повної темноти кінчається I відслона; в часі цього всі персонажі застигають в останній позі.

ВІДСЛОНА II

В шатрі Кира.

СЦЕНА I

(Пантея стоїть оперта об стовп, що підпирає шатро всередині, Кир сидить на широкій отомані, вдивлений у Пантею).

КИР: Я втомлений вкрай, а воїни мої учують доскоchu. Сонце вже давно у морі втопилось. Скоросвіт почнеться завтрішній похід. Прагну спожити принесену страву. Склавши подяку богам, не томливий бенкет, а звичайна трапеза бажалась мені. Напийся вина і сядь біля мене.

ПАНТЕЯ: Вино спроможне серце вколисать, але рани загоїти не в силі.

КИР: Ти бачила кров на мечях. Невже ж ти думаєш, що глядіти на смерть і вдихати дими із пожарищ — це радість? Але волю народу треба кров'ю окупити, звільнити світ з-під гніту тирана. І тому саме мене боги обрали розправитися з ним.

ПАНТЕЯ: Невже так добре знані тобі віщування всесильних?

КИР: Люблю, коли гнів одбивається ув очах твоїх чарівних і ця гордість на твоєму чолі, яку носиш, немов діялему. Можеш завтра ще більше гнівною на мене бути, а сьогодні..

ПАНТЕЯ: До чого зміряєш?

КИР: Бачиш, ти надто чарівна, бранко, щоб ніч пропала нам так надаремне... Якщо ж ні, підеш туди, де таборує вояцька голота. Будеш їх обпирати і воду носити.

ПАНТЕЯ: Поступиш згідно своєї волі, я ж у владі твоїй.

КИР: (Вихилив чашу вина до дна). Що це за істота? І на ласкавість нечула, і погроз не боїться. Чому ж ти стоїш, як камінна статуя, — чи аж така кривда почуттями обмінятишся?

ПАНТЕЯ: Не один князь намарне прохав ласки у мене.

КИР: Хто ж ти така? Чи випадком не донька ти боїгні, чи знатного героя?

ПАНТЕЯ: Ні.

КИР: Вождя?

ПАНТЕЯ: Ні.

КИР: Князя?

ПАНТЕЯ: Я — королева, дружина Абрадата.

КИР: Пантея!!!

ПАНТЕЯ: Пантея, Кире! Ти дозволив обнажити мене на очах вояцтва, ти вчинив з мене видовище і виставив на глум мене.

КИР: Чому ж ні словечком не зрадила ти свого маєстату?

ПАНТЕЯ: Я хотіла бути при боці мужа мого. На війні не слід королівські шати носити. До невигод треба було звикати. Твої війни в запалі вбивств і грабунків про мій рід не питали. А пізніше, як мене до тебе привели, зв'язавши мені руки, коли загроза смерті не опускала мене ні на мент, — я не хотіла, щоб хто-небудь знав, у якому стані ганьби опинилася королівська донька, дружина монарха.

КИР: Твою родовитість я бачив у кожному русі твоему, погляді й слові. А й гнів твій на нас, безбожних, також був шляхетний. Відвага твоя лицарська чару душі твоєї жіночій додавала. І навіть тоді, коли стояла ти, як статуя, бо мармур, коли й забруднити його, не тратить на блиску своїм.

ПАНТЕЯ: Гаразд. Якщо походження моє так ціниш високо, не намагайся мене осквернити.

КИР: Я попрохав тебе до трапези. Вино багріє, сядь і випий його, а ніч тоді буде мені набагато миліша.

ПАНТЕЯ: Насилу мене босоніж притягли. Чи завжди так на учту гостей своїх просиш?

КИР: Твої повчання, хоча й справедливі, тнуть, як лезо меча... (по хвилині). Ти вільна і не май — прохаю — до мене жалю.

ПАНТЕЯ: Якщо мої слова жалем ущерть налиті, болість тобі завдали — прости.

КИР: Гніву до тебе в серці не маю... відчуваю каяття і...

ПАНТЕЯ: Щойно тепер можу звогчити уста мої вином.

КИР: Спершу дозволь обмити ноги твої; так гостя вітаєм за звичаєм предків моїх. (Сплескує в долоні).

СЦЕНА 2

ВОЇН: (входить). До послуг, пане.

КИР: Принеси в срібній мидниці теплої води і хустку з тонкого льону.

ПАНТЕЯ: На стопах помітиш криваві рани, по гострому камінні мене гнало твоє "славне лицарство".

КИР: Ти ж і сама, заки ще в полон попала, впродовж воєнного герцю, мабуть, успіла впевнитись, що закон війни неписаний, але суворий.

ВОЇН: (Приносить мидницю з водою і хустку).

КИР: У житті моєму вперше згинаю коліна перед бранкою, та чиню це з радістю незміреною, невимовною.

ПАНТЕЯ: Уперше мої ноги миють руки королівські.

КИР: Я не схилив би колін перед ніким і не слугував би нікому, однак ноги королеви помив я радости повен і шани. Знаю, що рід свій шляхетний виводиш від богів і що божество, а не гостя земна була в моїх скромних хоробах. Тепер це вино пурпурове нас розігріє. (Наливає келихи). Є вісті про твого мужа...

ПАНТЕЯ: (вжахнулася). Чи згинув?

КИР: Ні. Завернув поворотно на Сарди.

ПАНТЕЯ: Значить — хвала богам — живе.

КИР: Чи його любиш?

ПАНТЕЯ: Він мій володар і муж. Як бій ущухне, відішли мене до нього. Якщо зажадаєш викупу, дістанеш напевно.

КИР: (жартома). Він мусів би весь пісок з Гермосу вигребти і виліпити з нього гору золотую, а ріки завернуть із океану, виловивши всі перли з морських глибин, пошукать скарбів нових у пустині розлогій, витягнуть усі зорі і сонце з орбіт і пропасть Еребу, як ніч темну, кинуть під ноги мої...

ПАНТЕЯ: Що ж буде зі мною, що затіваєш вчинити?

КИР: Віз п'ятикінний вельо запрягти, на рамена плащ накинута з вовни, перетканий злотом, і в тріумфі відішло в супроводі почоту і служби двірської до краю рож і лілей, де живе королева сузанська. (По хвилині). Твої очі світять, як сяйво, мов два чорні тамаринди на скатерті білій. Не візьму ж я тебе у свої жагучі обійми... і пройде ніч кохання... без ласк томливих твоїх, ота ніч коротка, мов боже-ський сон... оманна... і без надії. При тобі вона проминула... при тобі, не з тобою. Душа печаллю після того налететься, як відійдеш, як відійдеш, Пантеє. Прощай!

ПАНТЕЯ: Звідкіль стільки дружби й обожнювання знайшла я в серці того, що любить людей і богів?

КИР: Повтори ще раз слова ці солодші за мед. Поглянь добрим зором на мене, хоча при порозі, а радніш залишишся зо мною. (По хвилині). Бути володарем народів, а те, чого найдужче прагнеш, не досягнути. Повір, ти мені дорожча ніж королівство усе. Пантеє, будь моєю.

ПАНТЕЯ: З однією мислю в душі я сюди прибула, радше ножем тебе заколоти, ніж, як воєнна здобич, дати себе затягти на лежанку. (По хвилині). Ти мене пожадаєш, щоб у тій прірві, що поглинула стільки життів — в любовних обіймах знайти щастя існування марного?

КИР: Правду мовиш, чарівна Пантеє, ні вроди, ні чару, лиш любови твоєї прагну, божественна. На богів небесних клянусь і присягаюсь, що змагатимуся за любов твою так довго, доки її не здобуду навіки. А тепер, коли рання зоря вселенню освітить, не чекаймо на сонця проміння, а завершімо зустріч нашу дружнім потиском рук двох королівств на знак тривкого союзу.

ПАНТЕЯ: У нього я вірю беззастережно. (Подають одне одному руки і в дружньому стиску держать їх довшу хвилину).

КИР: (Сплеском долонь кличе воїна). Начального вождя Араспа до шатра мого введіть! (Хвилина тиші, Кир глядить ув очі Пантеї).

СЦЕНА 3

(Входить Арасп)

КИР: Поручаю твоїй опіці королеву сузанську; за її честь і безпеку життя її заручиш мені словом чести високого старшини.

АРАСП: Як один із твоїх найвищих старшин, ручаю словом чести, що захищатиму доручену мені особу не тільки як маєстат, але як божество.

КИР: Дякую.

Завіса.

ВІДСЛОНА ІІІ

Замок Креза. Одна з кімнат палати. Колонада, довкруги статуї; великі жбани з вином. Гості на лежанках з вінками на головах. Крез влаштовує бенкет на честь атенського посольства, в час, коли під мурами Сардів союзники борються проти Кира, який на чолі персів і медів ось-ось здобуде Сарди (столицю Лідії) і ввійде до замку.

СЦЕНА 1

КРЕЗ: Цю чашу підношу за здоров'я достойних гостей. Почувайтесь у моїй палаті, як дома — усе для вас, навіть красуні, що постійно живуть у замку моему.

КАЛІЯС: Усім відомо, що ти надаєш великого значення багатству, пишноті і розвагам, але хай бог війни тобі допоможе, щоб ти став теж першим героєм у цій затяжній війні. З оцими побажаннями в'яжуться наші посольські відвідини у тебе і ці бажання скріпимо нашим молитовним зверненням до Паллади.

КРЕЗ: Я свідомий, що вас, второпних і богомільних греків, тривожить те, що досі Кир деякі успіхи має, та я маю чимало союзників, щедро оплачуваних, яким моє золо-

то додає хоробрости, відваги, — відомо — ці вояцькі чесно-ти забезпечують перемогу. Тому я собі спокійно бенкетую і кплю собі з усього й усіх.

СЦЕНА 2

ВІСТУН: (входить). З Дельф повернулись послы — прохають чи можуть увійти.

КРЕЗ: Хай увійдуть. Зараз почуємо віщі слова Аполлона.

СЦЕНА 3

(Входять два послы, що повертаються з Дельф).

ПОСОЛ I: Зволь прийняти наше вітання, лідійський володарю!

КРЕЗ: Кажіть відразу, що Пітія прорекла?

ПОСОЛ I: Каже, що в бою переможе...

ПОСОЛ II: Переможе той, хто має більше приятелів і більше блискучої зброї.

КРЕЗ: Це значить Крез, король Лідії. (До одного з послів). Кажеш, що я звик хулити богів, а бачиш, як мені сприяють. Блискуча зброя — золото.

СЦЕНА 4

ВІСТУН: (входить). Король Абрадат прямує сюди в супроводі вояків збройних.

КРЕЗ: Мій союзник, милий брат — про хід воєнних дій приносить вісті.

СЦЕНА 5

(Входить Абрадат з малим відділом і стає у дверях).

КРЕЗ: Вітаю тебе, величний монарше! Кир вже згинув?

АБРАДАТ: Переміг. Коли ми боремось із переважаючою силою Кира, ти собі тут преспокійно бенкетуєш, вином запиваєшся до безтями, а ми на полі бою серед пісків, страшної гарячі, води були спрагнені, але твою нікчемність постигла кара божа — Кир переможцем. На сардійських полях вже його полки переможні.

КРЕЗ: (наче в божевільні). Зачиню брами міста і вас зачиню, в холодну посаджу. Ви боягузи, не мужі-герої. На

це я вам платив золотом, щоб ви втекли перед персом, собакам трупи залишили?

АБРАДАТ: Пішов би ти на поле бою, ганебний безсоромнику!

КРЕЗ: Я залишився сам, сам і захищуся. Не знаю ні братів, ні друзів.

АБРАДАТ: Тому, що я твоїм союзником став, мою над усе найдорожчу дружину Пантею у неволю взято.

КРЕЗ: (з радістю). Краще для Кира.

АБРАДАТ: Ти, собако!!!

КРЕЗ: Я купив тебе, ти наємнику, щоб ти переміг, або згинув.

АБРАДАТ: Ти, розпуснику, ти підлий п'яного!!! (Хапає за булаву, хоче кинути в Креза, Крез ховається за колоною). За мною, воїни! (виходять).

СЦЕНА 6

КРЕЗ: (Виходить з-за колони, розглядається на всі сторони, помітно схвилюваний). Спустити собак з ланцюгів!!!

Завіса.

ВІДСЛОНА IV

У вестибюлі Крезової палати.

СЦЕНА 1

СТРАЖНИК: (Вдивляючись у небо крізь вікно). Небо вкрилось саявом кривавим, зі Сходу наступає ворог лютий.

ВІСТУН: Світити! Негайно збудити короля! Небо вкрило полум'я червоне, довкруги вогонь, а до того вихор шаліє. (Підходить до вкрай п'яного Креза, який спить до тієї міри твердим сном, що не чує, що діється довкруги). Сардес весь у вогні!!!

КРЕЗ: (підводиться). Де мій меч? Хто сміє заколочувати спокій і благо амброзійської ночі? Який нахаба відважився зганяти мене з ложа богинь! Ще снити, марити можна досхочу заки рання зірка покажеться на темносиньому небі. Та ж небо ще у ясності зір.

ВІСТУН: Ця ясність, це полум'я пожежі. Горить Сардес!

КРЕЗ: Хто це горлає?

ВІСТУН: Вістун залого міста.

КРЕЗ: (Визирає крізь отвір). Мури і вежі оборонні у вогні. Хто підпалив місто? Дати панцир і меч! Повідрубую голови злочинцям!!! Наказую зупинити пожежу!

ВІСТУН: Пожежа охопила ціле місто.

КРЕЗ: Я ж сказав погасити вогонь! (Вістун виходить).

СЦЕНА 2

ГОНЕЦЬ I: Маса народу перед замком.

КРЕЗ: Чого вони хочуть? Та ж я дав наказ гасити вогонь.

ГОНЕЦЬ II: Наш полк дощенту розбитий, а недобитки врозтічі. На ступнях акрополю хмара людей.

ГОНЕЦЬ I: Залого замку ще борониться, але не всіли вдержатись.

ГОНЕЦЬ II: Усім їм бідолашним зрубають голови переважаючі сили Кира.

КРЕЗ: (наче одержимий). З ким б'ється наша залого?

ГОНЕЦЬ II: З ворогом.

КРЕЗ: Невже ви з переляку подуріли, а може ви на похміллі, чи я була не при змислах?

ГОНЕЦЬ I: (Вихилившись крізь щілину). Ворог лютує.

КРЕЗ: Що властиво трапилось? Хто з вас врешті-решт скаже мені правду? Хто і кого вбиває, який ворог, звідкіля взявся?

ГОНЕЦЬ II: Перси.

ГОНЕЦЬ III: Сарди впали. Кир ось-ось з'явиться перед нас.

ГОЛОСИ ЗЗОВНІ: Вийди з палати!!! Якщо не можеш нас спасти, то глянь, як гинемо.

КРЕЗ: (божеволіє). Хай земля вкриється темним попелищем, хай чорні хмари закриють червоні вогні. Хай згине світ!!!

ДЕКІЛЬКА МЕШКАНЦІВ: (вбігло). Завалилась найвища вежа, а оборонні мури ось-ось розсипляться в порошок.

ГОЛОСИ ЗЗОВНІ: До замку входить ворожий відділ, сам Кир на його чолі. (Всі втікають; залишається сам Крез).

СЦЕНА 3

(Входить Пантея в шоломі, панцирі, держить меч у руці, подібна до Паллади, за нею Кир).

КРЕЗ: Сузанська королева!

ПАНТЕЯ: Лідійський володарю, бажаю тебе повідомити, що ти в нашому полоні.

КРЕЗ: Що?

КИР: Його величність Кир, з яким наше королівство в союзі збройним, тебе переміг.

КРЕЗ: (до Кира). Хочеш мене вбити?

КИР: Навіщо ж мені твоя смерть, я лиш престіл відбираю від тебе, він комусь другому призначений (дивиться на Пантею).

КРЕЗ: Ти не при здорових змислах. Якщо б ти мене вбив, це був би єдиний з твоїх вчинків, дякуючи якому ти заслужив би на пам'ять поколінь.

КИР: (іронізуючи). Єдиний, кажеш...

КРЕЗ: Бути вбивником Креза. Що ж? На це тебе не стати, дрижиш бо перед пімстою богів. Що? Ти зграбував моє королівство, бери і життя.

КИР: Нащо воно мені потрібне?

КРЕЗ: Убий, а якщо жахаєшся, сам кинусь на мечі. (Наставляє груди, кидається на сторожу). Поціліть у саме серце.

КИР: Не вбивати! (Креза виводять).

СЦЕНА 5

КИР: (до Пантеї). Сарди і тіяра світу — твої, божевтенна Пантеє!

ПАНТЕЯ: Ти — великодушний, могутній і величний. Ласкавість у душі відчуваю, на твій біль не можу дивитись без болю. Я б рада кожне твоє бажання здійснити, крім... кохання, другого ж люблю.

КИР: Удруге протинаєш наскрізь моє серце, наче го-стрим лезом меча, цим одним словом.

СЦЕНА 6

ВОЇН: (вбігає). Абрадат, король Сузи, з великим почетом прагне бачитись із королем королів.

КИР: Твій чоловік...

ПАНТЕЯ: Мій єдиний!

КИР: Прийму його, як годиться. Поводитимуся, як рівний з рівним. (До Пантеї). Піди в глибину шатра, за хвилину я тебе покличу сплеском долонь.

СЦЕНА 7

(Входить Абрадат в оточенні полководців)

АБРАДАТ: Я, що вчора був твоїм противником, сьогодні приходжу з наміром перемир'я і мирного співіснування.

КИР: Про перемир'я цілому світові оголосять сурми, а мирне співіснування згодом у союз переміним.

АБРАДАТ: Мої полки я привів із собою.

КИР: Хто зо мною — слава й нагорода його не мине. (Сплескує руками, входить Пантея, падає в обійми Абрадата). Маєш свою дружину, а чи її я обидив, як вона була в моєму полоні, сама тобі скаже.

АБРАДАТ: Твоя великодушність рівна твоїй великості.

КИР: За ласкаві слова я вельми вдячний. Твоя дружина чимало сліз вилила за тобою, — вона найвірніша з жінок, яких видала вселенна.

Завіса.

ВІДСЛОНА V

У столиці королівства Сузи.

Сцена представляє луку над рікою.

Рухому декорацію можна спорудити так: на двох валках (по обох боках) розпростерти намальовану траву або збіжжя, а ззаду машиніст сцени цю декорацію по валках пересуває. Персонажі крокують поволі від одної до другої куліси, а декорація пересувається разом з ними. Сценічний ефект (дешевим засобом) великий.

СЦЕНА 1

ПАНТЕЯ: (до Абрадата). О, милий мій мужу, як солідко дні проминають з тобою, а коли нас ділила розлука, ці дні роками здавались. Тепер душа радіє без меж, бо ж знає, що ми — разом!..

АБРАДАТ: Моя Пантее, єдина на світі!

ПАНТЕЯ: За поміччю всемогучого неба вітри не розвіють нашої долі спільної. Доволі терпінь і скорботи.

АБРАДАТ: Є вісті від Кира.

ПАНТЕЯ: Які ж це?

АБРАДАТ: Не порадують серця твого.

ПАНТЕЯ: Скажи все щиро, одверто.

АБРАДАТ: Переможені народи поміж собою союз заклали проти того, що їх переміг.

ПАНТЕЯ: Він же миру прагне.

АБРАДАТ: А бог війни — хоче крові; Кир хоч-не-хоч війська скликає.

ПАНТЕЯ: І захистить...

АБРАДАТ: Хоробрости йому не забракне. Та злим вістям ще не край; його начальний вождь, найхоробріший з вождів, зрадив Кира і з військом своїм до Халдеї подався.

ПАНТЕЯ: Звідкіля ж ці вісті?

АБРАДАТ: Від людини, що тільки правдою живе на світі. (По хвилині мовчанки). Чи свідомо ти цього, що ми в Кира борг великий маєм?

ПАНТЕЯ: Знаю, мій любий. Коли вчорашній ще союзник виводить Кира в поле на бездоріжжя і хоч як хотілося б зажити здаля від жахів війни, ти один спроможний наставити Кира на правильний шлях, з якого всі напрями відкриті. Ця вість смутком і тривогою мене сповняє.

АБРАДАТ: Іду баских коней запрягти... щоб не їхати, а вітром летіти... Як боляче тебе і на мить залишати, все непереможна сила якась у бій мене тягне. Думавши про тебе, моя єдина, буду як лев сміливий.

ПАНТЕЯ: Глибоко вірю, що небо не допустить, щоб я вдовою зосталася. Такий вирок богів усесильних був би більш, ніж жорстокий. У кожному воєнному герці гострив ти свій меч широколезий, полчища ворогів заставляв ти тікати (по хвилині) ... Найцінніша з чеснот це приязнь, дружба та вдячність, посв'ята священна.

ВІДСЛОНА VI

Дія відбувається в Сардах. Перед вівтарем для богів стоїть архижрець у ризах, поруч Кир, напереді сцени група вождів.

СЦЕНА 1

КИР: (до архижерця). Страшним й осоружним є зрада, — Арасп, мій вождь начальний, людина, що її наділяв я любов'ю, довір'ям, тепер — на службі у ворога мого. Хитка це приязнь, як виходить, а повинна б бути основою людського життя. І як же на ній — тепер — тривкі будувати замисли? На устах улесливі, здавалося б, зичливі слова, а в душі — отрута.

АРХИЖРЕЦЬ: Зрада — осоружна.

КИР: І треба знов перемоги, щоб зради не стало, не стало зрадників. (По хвилині). Ти, що віщий дар маєш, скажи, що мені вчинити, щоб ворога вдруге повалити.

АРХИЖРЕЦЬ: Полки поставити під зброю.

КИР: А далі? Кого ж іменувати на місце зрадника?

АРХИЖРЕЦЬ: Такого, який не зрадить.

ОДИН З ВОЖДІВ: (до Кира). Ми відійдем з твого дозволу.

КИР: Гаразд, ваша воля. (Виходять, Кир звертається до архижерця). На рішення важливе священна мудрість і благословення від богів потрібне.

АРХИЖРЕЦЬ: Лють ворогів до краю дійде, коли вождя-рятівника жіноча рука приведе.

КИР: Жінка, що любить мене?

АРХИЖРЕЦЬ: Ні, володарю.

КИР: Що я любив її?

АРХИЖРЕЦЬ: (потакнув головою).

КИР: Не прагну бачить її. Вона — причиною моєї скорботи-печалі, невимовної туги. Не хочу присохлих ран роз'ятрувать. Не хочу навіть за ціну втрати всіх земель і слави завоювання світу.

АРХИЖРЕЦЬ: Говориш сповнений печалі й не відчуваєш, як розум твій якась заслону оповила, що ясну мисль затьмарює. Та ж ти не марний залицяльник, а володар могутий.

КИР: Краще хай рани близни покриють. Не хочу болю від цієї істоти, що другого кохає і більше терпіти я не хочу.

АРХИЖРЕЦЬ: А все таки будеш. Так вирішено на високостях неба ясного.

КИР: Ти, як жрець жерців, у змові з богами зволив безсердечно долею моєю гратись; я не хочу спасіння від неї. Я велью зачинити ворота оті, крізь які на прихід доброї вісті чекав я.

СЦЕНА 2

ВІСНИК: Королева Сузи, Пантея, прихід зголошує, прохає ввійти.

АРХИЖРЕЦЬ: Прийми її!

КИР: На одважні речі осмілився ти, якщо мене ти на це намовляєш. Невже ж ти певен, що змисли мої уціліють? Людина, що любить — нещасна. Пристрасть, що нею оволодіти не можна, схильна на все; не один із смертних так згинув.

АРХИЖРЕЦЬ: Не один із смертних, але боги і королі володіють над одержимістю і кроком шаленим. (Архижрець, віддавши глибокий поклін, виходить).

СЦЕНА 3

КИР: (Сплеском долонь прикликає воїнів). Хай котрийсь із вас принесе чорну пов'язку на очі. (Мить триває в задумі, схвильовано ходить по сценічному просторі, воїн вертається з пов'язкою). Тепер хай увійде королева сузанська. (У міжчасі зав'язує собі очі).

СЦЕНА 4

ПАНТЕЯ: (входить). Вітаю тебе, божеський Кире! Що трапилось з тобою?

КИР: (мовчить).

ПАНТЕЯ: Тебе поранено?

КИР: ... Сядь — прохаю — розмовлятимем часинку.

ПАНТЕЯ: Спасибі за уважність, Кире. Бажаєш погугорити зі мною... Невже, Кире, ти мене ще досі не забув? Ні труди війни, ні слава не віддалили ще тебе від мене?

КИР: Твій голос, Пантеє, звучить ще краще. Вірю також, що ти ще вродливіша стала.

ПАНТЕЯ: Чей не бачиш мене.

КИР: Не може бути цього, щоб краса твоя не ясніла все більше, з дня на день, та не для мене... надія втрачена, а жаль... щастя повинно тривати повсякчас, як власть богів.

ПАНТЕЯ: Чого ж тоді прагнеш?

КИР: Чого?.. Тебе не бачити... й любити. Про тебе не чути, а все ж на вістку про тебе чекати, що живеш у щасті, здоров'ю...

ПАНТЕЯ: Що з тобою?

КИР: Нічого, нічого. Безмірна любов — безмірна печаль. (Раптовим рухом зриває з очей пов'язку). Хай востаннє гляну на тебе... Пантеє!!! (Беруться дружньо за руки, любовно вдивляючись ввічі).

ПАНТЕЯ: (По хвилині врочисто). Кире! Дружина Аб-радата, короля Сузи, в його і в своєму імені пропонує союз із тобою. Ти певне від богів знаєш уже, що муж мій єдиний, що може стати в пригоді тобі й почати шлях твоїх перемог. Будь здоров і хай небо посилає щастя тобі у боях!

КИР: Судьба короля вдруге вбиває людину в мені. Все те, чого мені бажаєш, із вдячністю приймаю і тобі бажаю не менше щастя!

ПАНТЕЯ: Хай боги бережуть тебе, Кире!

КИР: Вельми вдячний тобі, божественна Пантеє! (Ця сцена кінчається згашенням світла).

СЦЕНА 5

АРХИЖРЕЦЬ: (входить). У цьому рішальному бою тобі пощастить. Жінка, що ти її кохаєш, до неба за цим звернулася з мольбою. Боги ласкаві до неї, палке її прохання вони запевне здійснять.

КИР: Хай із веж замку сурми заграють!!! Тепер або ніколи. Сурмачі на вежі!!! (Світло поступово гасне. Сурми грають).

Кінець відслони.

ВІДСЛОНА VII

Сцена представляє пустинню; в глибині сцени накрите тканиною тіло короля Абрадата.

СЦЕНА 1

ПАНТЕЯ: (Похилена над тілом чоловіка, поправляє йому на чолі волосся, звертається до сотника). Як згинув? Розкажи, не скривай нічого.

СОТНИК: Кир передав йому начальний провід над усіма арміями, і зараз же після цього розгорівся бій шалений, тоді в гущі воїнів зяянів панцир вождя в блиску сонячного сяйва, як блискавиця кинувся він на ворога з окликом перемоги.

ПАНТЕЯ: Наче бачу, як лицарська кров заграла у ньому.

СОТНИК: Та сталось, — один із ворожих лучників поцілів у груди полководця. Так згинув найбільший з хоробрих, герой, начальний вождь — король Абрадат. (Сотник віддає честь на струнко покладенням правої руки на груди).

ПАНТЕЯ: Я вдячна за твої слова. Вертайся до своєї частини.

СОТНИК: А ти, володарко богосвітла?

ПАНТЕЯ: Я прагну при померлому зостатись, повнитиму варту над тілом.

СОТНИК: Сама серед гієн, шакалів, гайвороння?

ПАНТЕЯ: Роби, як велю.

СОТНИК: Темна ніч небавом настане. Ми ж щойно завтра хоронитимемо вождя.

ПАНТЕЯ: Я ж — вартівник над тілом, — маю жахатися ночі? Мене жоден ляк, ні тривога не звальять; моя розпука — грізна, тиша пустині печаллю налита, а жалість стогне гірш гієн і шакалів.

СОТНИК: Хай боги своїм щитом захистять тебе, богорівна.

ПАНТЕЯ: Підожди ще мить. Коли прийдете тіло пурпурою прикрити? Та візьміть двічі ширші мари, щоб на них двоє тіл змістити.

СОТНИК: Владарко!!!

ПАНТЕЯ: Спокійно, спокійно. Бажаю, щоб муж мій у засвіти йшов з королівською достойністю. Це мій наказ. Сьогодні я ваша владарка над військом і над людом. (Сотник мовчки виходить).

СЦЕНА 2

Пантея оглядається довкруги, відкриває покривало, добуває з піхви меч Абрадата цілує його і кладе його під покривало збоку, щоб був напоготові.

Чути тупіт коней. Входить Кир, рухом відправляє почот, що його супроводжував, підходить до Пантеї, доторкується до її рамена.

КИР: Поклін тобі, богорівна!

ПАНТЕЯ: (нерухома, раптом стрепенулась, протирає очі). Невже це... не з'ява... не привид... (наче в приступі божевілля).

КИР: Пантеє!.. Це ж я — Кир...

ПАНТЕЯ: Шана тобі...

КИР: (Не знає з чого почати). Все військо в печалі глибокій... Залишиться після нього невмируща слава героя.

ПАНТЕЯ: (мовчить).

КИР: Ти мовчиш?

ПАНТЕЯ: (тихим голосом). Таке веління наших богів всевладних.

КИР: Вирок безжалісний, неласкавий...

ПАНТЕЯ: (мовчить).

КИР: Пантеє, промов — благаю.

ПАНТЕЯ: Над смертним слід волю божу шанувати.

КИР: Як боляче бачити тебе в печалі над мужем твоїм. Єдину потіху мою — бачити в щасті тебе, віднято в мене. Тепер ми, як двоє тіней серед глухої пустині, серед безмежної скорботи. (Пантея хлипнула й важко зідхнула). Ти плачеш над мужем, мені ж жаль серце крає, коли дивлюсь на горе твоє. (Кир на мить відвертає голову, щоб не показати, що він, як воїн просльозився, коли ж по хвилині повернув голову, побачив Пантею неживою на землі (наглий розрив серця). ПАНТЕЄ, ПАНТЕЄ!!!

Завіса.

КІНЕЦЬ.

Ігор Качуровський

ОГЛЯД СЬОМОГО ЗБІРНИКА "СЛОВО"

В часі від 10 березня до 4 квітня 1979 р. д-р Ігор Качуровський, відомий поет, теоретик літератури і публіцист, виголосив через радіостанцію "Свобода" в Мюнхені шість радіорозмов про 7-ий збірник "Слова". Тому що читачам і авторам цього збірника цікаво буде познайомитись із думками непричетного літературознавця, друкуюмо його радіорозмови з деякими пропущками, зокрема не передаємо довгих цитат, які їм відомі. Розмови подаємо відокремлено, зазначаючи їх черговість римськими числами.

Реданція

I.

Літературне об'єднання "Слово" виникло в Нью-Йорку у середині п'ятдесятих років — коли українські письменники, нотрі переїхали за океан, більш-менш устаткувалися на новій батьківщині. Об'єднання охоплює представників різних мистецьких течій і напрямків та різних політичних переконань (за винятком деяких екстремістів). Друкованим органом об'єднання стали неперіодичні збірники "Слово". Сьомий збірник, що з'явився нещодавно на полицях книгарень, має двісті вісімдесят п'ять сторінок великого формату. У ньому представлена творчість сорока трьох авторів — поетів, перекладачів, прозаїків та публіцистів. Реданційна колегія сьомого збірника "Слово" складається з вісьмох осіб: Це Святослав Гординський, Олег Зуєвський, Юрій Клиновий, Григорій Костюк, Борис Олександрів, Улас Самчук, Остап Тарнавський, Юрій Шевельов. Кожен, що стежить за культурним процесом української еміграції, бачить, що до редколегії належить, — як казали колись у Галичині, — "сметанка" української літератури на еміграції: нинішній голова об'єднання "Слово" Остап Тарнавський, попередній голова Григорій Костюк, знані критики Клиновий і Шевельов, талановиті поети й перекладачі Гординський, Олександрів, Зуєвський, відомий автор романів Улас Самчук. Тому доводиться пошкодувати, що творчість членів редколегії в сьомому збірникові "Слова" представлена не надто ясно. Це одна давня жартівлива поезія Гординського, статті Зуєвського й Клинового та інтерв'ю Уласа Самчука російському журналові "Современник".

Профіль збірника "Слово" на титульній сторінці визначено так: — "Література — мистецтво — критика — мемуари — документи". Літературі (в розумінні "красне письменство") у збірникові присвячено чотири розділи: поезія, перекладна поезія, проза, перекладна проза.

У розділі поезії зустрічаємо двадцять імен, з них — одинадцять це поетеси, дев'ять — поети. Серед поетес — три представниці старшого покоління, конній з них уже за сімдесят п'ять — у такому віці жінки звичайно своїх ронів уже не применшують. Це — Галя Мазуренко, чия перша збірна "Анварелі" вийшла ще двадцять сьомого року, Наталія Лівницьна-Холодна, яка першу збірку, "Вогонь і попіл", видала тридцять чет-вертого року, та Лідія Далена, що виступила на літературну арену досить пізно, дебютувавши п'ятдесят сьомого року збіркою "Легіт і бризи".

Галя Мазуренко за освітою — донтор філософії і за фахом — художниця. Її вірш відзначається глибиною думки, а водночас — деяким технічним недбалством. Наталія Лівницьна-Холодна, належить, як і Галя Мазуренко, до першої еміграції. Вона походить із відомої родини: батько її — український політичний діяч, брат — також, а чоловік — художник Петро Холодний-молодший. Формальні засоби її лірики переносять нас у двадцять роки, коли великої популярності набули емоційно напружені "дольники", коли точну риму заступили римоїди.

На відміну від Галі Мазуренко та Наталії Лівницьної-Холодної, Лідія Далена це насамперед — майстер форми. Її можна зарахувати до тих поетів, котрі продовжують традиції українського парнасізму, що досягнув був вершини в творчості київських неонясикив. Одному з вічних символів світової поезії — символі човна в розбурханій водній стихії — поетеса надає свіже, індивідуальне звучання. Несподівана смілива метафора — "мафія темного дна" — та влучна ремінісценція — дещо модифікована формула похоронного співу за православним обрядом — роблять цю міні-ятюру Лідії Даленої шедевром української геронтологічної лірики, себто лірики, де виступає мотив старости, передчуття смерті. Геронтологічний характер лірики цієї визначної поетеси найповніше розкривається в іншій поезії невеличкої добірки, "пасу очима білі баранці", вміщеної в сьомому збірникові "Слова".

II.

Із поетес середнього віку в сьомому збірнику "Слова" знаходимо імена кількох традиціоналісток, а також представниць модернізму. Модерністки — це Емма Андіївська та Марта Калитовська. Перша з них експериментує в галузі строфіки, даючи замість традиційного сонета з точними римами сонет, побудований на консонансах. І тут я хочу звернути увагу на одну цікаву деталь: існує колосальна різниця між свідомим відхиленням од норми (як ми спостерігаємо в консонантних сонетах Емми Андіївської) та недотриманням норми через недостатнє знання, про що я не раз говорив у своїх оглядах радянських літературних журналів). До речі, більша частина жіночої лірики на сторінках сьомого збірника "Слова" мистецьким рівнем не набагато відрізняється од лірики тих радянських

журналів: це речі, написані більш-менш літературно, однак глибшого враження вони не справляють і після прочитання сліду від них не залишається. Я вже згадав у першій бесіді, що поетів у збірнику менше, ніж поетес. Загальний їхній рівень, власне, той самий. Лише, цілком несподівано для мене, над тим рівнем підноситься добірна поезія померлого 1976 р. Романа Купчинського. Купчинського я досі знав переважно як автора стрілецьких пісень і вважав письменником львівсько-галицьким. Але добірна в останньому "Слові" показує його як досконалого майстра пейзажної лірики — гідного продовжувача зеровської традиції. Показова під цим оглядом поезія "Осінь на Опіллі". Тим самим розміром написані і з дотриманням тих самих жанрових ознак подані інші речі Купчинського: "Поділля", "Пліснесько", "Маківка", "Почаїв і Піднамінь"... Так само, як і поетеси, поети української еміграції представлені в збірникові "Слово" лише двома поколіннями: старшим і середнім. Молодшого, на превеликий жаль, немає...

Довгий час "молодими" вважалися в нас представники "Нью-Йоркської групи", але з них тепер декому за п'ятдесят, а декому — за сороч, так що про особливу молодість говорити вже не доводиться..

Систематична праця з літературною зміною серед української діаспори провадиться, скільки мені відомо, лише в Австралії, де існує гурток початкуючих літераторів.

З-поміж перекладів сьомого збірника "Слово" на відзначення заслуговує добірна поезія Марини Цветаєвої. Цю добірну переклала Марта Тарнавська, якій пощастило схопити цветаєвську поетичну манеру, цілком своєрідну в російській ліриці Срібного Віку. Як приклад, може послужити поезія "Хто з каменя створений". Поезія, як то кажуть, "обігрує" іменна поетеси — Марина, що в перекладі означає "морська". Тут типова цветаєвська інтонація, її улюблені вставні речення і приховане, алюзійне, порівняння ліричної героїні з Афродітою, яка теж постала — народилася з морської піни.

А перекладати з російської мови — це зовсім не так просто, як декому може здаватися. Близькість і споріднення мов частіше стає перешкодою для доброго перекладу, ніж допомогою. На власному досвіді я переконався, що легше зробити український переклад з іспанської чи італійської мови, аніж із російської... Марті Тарнавській належать також переклади з польської поетеси Марії Павліковської-Ясножевської, яку критика свого часу називала "польською Сафо". З цих перекладів вирізняю лише чотириряднову мініятуру "Корови" — мініятуру, яка не тільки на втратила своєї колишньої актуальності, а, навпаки, на тлі сьогодення стала ще актуальнішою.

Цими двома добірними перекладами Марти Тарнавської і обмежується відділ поетичних перекладів у збірникові "Слово". А шкода. Якщо на Радянській Україні перекладають до болю мало, то на це складається кілька причин: перша — недостатня кількість літераторів, нотрі володіють чу-

жими мовами, друга — обмеження щодо вибору авторів і конкретних поезій (відпадає зокрема вся містична й релігійна лірика); третя — наявність (у більшості випадків) російських перекладів, якими читач може заступити бран українських. На еміграції жодної з цих причин не існує: кожен з нас, постів, що живуть за кордоном, знає шонайменше одну чужу мову, ми не маємо жодних обмежень щодо тем та авторів, матеріал напихвати — бери й перекладай. А однак, перекладають у нас ніяк не більше, ніж на батьківщині...

III.

Перший збірник "Слово" вийшов шістдесят другого року. Відтоді, ось уже сімнадцять років, збірники "Слово" відривають свої сторінки як для творчості українських письменників, що живуть на еміграції, так і для літературної спадщини відійшлих. Збірник містить як короткі оповідання й новели, так і великомаштабні повісті та чималі фрагменти з романів. Дотепер у збірниках "Слово" опубліковано уривок з роману Володимира Винниченка "Слово за тобою, Сталіне", велику повість Василя Гайдарівського "Заячий пастух", новелю "Лілеї і ряса" та ще кілька гостросюжетних і політично наснажених речей Донії Гуменної, оповідання відомого прозаїка-імпресіоніста двадцятих років, засудженого на процесі Спілки Визволення України і досі не реабілітованого Михайла Івченка, оповідання його дружини Людмили Коваленко та багатьох інших прозаїків.

Однак, доводиться ствердити, що коли поезія збірників "Слова" тримається приблизно на одному рівні, то проза поволі йде на спад. Свіжих, нових імен не бачу я ні там, ні там. Правда, в останньому числі "Слова" натрапив я на одно ім'я, мені досі не знане. Кинувся читати, аж це... сподівався зустріти!

Анатоль Галан, який дав до сьомого збірника "Слово" оповідання "Тан їм судилося" — це письменник старшої генерації, автор із п'ятдесятирічним досвідом. Він має власну манеру письма. Анатоль Галан то малоє зблизька, докладно і жваво якусь коротеньку сценку, одну вузлову подію в житті людини (найчастіше при тому схоплена розмова), а потім дає сконденсований виклад багатьох подій, що сталися протягом кількох років — аж до нової зустрічі героїв, нового повороту долі.

На голову вище від решти прозових творів останнього "Слова" стоїть проза Оленки Ізарського, представлена тут уривком з книги "Літо над озером". Ізарський — це псевдонім, узятий від річки Ізар, що протікає через Мюнхен. Це письменник на одну генерацію молодший від Анатолія Галана: свій творчий шлях почав він після війни, друкуючи в українській пресі уривки прозових творів, що вийшли пізніше окремими книжками. Оленка Ізарський — автор досить продуктивний. Йому належать повісті "Ранок", "Віктор і Ляля", "Чудо в Мисловицях", "Ніїв", "Саксонська зима" та ро-

ман "Полтава". Усі ці речі творять одну цілість: це історія молодого українського інтелігента та його родини. Починає він од дитинства, а доводить до післявоєнних років у Німеччині. "Літо над озером", уривок з якого вміщено в сьомому числі "Слова", також належить до цього, правдоподібно, автобіографічного циклу. Ще не знати, що вийде цього разу в Ізарського: роман чи повість. Мушу сказати, що до Олекси Ізарського жодною мірою не стосуються мої слова про спад української прози. Ізарський свої перші речі писав надто "орнаментальним", вітєватим стилем, його текст був пересичений метафорами, що утруднювало читання і робило з повісті поему, для чогось переказану прозою. Щойно в романі "Полтава", де дія розгортається в роки війни і де надто багато трагічних епізодів, автор позбувся цієї пересадної метафоричности, бож, як назав один старий російський поет, "Кудряво в горести нинто не говорить". Проза Олекси Ізарського побудована на нюансах психології персонажів.

Незле вдався Павлові Маляреві образон із табірнього життя українського письменника. Тільки це був не нарний табір сталінських часів і не гітлерівський кацет, а табір переміщених осіб — одне із тих муравлиць, в яких опинилося після війни кільнасот тисяч українських емігрантів. Оповідання Павла Маляра зветься "Страх", а присвячене воно українському письменникові Тодосеві Осьмачці, що його закордонний український читач легко впізнає в героєві твору. Тодось Осьмачна мав і досі ще має палних прихильників серед нашого читацтва, а також серед критиків. У двадцятих роках він виступив як поет зі збірками "Круча", "Снитські вогні" та "Клекіт". На початку тридцятих — перекладав Шенспіра, а потім, щоб уникнути арешту (тан само, до речі, як і Сосюра) симулював божевілля. Опинившись після другої світової війни на еміграції, він видав поему "Поет" і дві повісті: "Старший боярин" та "Плян до двору". Він виявляв дедалі більш дивацтва, спричинені, як закали, винесеною з психіатричних лікарень манією переслідування. Помер він уже цілком божевільним...

Маляреві добре вдалося відтворити табірну атмосферу, зокрема вдало звучить ім'я "пан Цупин". Це спенулянт, який продав голодному й холодному письменникові фальшиву електричну плитку (що не гріє), а потім лізе до нього за порадою, на який колір пофарбувати лазничку...

На жаль, потрапили до збірника і такі речі, котрі ледве чи заслуговують на те щоб бути друкованими. В одному з оповідань читаємо: "Насуваються рахманні хмари... скриплять смереки, шумлять ялиці". Цікаво, як це хмари можуть бути "рахманними"? А смерека та ялиця — це те саме...

IV.

Українська література має щонайменше п'ятнадцять або й двадцять поетів світового рівня, прозаїків того ж різня налічуємо п'ять або шість,

а драматургів — од сили чотири. Але українська публіцистика (критичні статті, нариси, есеї на літературні теми) набрала останнім часом великого розмаху, так що її питома вага дорівняла поезії або й перевершила її. Зокрема на Україні ми мали або маємо таких майстрів не-фікційної прози, як Валентин Мороз, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Іван Дзюба, Гелій Снегірьов (есеї "Набої для розстрілу") та Микола Руденко (філософський есеї "Економічні мснологи").

Тож нехай нас не дивує, що й еміграція не залишилася далеко позаду від батьківщини і що найцікавіша частина сьомого збірника "Слово" — це, власне, статті, нариси, літературознавчі розвідки. Правда, першою в публіцистичній частині цього збірника йде стаття Юрія Герича "Культ Шевченна в галицьких гімназіях". Це той жанр, що його в Галичині колись називали "причиннами до літературного руху" (чи до історії письменства). Нас, людей з Придніпрянщини, досі дивує, з якою дбайливістю й запопадливістю вибирають галицькі вчені найдрібніші деталі з історії своїх громад і гімназій: про Київський університет написано менше, ніж про ті гімназії.

Зате далі йдуть два цікаві нариси — обидва з нагоди річниць видатних діячів української культури. Перший нарис авторства Олега Зуєвського — з нагоди сімдесятиріччя з дня народження Святослава Гординського, другий — нарис Юрія Клинового про літературознавчі й літературно-критичні праці Івана Кошелівця — також із нагоди його сімдесятиріччя. Олег Зуєвський розглядає творчих здобутків Святослава Гординського починає з переліку мистецтвознавчих монографій Гординського. Олег Зуєвський зазначає, що в своїх статтях рецензіях на "Історію українського мистецтва" Гординський "крім (...) влучної та справедливої критики різних методологічних аспектів радянського мистецтвознавства, непомірної переобтяженості його соціологічними принципами, подав багато речевих поправок до фантичного (ілюстративного) матеріалу згаданого видання". Далі Зуєвський зупиняється на здійсненому Гординським перекладі "Слова о полку Ігоревім" та на його тлумаченнях темних місць "Слова". Щойно потім переходить він до розгляду поетичної творчості Святослава Гординського. Зуєвський виступає оборонцем заперечуваної деякими критиками неокласичності поезій Гординського і стверджує, як він каже, досконалішу інтегральність його клясицизму навіть у порівнянні з відповідними здобутками Рильського й Зерова. На доказ свого твердження він наводить поезію Святослава Гординського "Над рікою". Це, безперечно, одна з найкращих, з мистецького боку поезій Гординського.

На наступній сторінці збірника "Слово" бачимо знімок Івана Кошелівця, далі йде вітальний лист від президії нанадського "Слова" з нагоди сімдесятиріччя письменника (що виступає на полі української літератури не лише як теоретик і критик, а також і як перекладач), а потім укладений Юрієм Клиновим, "Опис літературознавчих і літературно-критичних

праць Івана Кошелівця". Як окремі видання вийшли такі книжки Івана Кошелівця: "Нариси з теорії літератури", "Сучасна література в УРСР", "Микола Скрипник" (українською мовою) та "Україна тисяча дев'ятсот п'ятдесят шостого — шістдесят восьмого" (років) — мовою польською. А впорядковані Кошелівцем і з його передмовою вийшли книжки "Панорама найновішої літератури в УРСР" (два видання), "Берег чекань" Василя Симоненка (три видання), "Статті й промови з національного питання" Миколи Скрипника, "Гратовані сонети" Івана Світличного. Довідуємося (хто не знав!), що Іван Кошелівець виступає як перекладач із чотирьох мов. З німецької він переклав оповідання Франца Кафки (друкувалися в мюнхенській газеті "Сучасна Україна"), з французької роман Дені Дідро "Жан фаталіст і його пан" та деякі твори Поля Валері, Паскаля, Жана Превера. З російської мови Іван Кошелівець переклав "Один день Івана Денисовича" Олександра Солженіцина, та дорожні нариси "По обидва боки океану" Віктора Некрасова. (Обидва переклади друкувалися в журналі "Сучасність" у Мюнхені. А з білоруської — роман Василя Бинова "Мертвим не болить". Крім того, Кошелівцеві належить велика кількість статей на літературознавчі теми.

V.

Далі у збірникові йде цікава розвідка Дмитра Козія "Дружба в житті Шевченка". Автор починає здалену. Він, наприклад, наводить вислів Ціцерона: "здається, що позбавляють себе світла сонця ті, що нехтують дружбою, бо ж не маємо від богів безсмертних нічого ліпшого, нічого милішого від неї". Дмитро Козій згадує дружбу Ореста й Пілада, Ролянда й Олівера, переповідає легенду про двох друзів — Фінтія й Дамона та про тирана Сірануз Діонісія (між іншим, існує український переклад цієї легенди). Зупинючися на Шевченкових друзях, Дмитро Козій відрізняє випадкових друзів "ефемерид" та інших, сталих, що дружба з ними залишила тривалий слід у житті Шевченка. Козій виводить цілу галерею таких друзів: Сошенко, Штернберг, Щепнин, Кухаренко, Бодяньський, Максимович, Козачновський, Костомаров, Куліш... Автор розвідки докладно зупиняється на тяжкій, химерній Кулішевій вдачі, яку збагнув Шевченко, коли записав у своєму "Щоденнику": "Він (Куліш) хоч і жорстоко, проте інколи снаже правду, але йому не нажи правди, якщо хочеш зберегти з ним добрі взаємини"...

На жаль, Дмитро Козій обриває свою вдумливу й легко читабельну розвідку на історії дружби Шевченка із Броніславом Залеським. Це справляе прикре враження, бо ж відразу видно, що автор не хоче торкатися дружби (чи приятелювання) Шевченка з росіянами: з Катериною Толстою (яку ледве згадано), з Лесковим (якого не згадано взагалі). Такий підхід, пробачте, нагадує мені деяких радянських дослідників, котрі оспівують

неіснуючу дружбу Шевченна з Чернишевським і промовчують його дружбу з Кулішем...

Далі йде спогад літературного критика Луки Луцева про самого себе. Ім'я Луцева — як автора критичних статей — досить часто можна бачити на сторінках української нью-йоркської газети "Свобода". Це, не позбавлена дотепності, оповідь про те, як селянський син, котрий, один на вісімсот учнів гімназії, ходив у "руських" чоботях, здобував собі знання, освіту й місце в житті. Луців розповідає, як під час першої світової війни він служив у січових стрільцях і як австрійське командування — з метою знищити українських січовиків — послало їх у запілля російської армії, нуди їх із шестисот пробилося тільки двадцять. А 1939 р., як колишній січовий стрілець, він мусів утіати з Галичини за Сян і там місцевого священика зустрів його таними словами:

"Ви ж були вже в Самборі, чому сюди вернулись?"

— Я не міг там лишитися, бо більшовини мене б злінівдували...

— Ці західні "визволителі" не ліпші (...). При вході до села Босьна німці застрілили місцевого священика під церквою..."

Кінець війни застав Луку Луцева в Німеччині, звідки він переїхав до Сполучених Штатів... Спогад закінчується бібліографією критичних праць Луки Луцева, виданих окремими книжками.

Музичному життю Львова присвячує свій спогад Уляна Любович. Авторна, за старогалицьким звичаєм, вживає здрібнілих форм імен: Сясьо, Бусьно, Васильно... "Сясьо" — це композитор Станіслав Людневич, якому недавно минуло сто років. "Бусьо" — музикознавець Борис Кудрик... А "Васильно" — це "український Дебюссі" — Василь Барвінський. Про нього Уляна Любович, яна виїхала за кордон порівнюючи недавно, а перед тим пройшла через заслання в Казахстані, пише, що не зважаючи на тяжкі життєві умови і переслідування влади, в нього не можна було спостерегти ніякого заломання.

Після того йде спогад лікаря Івана Ґодюна — про те, як він у сніговицю їздив до хворого Василя Стефаніна. Далі — переклад із російського, видаваного в Торонто, журналу "Современник" — "Розмова з українським письменником Уласом Самчуком".

IV.

Крім поезій й художньої (або, точніше, фікційної) прози, до сьомого збірника "Слово" входять також нариси, літературознавчі розвідки, спогади та критичні статті. Саме на двох останніх критичних статтях я хочу тепер зупинитися.

Перша з цих статей, авторства Володимира Снорупського, має назву "Вмію життя і за біль, і за радість любити...", і присвячена творчості письменника Анатолія Галана. Анатоль Галан — це псевдонім. Крім цього, головного, псевдоніма, письменник вживає ще яких півтора десятки інших,

що серед них згадаємо два: Іван Евентуальний — для пародій, сатири та гумору, Андрій Чечно — для спогадів. Скорупський називає два десятни творів Анатолія Галана, що вийшли окремими книжками. Серед них бачимо новелі, оповідання, повісті, п'єси, мемуари, поезії, гуморески, пародії. Про самого письменника довідуємося, що народився Анатоль Галан 22 серпня 1901 р. в селі Землянці, Глухівського повіту в родині священика. Початкову освіту дістав у Новгород-Сіверському духовному училищі, середню — в Чернігівській духовній семінарії. До вищої освіти радянська влада не допускала через “неправильне” соціальне походження, але пізніше пощастило йому заочно скінчити Ніженський педагогічний інститут імені Гоголя. Працював у редакціях різних газет і журналів — коректором, літредантором, секретарем, а останні п'ять років перед війною — викладачем мови й літератури в середній школі (десятиріччі) та технікумі. Далі дізнаємося, що Анатоль Галан почав друкуватися ще 1923 р. та що на початку тридцятих років він видав збірку поезій і п'єсу.

До цього я мушу дещо додати. Я не знаю, під яким псевдонімом вийшли перші книжки Анатолія Галана. У довідникові “Художня література, видана на Україні за сорок років” зустрічаємо чимало авторів однієї-двох книжок, виданих наприкінці двадцятих або на початку тридцятих років. Творчість тих письменників увірвалася і нема про них жодних відомостей, зокрема дат народження та смерті. У більшості випадків це означає, що автор загинув наслідком так званого “культу особи”. Анатоль Галан уник долі багатьох своїх колег — тодішніх літераторів-початківців, лише тому, що своєчасно виїхав за межі України. Наприкінці війни Анатоль Галан опинився з родиною в Австрії, звідти виїхав до Аргентини, а звідти — до ЗСА.

Характеризуючи творчість Анатолія Галана, Володимир Скорупський каже, що у своїх розповідях Галан не описує події, але їх реєструє, не осуджує й не виправдує, а зображує небезпеку, що її створює тоталітарна система, і на її тлі змальовує людину, яка не втрачає довіря до інших, не стає бестією, щоб самій тільки вижити. Власне, ота людяність і людськість чи не найцінніші прикмети Галанової творчості, чи не найдошкульніша зброя в боротьбі з тоталітаризмом, чи не найсвітліша надія на віру в людину і її Божі первні!

А про сатиричні твори Анатолія Галана у статті Володимира Скорупського дізнаємось, що його сатири дотримуються вимог цього жанру: актуальності, дотепності й стислоти вислову, і цим самим забезпечують йому видне місце поміж українськими письменниками-гумористами. Скорупський, цілком слушно, як на мій погляд, відзначає “легке перо, барвистість і соновитість мови” Анатолія Галана.

Для історика української літератури безсумнівною вартістю має нарис Дмитра Чуба “На життєвому і творчому шляху Володимира Гжицького”. Цей нарис має насамперед документальний характер, бо автор був свід-

ном та учасником подій, про які оповідає, близько знав Володимира Гжицького І, як мені відомо, листувався з ним аж до самої смерти письменника. Ми, наприклад, довідуємося, що екзотичний роман "Чорне озеро" вперше був опублікований 1929 р. в журналі "Літературний армарок" та що роман одночасно був надрукований і окремим виданням. Наступного року його вже було перекладено й видано російською мовою в Москві з передмовою літературознавця Лейтеса, а в 1932 р. вже — четвертим виданням, хоч він був уже дещо перероблений. А досі цей твір, разом із занордонними, мав уже десять видань.

Про Гжицького читаємо, що він був підстаршиною в УГА, потрапив до полону до легіонерів Галлера і мало що не трапив під розстріл. Із Галичини Гжицький подався на Східню Україну й оселився в Харкові; на початку двадцятих років вийшла перша збірнка його поезій, і автор увійшов до організації селянських письменників "Плуг". А кілька років пізніше Володимир Гжицький стає співтворцем літературної організації "Західня Україна". Дмитро Чуб свідчить, що до цієї організації належали п'ятдесят сім письменників, але після масових арештів тридцять третього — тридцять сьомого років на волі залишилися тільки семеро. Сам Гжицький був засуджений до десяти років, а відбув двадцять один рік ув'язнення. Один із найцінніших моментів у статті Дмитра Чуба — це розповідь, як він урятував од цензурної заборони роман "Чорне озеро", коли з двісті п'ятдесяти двох назв річного видавничого пляну 88 підпали забороні. Так, лише завдяки відвазі Дмитра Чуба, побачило світ ще одно видання "Чорного озера".

Юрій Клиновий

СМЕРТЬ БОРИСА ОЛЕКСАНДРОВА

Борис Олександрів
21. VII. 1921 — 21. XII. 1979

О, смерте, ти предвічна любове,
Схили мене цілунком до труни!
Тодось Осьмачна.

Убити людину — злочин, убити поета — великий злочин, навіть тоді, коли вбивця несвідомий свого вчинку. Саме таке ненавмисне вбивство сталося у передвечірній годині 21 грудня 1979 року на одній з вулиць метрополітального Торонта, коли авто, кероване руною нетверезого водія вдарило видатного українського поета Бориса Олександрова-Грибінського.

Починаючи своє жалобне слово на поминках по поетові, що відбулися 26 грудня, підписаний сказав:

Смерть Бориса Олександрова зробила всіх нас німими. Тяжко бо висловити наш біль, наше безсилля, наш гнів в обличчі цієї страшної, невчасної, непотрібної смерті. Вона є трагедією для дружини покійного, нашої посестри Світлани Грибінської-Нузьменко, української письменниці, трагедією є вона і для двох Борисовичів, синів покійного: Бориса і Лесика — вони втратили ідеального чоловіка й батьна. Проте не меншою трагедією є ця смерть для української літератури, не тільки еміграційної, але і всеукраїнської, бо поетова творчість саме досягла свого апогею, вона втратила, хай один десяток знаменитих, ним ще не написаних поезій.

I

Борис Грибінський народився в містечку Ружині на Житомирщині 1921 р. Його прадід був садівником у графині Браницької у селі Гребінках і розводив прегарні квіти — йому поет присвятив поезію "Ілюзорне".

В родині Борисового батьна всі троє дітей, дві дочки Катерина й Зіна та єдиний син, здобули вищу освіту, сам Борис навчався в Київському педагогічному інституті на філологічному факультеті, але його через війну не встиг закінчити. В роках 1941-1943 він учителював і займався журна-

лістиною. З 1944 р., разом із батьком, — мати з двома сестрами залишилися в Україні — він емігрував на захід, мандрував через Польщу, Чехословаччину й Австрію і опинився в Зальцбурзі. В 1948 р. переїхав до Канади і поселився з батьком у Торонті. Тут 18 лютого 1950 р. одружився з Світланою Вануловською, тут народилися їх два сини, тут вони обоє прожили найкращі роки свого життя.

Коли 1971 р. поет, в наслідок ускладнення після грипи, втратив слух і багато чого в житті стало для нього недоступним, зокрема музика, яку так дуже любив, він знайшов собі нову пристрасть, як колись його пра-дід, у своєму маленькому городці плекав квіти і влітку майже кожного дня дарував з нього своїй дружині квітку.

Окрему й немалу сторінку в біографії поета займають його дальші студії і його професійна праця. Він закінчив славістичний і бібліотечний відділи Оттавського університету із ступенем магістра.

1962 року, зразу ж після закінчення бібліотечарських студій поетові вдалося влаштуватися на посаду директора невеликої бібліотеки в передмісті метрополітального Торонта Лонг Бренч. Пізніше йому передано завідування трьома бібліотеками в іншій околиці Торонта, згодом було додано ще дві. У бібліотеки під його керівництвом він увів багато різних програм, влаштовував виставки місцевих малярів та умільців різних мистецьких виробів, а також виставки українського народного мистецтва, показ фільмів — сюди входили і всі можливі фільми з українською тематикою, отже і фільми Славна Новицького. За його ініціативи і віддану працю міська управа Лонг Бренч дала йому грамоту признання за його працю, він одержував листи признання за ведення бібліотек від авторитетних канадських чинників, від 1977 року його відзначають в англійській довідковій книжці "Who is Who in the East", яку щороку видає видавництво видань "Who is Who in America".

II

Коли ми так широко зупинилися на професійній праці Бориса Олександрова, то наше завдання було не тільки подати частинку біографії поета, але й показати його незвичайну посвяту у виконуваних праці, за яку він брався. Цю посвяту особливо видно в його діяльності як голови Об'єднання Українських Письменників "Слово" в Торонті і зв'язкового з управою Канадського "Слова" в Едмонтоні, отже функцій, які він перебрав по Василеві Софронову Левицькому. Тут Борис не жалів ні своїх грошей, ні часу, ні енергії. Він організовував літературні вечори, нерідко промовляв на них, не щадив труду, щоб організація працювала справно, влаштовував виступи видатних гостей-літераторів, — правда, в цій діяльності допомагали йому і його дружина й інші "слов'яни". Саме тому торонтонське "Слово" було чи не найдіяльнішою клітиною нашої письменницької організації у світі. Тут не треба забути й ролі Бориса Олександрова

в появі збірників "Слова", зокрема чисел 6, 7, і 8, співредактором яких він був, а коли йдеться про числа 6 і 7, ще й їх коректором.

Поет був активною людиною, діячем великого розміру, до того незвичайно скромним. Його діяльність — багатогранна, в роках 1952-1961 він, наприклад, був головним редактором місячника ОДУМ "Молода Україна". Коли до чогось брався, то вкладав у ту працю свою душу й серце, був її відданим будівничим. Він широко вірив у піднесення культурного рівня людей, у мудрі книги, які повинні чогось навчити. Його прямотинність і правдомовність були інколи аж болючі. Автор цього біографічного нариса мав нагоду про це багаторазово переконаватися, будучи разом з понійним співредактором видань Канадського "Слова". Він назавжди лишиться в моїй пам'яті вродливим, майже молодим чоловіком, з доброю, ніби безпорадною, але не позбавленою іронії посмішкою. Я так і досі чую його лагідний, басовий голос: "Я, Юрію Васильовичу, не поділяю твоєї думки, але я її шаную". Але ми завжди знаходили компроміс, бо він тани справді був чудовим другом, товаришем і співробітником, людиною, на яку завжди можна було повністю поклататися. Тому його трагічна смерть — удар для всіх нас, особливо ж удар для Канадського "Слова". Написав до мене співредактор наших збірників Святослав Гординський:

Дуне мене вразила катастрофа і смерть Оленсандрова. То був справді висококультурний поет, яких у нас зовсім небагато. Що ми тепер робитимемо без нього з нашим збірником.

А Володимир Снорупський, головний редактор "Нового Шляху" і член управи Канадського "Слова", написав у листі до мене, між іншим, і таке: Шкодную, що не міг бути на похороні сл. п. Бориса — велика втрата це для нас і української спільноти, допіру тепер щораз більше уви-пунклюється його індивідуальність.

І ще один приятель понійного поета, сам поет і критик, Ігор Качуровський з даленого Мюнхену прислав його дружині кондоленційного листа і закінчив його 4-рядною поезією:

Ввижається, як він упав навзнак...
Чомось болить, що пізно я дізнався.
Цей рік Новий для нас почався таң,
Що ліпше взагалі б не починався.

III

Літературна спадщина Бориса Оленсандрова розміром невелика, поділити її можна на такі чотири частини: поезія, гумористичні оповідання, які автор у своїй скромності зве "фейлетонами", переклади та літературознавчі й полемічні статті. В нашому нарисі ми обмежимося коротким обговоренням двох головних ділянок його творчості, його поезії і його

гуморесон, у них бо, на нашу думку, його індивідуальність і вагомий внесок в українську літературу проявили себе найяснравіше.

Писанню гуморесон поет присвятив тільки частину своєї творчої енергії, від 1948 року, тобто від часу свого поселення в Канаді, до 1961 року. Вислід: дві не надто великі збірники, обидві надруковані під псевдонімом "Свирид Ломачна" — він уживав цього псевдоніму теж, коли писав сатиричні чи гумористичні вірші — перша п.з. "Свирид Ломачна в Канаді", видана накладом В. Усатюка, Торонто, 1961, друга й остання п.з. "Любов до ближнього", в-во "Молода Україна", Торонто, 1961, в обох 33 гумористично-сатиричні оповідання, деякі з них справжні новели.

Коли перша з цих збірок продовжує дотеперішню лінію гумористичного оповідання в нашій літературі, на базі народного гумору, то друга є новим словом у нашій гумористичній літературі. Передусім, як це стверджує у своїй проникливій "Передмові" Мирон Левицький, — "як і перша, вона є циклом коротеньких оповідань, в яких діють здебільша ті самі особи. Автор довільно називає твори фейлетонами, хоч вони є радше гумористичними оповіданнями, з цілком чітко окресленими персонажами, побудовані вони за всіма приписами нлясичних коротких історій". Воно таки так, і перша і друга збірники тягнуть до повісті, до довшого сюжету із тими самими героями, є свідченням, що поет і в ділянці прози міг би мати неабиякі досягнення. Тут ще треба підкреслити вірне зауваження М. Левицького про "суцільне просяннення їх (тобто "Ломаччиних фейлетонів" — прим. Ю.К.) глибоким, щирим ліризмом". Так, від себе не втечеш, Олександрів залишався поетом і в своїх гумористичних оповіданнях.

Новизною у збірці "Любов до ближнього" є, на нашу думку, їх майже французька стилістична елегантність і, що йде впарі, дбайливо відшліфована українська мова.

IV

Проте, і в цьому немає найменшого сумніву, головний внесок Бориса Олександрова в нашу літературу це його лірична поезія. За свого життя він видав чотири збірники: "Мої дні", лірика, в-во "Нові Дні", Зальцбург, 1946, "Туга за сонцем", Об'єднання Українських Письменників "Слово", 1965, "Колонруг", Інститут літератури ім. М. Ореста, Мюнхен, 1972, і "Намінний берег", теж ОУП "Слово", 1975. Перед смертю поет приготував підсумкове видання давніх і нових своїх поезій, що п.з. "Поворот по сліду" появиться незабаром під фірмою ОУП "Слово" в Канаді.

Вже перша збірка поезій Б. Олександрова — 30 років пізніше він сам назвав її "зеленомолодечою" — звернула увагу на непересічний хист 25-літнього поета. Першим відгукнувся на неї аж двома рецензіями Юрій Клен, підкреслюючи в першій (журнал "Звено", ч. 3-4, Інсбрун, 1946), що

“в поета є смак, є ґрунт для дальшої розбудови, є прекрасна співучість та органічне відчуття ритму, що пульсує в нього в крові”. А в другій рецензії “Думки на дозвіллі”, надрукованій у зальцбурзькому щоденнику “Останні Новини” з 17 травня 1947 р., Юрій Клен написав: “Поезія Бориса Олександрова відзначається чудовою українською мовою і навіть у мелодійній українській поезії надзвичайною мелодійністю”. Проте більш конкретну і тани найвагомішу оцінку першій збірці Олександрова дав Гр. Шевчук у своїй рецензії “Намісто настроїв”, уміщеній у тижневик “Час”, Фюрт, 1946. Ось один уступ із неї:

Лірична обдарованість поета незаперечна. Він уміє схоплювати ледве відчутний настрій, він легко і плавно володіє канонічним післяромантичним віршем, він часом добре композиційно будує поезію, даючи вмілу пуанту в кінці (“Коні”, “Замок”). Він уміє надати події дня загальнішого звучання. Мова його поза окремими ляпсусами культурна, рима витримана й багата.

З того часу про окремі збірки поета написано багато, розміром більше, ніж усі вони складені разом — годиться додати, що він ніколи нікого не просив писати рецензії на них. Отже писали про його поезію такі критики й поети — згадуємо тільки деяких і то в більш-менш хронологічному порядку: А. Коломієць, О. Гай-Головко, Ю. Пундик, І. Качуровський (ан двічі), В. Сварог, М. Мандрина, В. Шелест, К. Біда, Б. Мазепа, Г. Черинь, М. Гарасевич, В. Ворскло, Л. Луців та Б. Бойчук і Б. Т. Рубчак в антології “Координати” і т. д. Всі вони в один голос стверджують велику обдарованість поета, його бездоганну метрину, його чудову метафорику тощо. Проте, як і годиться, вони мають деякі застереження. Передусім деякі з них висловили до поета претенсії, що коло його тем вузьке, інші, що він, на їхню думку, не пробив нової стежки в українській поезії, а ще інші, що він, мовляв, песиміст.

Коли ідеться про перший занид, то він, на мою думку, безпідставний. Хіба не живемо в Советському Союзі, де поетам визначають тематику їхніх творів. А втім візьмім хоч би збірку “Колокруг”, яка в ній обмеженість тем? Тут і його рідні, і мірнування про поетину, і прегарна любовна лірика, і рефлексії про проминальність-колокруг людського життя, і туга за батьківщиною, і старість з її неміччю, і спогади, і “шпитальні вірші” — на всі ці теми накинута серпанок справжньої, глибоко відчутної лірики. І ще якої тематики банали б собі критики Олександрова? Бо бойових маршів поет не вмів чи не хотів писати, хоч і писав чудові пісні — Клен звав їх романсами — багато з яких композитори на еміграції і в Україні оздобили музикою.

А от занид, що Олександрів не створив якоїсь нової поетичної течії не став Тичиною, Антоничем, Рильським. На мою думку, Олександрів має своє, непозичене місце в українській літературі так, як мають його Є. Плужник чи В. Свідзінський, він абсолютний майстер ліричної пісні тут

він ледве чи поступається одному із своїх великих учителів, Володимирові Сосюрі. Я цілком погоджуюся з поглядом Ігоря Качуровського, що місце Олександрова "десь поміж Рильським і Сосюрою".

Проте донір про песимізм поета має деякі підстави, хоч над тим можна дискутувати. Не погоджувався з ним і сам поет, навіть дуже гостро боронив свої твори перед цим занидом. Тут скажемо його власними словами:

...Є радість і в журбі,
І в смутку є тепло людського серця.

Олександрів так любив життя, що аж тяжко було йому жити, коли щодня, щогодини, спостерігав з болем його проминальність. Все таки любови було багато в його житті: любив свою дружину, своїх синів, своїх приятелів, свою батьківщину, трудився для них з посвятою, пхав тачку нашого народнього життя, свою професійну працю виконував з посвятою. Проте в його поезії постійно живою була ота нотка глибокого суму, трагедії, що ось-ось мала впасти на нього і перервати нитку його існування. Чи не найнраще і найясравіше зформулювала своє невдоволення цим чорним полотном поезії Олександрова Віра Ке, не професійний критик, але талановита журналістка; до неї, голосніше чи тихіше, приминали інші. У своїх критичних увагах про "Камінний берег" пише вона у "Новому Шляху" з 19 червня 1975 р.:

Навіть випадковий читач поезій відчує, що Борис Олександрів, мандруючи по світі, що нам його залишили в спадку Адам і Єва, загубив десь радість. Його кроки завжди прощальні. Його казка — остання, осіння. Біля нього часто жаль — нейтишний, колючий, гіркий. Він неначе призначений кронувати за тінями "запізнілих прохань і прощань" і за радістю, яка все "розпливалась у повені лих".

Наперед я хотів би допомогти Вірі Ке, додати, що в багатьох своїх поезіях Олександрів знов і знов повертається до приречености людини, до її сумного кінця — смерть є темою його багатьох знаменитих поезій, на яких, на нашу думку, спочиває (що за іронія!) безсмертя поета в нашій літературі. Ось, наприклад, його поезія "Рано чи пізно це станеться" — до неї мотто з Кальдерона "життя це сон" — бо напевно "хтось дорогий відійде". І тоді одна з безсмертних строфок посмертної тури дружини чи матері:

Будеш ходити над річною,
В темну дивитись глибіню.
Будеш восновою свічкою
Власну бентежити тінь...

Все таки і ця поезія, одна з найтрагічніших не лиш у нашій літературі, кінчається мажорним занликом "сагре diem" (нористуйся днем):

Вчися погожою дниною
 Бачити небо ясне.
 Світлою жити хвилиною,
 Пони вона промине.

А ось тана ж знаменита поема "Старий", що опише безсилля похилого віку, з таким же манорно-трагічним закінченням:

Десь не дуже здала наді мною вже ворони кричуть.
 Але я ще живий. Але я ще цілий чоловік.

Нарешті ще одна поезія із моттом з Горация: "Ні, весь я не умру", в якій смерть вишкірює свої протухлі зуби:

Найгірше, це загинути безслідно.
 От жив... помер... у яму... І кінець.

Але й вона не песимістична, не безнадійна:

Але коли зорею вогневою
 Ти проіскрив життя своє земне,
 Коли твій голос чуйною луною
 Торкав серця — то він не промине.

Він житиме вічно — додамо від себе. Саме останній рядок цієї поезії дає ключ, чому поет назвав свою останню збірку "Поворот по сліду":

Ти не помреш — вернешся по сліду.

Цікаво, що Олександрів до останніх днів свого життя ріс угору, як поет, не так, як товариші-поети його віку, що або пишуть мертві вірші, або обмежуються перекладами. Доказом його постійного росту, постійного удосконалювання його "artis poeticae" є його останні вірші, надруковані в "Сучасності" за жовтень 1979 р. Вони такі ж сумовиті своїм настроєм, як і майже вся його поетична спадщина. Ось фрагмент із вірша, присвяченого І. Качуровському:

Це час на спогади, на трохи пізній жаль.
 Але також це час на мудру вітху.
 Все повертається в невинним колобігу —
 Весна і осінь, радість і печаль.

І де ж тут песимізм? Ми його не бачимо. А ось вірш із циклу, надрукованого в "Сучасності", п. з. "Вечірній дзвін", присвячений "Батькові", коло могилки якого поховано поета — він так пророчо звучить у зв'язку з його трагічною смертю:

Яна ж вона непевна і крута,
 Життєва путь! Колиска... Домовина.
 А поміж ними — цяткою людина,
 Проміткою — чи грішна, чи свята.

Криваве сонце нотиться на кін.
Вечірній дзвін. Сумний вечірній дзвін.

Так вечірній дзвін сумний, але він існує, тому й не помагає, за струсевичим прикладом, ховати голову в пісок, не добачати його. Про що критики Олександрова забувають, це те, що він, по складу своєї душі, був трагіком, дивився на життя "sub specie aeternitatis", відчував гостро, як Осьмачка і Стефаник, приреченість людини. Проте він, як показано в нашому біографічному нарисі був будівничим і в своєму особистому і в громадському житті. Водночас, у своїй поезії, він був у постійній боротьбі, в поєдинку із панею в чорному, із смертю. Й він не щадив епітетів, постійно "щось горлав до темної безодні", прозивав її всіляко:

Щоб жорстона, костиста, люта
Не сміялась беззубим ротом...

Або ще:

Ой, ти, смерте, іржава, руда...

Поет, щоб удатися в метафізичні міркування, тани виграв свій поєдинок. Удар заблуканого авта і... любовний поцілунок сповнено, Борис Олександрів відійшов у вічність. Ніби за Господнім наказом, без муки і непотрібних страждань.

Дмитро Козій

МІТ ПРО ГІГЕСА, ЙОГО ПЕРСТЕНЬ І МЕТАМОРФОЗИ

1

Геродот оповідає: Кандавл, король Лідії, дуже кохав свою дружину і вважав її за найкращу в світі. Не диво, що він вихваляв її красу й перед Гігесом, своїм охоронцем. Одного разу він сказав Гігесові: "Я гадаю, що ти не віриш тому всьому, що я розказую про красу своєї дружини. Людей легше переконув те, що вони бачать, ніж те, що чують. Тому ти повинен побачити її голою". Гігес аж скрикнув із зачудовання й відповів: "Мій володарю, ви піддаєте мені лиховісну думку, щоб я подивився на мою володарку, голу! Коли жінка оголюється, вона втрачає право до пошани. Та й звичаї, встановлені здавен-давна, вимагають, щоб їх дотримуватися. Вони повчають, що тільки дружина може розглядати свою дружину. Я вірю, що моя володарна найкраща з усіх жінок на світі, але прошу вас: не змушуйте мене до зневажливої поведінки". Але король настоював: "Не турбуйся, Гігесе! Не лякайся й не думай, що я хочу випробувати вірність твою чи моєї дружини. Знаю, що вона могла б заподіяти собі, лихо, але я зроблю так, щоб вона не довідалася, що ти її бачив. Коло дверей є стільчик, на якому вона складатиме своє вбрання, і ти матимеш змогу подивитися на неї. Але вважай, щоб вона не спостерегла тебе, як ти будеш входити".

Отож Гігес погодився, не мавши іншого виходу. Була пора спати, і король повів Гігеса до спальні, куди незабаром надійшла королева. Вона роздягнулася, і Гігес поглянув на неї. Коли ж вона обернулася до нього плечима й подалася до ліжка, він викрався зі спальні. Все ж вона помітила його, як він виходив. Підозріваючи, що тут щось наоітв її чоловік, вона не криннула з сорому й навіть не подала знаку, що щось зауважила. Одначе вона вирішила помститися на Кандавлові. Бо і лідійці, як і всі майже варвари, вважають, що не годиться дивитися на голу людину, навіть на мужчину.

Понищо вона не виявляла своїх почуттів і тримала себе в карбах. Але, коли настав ранок, вона поникла дего з своєї служби, на кого могла поклатися, і була певна, що їй допоможуть у потребі. Тоді послала по Гігеса. Він не припустав, що вона щось знає, і з'явився, як бувало, на її понлик. Коли він став перед нею, вона промовила: "Гігесе, я даю тобі до вибору: або вб'єш Кандавла і здобудеш собі мою руку разом з королівством Лідії, або загинеш, щоб уже ніколи не побачити того, на що дивитися не повинен. Бо нема іншого виходу: або він мусить згини за свій учинок, або ти, що побачив мене голу й поступив усупереч

законові". Почувши це, Гієс стояв, як закам'янілий, а далі почав благати королеву, щоб не змушувала його до такого важкого вибору. Коли ж його благання не зворушили її, він вирішив рятувати своє життя: "Якщо ви змушуєте мене — сказав він — проти моєї волі вбити мого володаря, нехай так буде. Скажіть мені, де і як маю накласти руку на нього". На те вона: "Це мусить статися там, де він допустив до того, щоб мене побачено голою, коли він буде спати".

Вночі Гієс пішов за королевою до спальні, вона дала йому меча і він убив короля, і здобув руку королеви та королівство. Обурені донраю лідійці вхопили за зброю. Почалася міжусобиця, яка закінчилася умовою: віддати справу на розсуд Дельфійському оракулові. Оракул санкціонував владу Гієса.¹

2

У версії міту, переказаного Геродотом, немає важливого мотиву, а саме чудесного перстеня. Про його ролю дізнаємося з версії міту, винористаного Платоном.

Подаємо його зміст: Гієс служив у короля Лідії, доглядав кінських стад, що паслися в степу. Одного дня, як він був у степу, зірвалася страшна хуртовина, розлилися води і в тому місці, де стояв Гієс, утворилася розколина. Зацінавлений, він зійшов туди. Побачив там усіяні дива, зокрема мідяного коня, що мав у боці отвір. Заглянувши крізь той отвір, він спостеріг трупа, на вигляд більшого за людину. На трупі не було нічого, крім золотого персня на руці. Гієс стягнув перстень і вийшов з ями. Попрямував до пастухів, що зібралися, щоб скласти королеві місячний звіт. Сидівши з ними, він випадково перекутив перстень каменем до долоні — і став невидимий. Пастухам здавалося, що він вийшов. Гієс зачудувався, перекутив перстень ще раз — став видимий. Спостерігши це, він кілька разів перепробував силу персня, і за кожним разом те саме повторилося.

Після того відкриття йому вдалося скоро ввійти до кола вибранців короля. Мало того, він звів королеву, змовився з нею проти короля, убив його і захопив владу.

Платон дає свою інтерпретацію міту. Гієс виступає в нього як прототип тирана, що керується прагненням безмежної влади й ненаситною жахерливістю. Він готовий повсякчасно понористуватися всіма засобами насильства. Не може стерпіти в державі людей шляхетних, велинодушних, розумних і багатих. Тому винищує їх як ворогів і, врешті, "очищує" від них країну. Він має своїх теоретиків-софістів, які виправдовують його злочинну поведінку. Вони проводять "переоцінку цінностей", зокрема пере-

¹ Геродот: Історія I, 8-13.

оцінку справедливості й несправедливості. Відкидають поточне розуміння справедливості. На їх погляд, справедливе те, що корисне для сильної і владної людини. Тиран, як людина сильна і владна, може робити все, що завгодно, що розкриває перед ним більші можливості заняти повним життям.

Все ж він мусить рахуватися з панівними поглядами суспільства на мораль, а тому повинен маскуватися, приховувати перед людьми свою правдиву істоту. Можливість маскуватися дає йому саме чудесний перстень.²

3

У новітню добу характеристичне перетворення міту про перстень Гігеса дав Фрідріх Геббель у трагедії "Гігес і його перстень" (1853-54 рр.). Німецький драматург переносить початок дії до Греції, точніше — до Тессалії. Вкладає в уста Гігеса оповідь, оповиту романтичним серпанком, про те, як то він проходив лісом і за ним погналися розбишани. Він устиг заховатися від них у гробі, на який випадково натрапив. Там побачив трупа, на пальці якого блистів перстень. Гігес надів перстень на свій палець і переконався, що став невидимий, бо розбишани пройшли, не побачивши його, хоч заглядали до гробу. Згодом він опинився в Лідії, де здобув собі приятель короля Кандавла, якому й подарував чудесний перстень. Недоля хотіла, що він закохався в королеву Родопу. Гігес не може затаїти свого кохання перед королем, своїм шляхетним другом. Король рішає: вони мусять розійтися. Гігес пускається в світ. Дізнавшись про це, Родопа повертає його з дороги. Вона досі таїла в собі таємницю. Вона знала, що однієї ночі Кандавл запровадив Гігеса до її спальні. Гігес був невидимий, бо король дав йому на той час перстень, але янось, перекрутивши перстень, став на одну мить видимий. Родопа пізнала його, але мовчала. Вирішила покарати свого чоловіка. Коли ж тепер покликала до себе Гігеса з дороги, поставила йому вимогу, щоб убив короля. Гігес жахнувся, бо не міг зняти руку на свого вірного друга. Ще більше жахнувся, почувши від Родопи, що вона заподіє собі смерть, якщо він не виконає накладеного на нього завдання. Але вона обіцяє стати його дружиною, якщо він виконає його. Гігес не може відмовити їй. Все ж він не такий, щоб підступно вбивати друга. Він іде до короля й виявляє все, що задумала Родопа. Кандавл кохає дружину й готов сплатити смертю свою провину. Він не може, однак, нарвати свого друга. Стає з ним на поєдинок, у якому гине. Гігес одружується з Родопою перед вівтарем Гери. Закон вимагав, щоб вона змила з себе ганьбу, яка тяжіла на ній від тієї ночі, коли її побачив голу Гігес. Ставши його дружиною, вона очищує себе від ганьби.

² Платон: Державний устрій (Політейя) 359Д-360Д.

Але вона не чекає вне нічого від життя: пробиває себе кинджалом, що його принесла з собою. А Гігес вирушає на ворога, що вдерся до краю.

А що з перснем Гігеса? Кандавл узяв його з собою до гробу. Історія персня, власне нанучи, замикається. Але драматург пробує надати йому історіософічного сенсу. У кінцевій сцені трагедії Кандавл переносить ся віщим зором у мітичну добу, коли то Зевес повстав проти свого батька Кроноса, занував його в найдани і зіпхнув до тартару. Мав він фатальний перстень на руці від самої Геї.

Отже, з тим перснем пов'язана доля світу. Проте драматург не відповідає на питання: куди спрямовується доля світу? Залишає нас перед великою загадкою.

Треба ствердити, що новітнє перевтілення Гігеса нічим не нагадує платонівського тирана. Це тип гуманного володаря — втілення ідей гуманізму.

4

На арені мітичної історії з'являється Кощей Безсмертний. Ім'я це не має нічого спільного з грецькою старовиною. Мабуть, античний Гігес посоромився б перед потворою, що розсілася в мітичній країні, відомій Геродотові під назвою Архіпелаг, до якої літописець Нестор, за арабськими джерелами, додав: ГУЛАГ.

Античний Гігес виступає в людській подобі, натомість Кощей — нелюд або, як читаємо в анналах, "зла істота щось посереднє між звірем, драконом і дивовижною людиною". Він має сто очей і сто вух. У його руках доля кожної людини від колісни до останнього віддиху. Від його "всевидящего глаза" і "всеслышащих ушей" ніщо ніде не може заховатися. Його моральний кодекс не визнає людської особистості, а тільки людину-число, не визнає народу з його своєрідним етосом, а тільки очманілу масу, закам'янілу в покорі безголосся, зв'язану тисячними щупальцями потвори. Ні одиниця, ні народ не повинні мати душі. Ідеал Кощея — країна, де "на всіх язиках все мовчить".

Страшна сила Кощея. Він гукає громовим голосом: "Любіть мене, а то я вас пожеру живцем. Я вам даю життя. Я скрушу вам мозок, щоб ви бачили й розуміли тільки те, що я бачу й розумію. Бо немає бога, крім Кощея Безсмертного". Від його вогнистого подмуху чорніють зелені степи Квітучої країни. Він регочеться — і корчаться з голоду чубарі, що не хотіли гунати за засліпленою юрбою: "Хай живе Кощей Безсмертний, Отець народів!". Він нивне пальцем — і котяться довгі ешельони засланих: батьків, які не вміли розв'язати загадки вини і нари, почорнілих матерів, задивлених затьмареним зором у розбиті віконця білої хатини в хмарах диму, і підлітків, що стягнули на себе непрощенну провинку: вічно ненаситні, в безтямній сліпоті своїй крали колоски на голій стерні ланів Кощея, за що мають тепер за колючими дротами пройти школу переви-

ховання, тобто здичавіти й вивчити справжнє злодійське ремесло. Прямують ешельони в Країну Гіпербореїв, країну сваволі й насильства, країну "радісного труда".

А Кощей стає на нотурни й виступає на катедрі філософії, бо він геніяльний філософ, перед яким меркнуть Платони й Канти. Його вірні учні розуміють його науку: беруть людей на тортурі без суду. А він медоточивими словами про "любов до народу" маскує свою ненависть до людей шляхетних, справедливих і творчих, яких винищує як "ворогів народу" набагато краще, ніж це робив античний Гігес. Вищі духові цінності муляють йому очі. Він виполіє, як бур'ян, ненависний йому духовий аристократизм. Діти його — діти ненависти. Він не знає, що таке голос сумління. У його світі тріюмфує обман і брехня. Удень і вночі мучить його невгасима прага помститися на всіх і за все — невідомо, чому і з якої причини. Він мусить маскувати свою духову мізерію, мусить топтати право й закон, глумитися з правосуддя й ідеї відповідальності перед законом і — перед Богом. Бо немає Бога, крім Кощей Безсмертного.

Щоправда, Кощей не має чудесного персня Гігеса. Уся його сила таїться в його лівому мізинці. Там же захована його мудрість, яка полягає в тому, щоб навчити "улюблений народ" утішатися перманентним терором і перманентним страхом, бачити в насильстві найвищу мудрість правителя, своє добро та спасіння, в демоні зла — ангела миру.

Кощей єдиний розуміє історію людства, єдиний розумно керує сьогочасним і провадить до "країни, медом і молоком текучої".

Кощей пишається безсмертям. Він може перевтілюватися, появлятися в щораз новій подобі. Але настане пора, коли з'явиться Козан Безверхий. Він нап'ється живої води з бездонної криниці Печерської Лаври і йому розкриється таємниця Кощеєвого безсмертя, захована в його мізинці. Козан Безверхий стане до двобою з Кощеєм і пустить кров з його мізинця. Розсиплеться Кощей і попелом розвіється від буйного вітру степового.

У той день рокований людині повернеться почуття гідності, а Нації Козацькій — воля й лицарська мораль.

Так закінчиться історія Кощей Безсмертного.

Так записано в Книзі Буття.

Є там і "Сторінка майбуття для втаємничених", але вона написана нерозгаданим письмом халдейських магів.

Олександра Копач

СТАРОДАВНЯ УКРАЇНА В АНТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Влітку 1975 р. у Нью-Йорку виставка скитських скарбів під назвою "Із скитських країв" приголомшила всіх своїм багатством і красою мистецтва. Експонати, що сягали далекої старовини, яких три тисячі літ перед Христом, походили в значній мірі з території сучасної України.

У передмові до каталогу виставки директор музею Томас Говінг висловив свій подив, нажучи, що в музеях цілого світу бачив він величезну кількість дорогоцінностей, від старовинного Єгипту почавши на королівських скарбах новітніх часів скінчивши, але не бачив він нічого подібного, як в Історичному музеї Києва та в Ермітажі Ленінграду.

Відомо, що виставка звернула увагу дослідників старовини, мистецтвознавців тим більше, що посилені розкопки в Україні постійно виносять на світло денне нові й нові скарби. Задержані в минулому столітті археологічні дослідження спонтанно і нестримно вступають тепер у нове життя, відкриваючи нам ширше і ширше обрії праісторії України.

I

Хто ж були ті, що творили цю праісторію, ті, що записали сторінки своєї історії у золоті-сріблі, в кераміці? Ті, що їхні назви в різних видах дійшли до нас зі записок старовинного Сходу, а потім з Греції? Хто були трипільці? Біблійні гетити? Хто були скити за грецькою термінологією, сани за перською, гоги-магоги за жидівською? Грузинська хроніка пише, що Геранлій віддупився від скитів, відомих як руси, щоб не напали на його царство. Упродовж історії міняються назви мешканців і території України, а це впливає на неясність і плутанину, чого ми й самі зазнаємо на собі зі зміною старовинної назви "Русь" на "Україна".

Чи не дивно, що скити були й "щезли", була Скитія і її немає. Зате в науці з'явилось багато концепцій, гіпотез, теорій. Недавно оформились дві головні концепції: міграційна і автохтонна. За першою — народи перебувають у постійній зміні, в русі, приходять і відходять на даній території; за автохтонною — народи споконвіку живуть на своїй землі. Обидві ці концепції оформилися у минулому столітті, автохтонна під впливом романтизму, а міграційна під впливом позитивізму. Представником міграційної теорії уявляють Шахматова, автохтонну вперше впровадив у науку В. Хвойно. Він же своїм відкриттям "трипільської культури" довів автохтонність населення Наддніпрянщини. В тому, за словами В. Петрова, і "неперевершена заслуга В. В. Хвойни перед наукою". До остаточної розв'язки ніхто ще не дійшов. Учені шукають нових джерел, нових методів, як це зробив В. Петров, спираючись на порівняльній лінгвістиці, на клинописних

документах з XVIII до XIII століть перед Христом, на фантах археології. На їх основі наш учений припускає, що мова скитів — не іранська, не прооситинська, як дехто думав, але самостійна, одна з індоевропейських мов, споріднена на Сході з індоіранськими, на півночі з балтійськими, на південному Заході з тракійськими мовами. Автор у новому світлі виявляє зміни в політично-економічній структурі скитів на зламі скитської і зарубінецької діб (II стол. до Христа — II стол. по Христі). В. В. Петров, як і В. Хвойна, бачить безперервність творення українського народу на українській території протягом усіх минулих тисячоліть.

Нові досліді можуть увінчатися певнішими досягненнями, але як би воно не було, прийшли скити з Азії, чи ні, а як і прийшли, то вони індоевропейці, зіллялись, засимілювались з тубільцями-трипільцями і стали складовою частиною нашої нації. Скитська доба — це праісторія України. Скитське мистецтво — це вияв українського народу в старовині, а його досягнення продовжують своє існування у різних ділянках творчості та духового життя, на що так виразно звернули увагу мистецтвознавці. Великий, славний цей народ не "щез", а перейшов у дальше своє існування дотепер і на завжди.

Нам лишається вивчити цю праісторію нашої батьківщини хоч би так, як уже віддавна вивчаємо старовинний Єгипет, Вавилон, Грецію та інші народи, тим більше, що пишуть про нашу праісторію чужі вчені, підтягаючи її під історію Росії. Попри те, всі вони стверджують, що культура на нашій території була вища від міненської культури, старша від троянської, що неоліт Крети не має спірального орнаменту, не має нічого що можна б покласти побіч кераміни південної Русі, чи як наже німець Макс Еберт, русланд.

Це ж стосується й до скитського мистецтва, що має зв'язки з цілим античним світом, проте, особливо в останній своїй добі, є виявом неповторним, оригінальною творчістю скитів, що їхня доба припадає на перше тисячоліття перед нар. Христа, на так званий залізний вік.

Майже тисячу років займали скити історичну арену. Держава скитів займала величезні простори, від Дону, вздовж Озівського і Чорного морів, аж до Дунаю, а згодом і поза Дунай. На переломі VII-VI століть до нар. Христа скити успішно воювали з Ассирією, з державою Урарту, і спричинились до її занепаду, від Єгипту прийняли величезний викуп і залишили фараона в спокою. У VI ст. скити перемогли Дарія і знищили перську воєнну силу на довгі віки.

Устрій скитської держави був демократичний, на чолі з царем. Царська влада була спадкова, центр держави — Запоріжжя і Херсонщина. На самій Херсонщині знайдено дотепер 500 поховань царів і скитської знаті з величезними багатствами з V і IV століть до нар. Христа. Саме на ці століття припадає найбільший розквіт Скитії. У IV столітті правив нею найславніший скитський цар Атей, який карбував власні монети. Зги-

нув він як герой 339 р. у війні з Пилипом Македонським. А мав він уже 90 років життя.

У III ст. Скитія тратить поволі свою мілітарну силу в наслідок великих матеріальних вигод, сусідства з греками, під натиском сарматів і в II ст. держава їхня зменшується до малого простору з центром у Криму.

Скитія була частиною античного світу зі своїм державним устроєм, своєю релігією, такою, як і релігія інших народів того часу. Скити вірили в безсмертність душі, позагробове життя, поклонялися тим самим богам, хоч під іншими назвали, як Зевес — Папай, Табіті — Гестія — Ізіда, Марс — Арес. Грецькі боги Аполлон і Артеміда, походять, як каже Налімах, з-над Дніпра. Свій рід виводили скити від Зевеса і Борстеніди, дочки Бористена-Дніпра. Так і інші народи того часу дають свідчення про себе в своїх мітологіях.

У культурному аспекті скити дали значний вклад побіч інших народів того часу. Винайшли залізо, бронзу, гончарський круг, свій славний стиль — звіриний орнамент. Будували й піраміди-гробівці відповідно до географічних можливостей свого краю. Мали й жорстони звичаї, убивали жінок на гробах володарів, але це саме діялося і в інших народів. Згадати б трагедію Еврипіла "Поліксена", де на гробі Ахілла забивають його жінку Поліксену. Вславлене було в античному світі скитське побратимство і скитські філософи. То ж не дивно, що античні автори багато писали про скитів і Скитію, але довгі століття, відкопи скитів покрила мовчанка, всі писання про них уважалися фантазією-вигадкою давніх авторів, аж поки скити самі не промовили власною мовою мистецтва. І аж у світлі цієї мови, у світлі археології, стали нам доступні широкі обрії нашої праісторії на сторінках античних авторів: істориків, географів, поетів, письменників, драматургів.

II

Коли в найстаршого поета європейської культури Гомера, IX ст. до нар. Христа, знаходимо згадки про наш край, Гіперборею, що лежить на північ від Чорного моря, про кімерійців, теж у поета Гесіода з VIII ст., то всі вони неясні, невизначені, але дуже цінні. З бігом століть уступають вони місце розповідям мандрівників, наочних свідків, бо ж Гіперборея-Скитія належали до старовинного світу, до універсальної культури, з якої згодом розвинулася європейська культура. А це має величезне значення в історії України. "Фант приналежності нашої батьківщини до цього коуга — пише Євген Маланюк — фант довголітнього перебування наших пращурів в нім (від VIII ст. до Христа), дав, мусів дати величезні наслідки, які жили, живуть і житимуть у нашій підсвідомості, в нашому організмі, крові і жилах, навіть в інерції".

Тепер, читаючи Геродотову "Мельпомену", четверту книгу з його дев'ятитомової історії, відчуваємо авторове захоплення країною, мешканцями, подіями. Таке захоплення виявили громадяни Атен, слухаючи Герода, коли він, повернувшись з Ольбії, читав свої записки про Сцитію і скитів. А було це около 455 р. перед нар. Христа. Захоплення атенян було таке велике, що вони офірували Геродотові гроші на продовження його дослідів. А записував він не тільки те, що сам бачив, але й збирав інформації від інших, між ними і від снита Тимнеса, що наленав до близького оточення царя Аріятейтеса.

"Над гостинним морем, — пише Геродот, — живуть дуже дині народи за винятком скитів. Не вміємо показати там ні одного народу, що визначався б мудрістю, ні навіть такої людини. Виняток — це скити і Анахарзіс".

"Іхній край, — пише далі Геродот, — це добре наводнена трав'яста рівнина, а рік пливе через нього не багато менше, ніж у Єгипті каналів. Ось визначніші з них, тані, що доступні для плавби морських кораблів: Істер (Дунай), що має п'ять гирл, за ним Тирас (Дністер), Гіпаніс (Бог), Бористен (Дніпро), Пантіапа, Гіпанир, Геррос".

Описуючи всі згадані ріки, автор найдовше затримується над Бористеном: "Четверта ріка — це Бористен, що по Істрі є найбільшою рікою; на наш погляд, ця ріка найбільше плодоносна не лише між скитськими ріками, але взагалі між усіма, крім єгипетського Нілу, — з нею не може рівнятися ні одна ріка. З-поміж усіх інших Бористен — це найбільше плододита ріка. Вона має найкращі, найбільш пригожні пасовиська для худоби. Вона ж має найбільше доброї риби. Вода в ній найприємніша до пиття; вона пливе чиста між іншими наламутними. Над її берегами вдаються найкращі засіви; в місцях, де не сіяно, росте велика трава. В її гирлі нагромаджується сама від себе величезна кількість солі. Вона постачає великі риби без костей до сушення, що звуться "антанаї", і іншу всячину, гідну подиву. Аж до країни Геррос, що до неї сорок днів плавби. Знаємо, що пливе з півночі... Лише джерел цієї ріки та ще Нілу не можу вказати, але гадаю, що й ніхто з греків".

Описуючи географічне положення Сцитії, Геродот вичислює всі племена, що її заселяють, подає їх характеристику, інколи фантастичну, як, наприклад, кожний невр раз на рік стає вовком, а потім знову повертається в людську подобу. Подає він переказ про амазонку, про сарматів, що походять від скитів. Записує три перенази про походження скитів. За першим переназом, що його подали самі скити, колись давно їхня країна була пустельна, безлюдна. Тоді народився від бога Зевса і Бористеніди, дочки Бористена, перший чоловік Таргітай. Він мав трьох синів: Ліпокся, Арпонся й Колонся. Усі три царевичі зображені на вазі, зробленій зі стопу золота і срібла, а викопали її в Нуль-Обському Нургані 1830 р. Далі переназ розповідає про золотий плуг, ярмо і сопиру, що впали з неба, як

ознаки найвищої влади. Палаючи вогнем, не далися вони в руки старшим братам-царевичам, а тільки наймолодшому Колоксаєві, що став царем країни; від нього і пішов рід скитський.

З цього переказу бачимо, що скити вважали себе тубільцями над рікою Бористеном, бо вирости на цій землі від першої людини, "скитсько-го Адама", що тут народився. Якщо скити й не є прямими нащадками трипільців, то цей переказ свідчить, що скитський елемент вже в тому часі змішався з тубільцями.

А другий переказ, записаний від греків, виявляє патріотичну грецьку лінію. Згідно з цим переказом, скити походять від Геракла і Діви-змії, що жила над Бористеном. З їхнього подружжя народилося три сини: Агатирос, Гельон і Скит. Дійшовши до зрілого віку, вони мали натягнути лук Геракла. Зумів це зробити наймолодший син — Скит. За це він і одержав лук, Гераклів пояс із золотим норячком і став царювати. Від нього походять скити. Сав автор схильний прийняти третій переказ, згідно з яким скити прийшли на землю кімерійців над Чорним морем з Азії.

Автор не забуває про "гіперборейців", що живуть танож над Дніпром, жертвують богам "солому", певно пшеницю. Цей звичай прийняли від них усі сусіди аж до Адрії, а звідти пішов він до Греції, на острови Егейського моря і на Делос. Сьогоднішнього читача захоплює Геродотовий переказ про дівчат-гіперборейок, Гіпероку та Ляодіну, що принесли з Гіперборей "пшеничну солому" аж на Делос до святині Артеміди. Обидві ці гіперборейки поховані на Делосі. На їх честь делійські дівчата та хлопці обтинали своє волосся перед шлюбом, дівчата зивали на веретено, хлопці на молоду галузку та клали на могилі гіперборейок. Крім цього переказу Геродот подає ще один, записаний від самих делійців про гіперборейських дівчат, Арге й Опіс, що прийшли на Делос з самими богами, з Аполлоном і Артемідою. На Делосі є могила Арге й Опіс; на їх честь жінки збиралися й співали гимни, складені Оленом з Лінії. Цей звичай з Делос поширився на інші острови.

Зі зворушенням читаємо про цей відгомін далекої давнини, про наших прапредків, висококультурних трипільців, що вирощували на своїй землі пшеницю, творили мітологію, ставали самі джерелом звичаїв, як оце на Делосі.

Геродотова книга про Скитію — це величезний матеріал, невичерпне джерело відомостей про нашу прабатьківщину в усіх ділянках життя, політичноекономічній, історичногеографічній, релігійній, побутовозвичаєвій, філософській. Звідти черпали відомості всі античні автори-письменники, додаючи від себе нові відомості чи коментарі; звідти походять сюжети і в нашій сучасній літературі. Не дивно, що наші вчені, як от Вадим Щербанівський і Теофіл Ноструба, радили вивчати праісторію України з цієї праці Геродота.

III

Тематика старовинного світу концентрується у своєрідних циклах і повторюється у різних варіантах. Перший цикл — це мітологія з концепціями про постання світу, про богів, призначення людини. Близько до мітології стоїть другий цикл про героїв-багатирирів, між ними на першому місці стоїть Геракл. З героями в'яжеться велика подія античного світу — Троянська війна, яка дала величезну кількість тем античним авторам і вкінці, перетривавши чи не три тисячі років, далі діє в наших часах (згадати б "Кассандру" Лесі України). Третій цикл тематики концентрується довкола Іфігенії в Тавриді; вона й досі живе в європейських літературах, як от у творах В. Гете. Лесі України та ін. Вкінці четвертий цикл, тепер менше знаний, а колись улюблений, про Аргонавтів. Коло цих тем кружляє вся антична література, охоплює всі середземноморські країни, серед них і стародавню Україну.

Мітологічний цикл, втілюючи світогляд античної людини, багатий і скрізь присутній. Безсмертний Гомер, передаючи у віки найстаршу згадку про наш край, говорить, що Зевс дивиться "далеко на землю добрих їздців, траків-мізів, сильних у рукопашнім бою, і на славних нобилодойців, що годуються молоком, бідних і найсправедливіших з людей". Це в "Іліяді", а в "Одиссеї" знаходимо згадку про царство німерійців:

Там німерійці живуть, їх місто та ціле їх царство
Хмарами окуті вічно й туманом, бо ясніє сонце
Не поглядає на край той гарячим промінням.

У VIII ст. до Христа славний послідовник Гомера поет Гесіод, автор Теогонії — родоводу богів, оспівує скитів з етіопами і лігурійцями. За його словами, перший сплав міді зробив скит. У наступному VII ст. поетна Сафо складає весільні пісні, згадує скитське дерево такоос, що дає жовту барву, якою фарбують шерсть і волосся. Гимни на честь богів складає поет Анакреон, в них натрапляємо на такі рядки:

Ну, друзі, не будемо більше
з таким шумом і криком
наслідувати скитську п'ятику
з вином, а будемо тихо
пити під звуки славних гимнів.

У побуті знаний був вислів, а з тим і звичай: чи пити по-скитському, чи по-грецькому. По-грецькому — вино розбавляли водою, а по-скитському — пили чисте вино.

З V ст. найцінніша для нас книга — це Геродотова "Мельпомена", про що вже була мова. На той же час, V і IV століття, припадає найвищий розквіт грецької культури. Саме тоді жили великі драматурги: Еврипід, Асхіл, Софокл, філософи: Сократ, Платон, Арістотель, жили й славні

оратори: Ісократ, Демостен. У їхніх творах знаходимо скитські теми, мотиви або згадки про Скитію, скитів, їхніх царів, філософів, мудрість. Коли йдеться про тематику, то вона концентрується на Іфігенії в Тавриді. Еврипід пише "Іфігенію в Тавриді", Софокл в "Царі Едипі" немало місця присвячує Артеміді з Таврії, пише про Геракла та його мандри в Скитії. Аскіл у драмі "Прикований Прометей" згадує скитську землю, скитське плем'я, що добуває залізо.

Ісократ, оратор і автор панегіриків, вихвалює своїх земляків за перемогу над ворогами. Один з його панегіриків починається такими словами: "Найздібніші до панування та наймогутніші народи — скити, трани та перси, всі вони були проти нас і наша держава зі всіма ними боролася". Близьке, а то й кровне відношення до скитів було в оратора Демостена. Його мати була скитка й називалася Клеовула. На докори свого противника за матір Демостен казав: "Не дивно тобі, що син скитки і варварки є таким добрим і смиренным?" Ніхто інший, а тільки цар Левкон є доброчинцем атенців. А як стався нестаток хліба в Атенях, то він прислав грекам з Понту хліб на дуже добрих умовах. І прислав тану велику кількість, що держава з розпродажу заробила 15 талантів", — вияснив Демостен своїм землякам. Цей же володар для вигоди торгівлі і всіх купців побудував порт Теодосію.

Як бачимо, ораторів уже не цікавлять мітологічні перенази, а господарські й економічні справи. Увага філософів звернена на скитські звичаї, спосіб воювання, а ще більше привертає їхню увагу мудрець і філософ Анахарзис. Саме Платона цікавить цей філософ, син скитського царя Гнура й грекині, великий мандрівник. У своїй "Республіці" Платон згадує його побіч Талеса з Мілету, а Скитія виступає між іншими країнами тогочасного світу.

Арістотель, цей всесторонній дослідник буття, займається кліматом Скитії, Понтії, Криму, Кавказу, Меотійського моря, цікавить його роса, зауважує, що журавлі перелітають на зиму зі Скитії до Єгипту, пояснює, що через холод в Скитії немає ослів, зате Гелони вирощують тарандам, таного звіря, що міняє кольор своєї шерsti. Також, на його думку, через холод скити мають пряме волосся, етіопи ж навпаки мають кучене. Говорить Арістотель про скитський звичай пити на бенкетах з "кругової" чаші, але п'ють тільки ті, що вбили хоч одного ворога. Пояснює він також, як скити добувають отруту з гадючих жал.

Інший філософ з II ст., Лікофрон, автор трагедій і поем, королівський бібліотечар в Олександрії, вертається до циклу героїчної тематики і до Іфігенії. У зв'язку з нею і з Прометеем, мати якого називалася Азія, Лікофрон говорить про Танаїс, Меотиду, про те, що через ріку Істер (Дунай) пливають скити проти греків, з бойовим криком займають Аттику й нищать її у відплату за ворожню дії Геракла й Тезея проти Скитії. У поемі "Олександрія" стічаємося знову з тематикою Троянської війни.

Автор пише, що учителем Геранла в стрілянні з луна був снит Тавтарій. Тавтарій подарував Геранлові стріли й щит, а той Філотетові, що убив Париса, через що греки здобули Трою.

Поет Калімах, також бібліотекар Олександрійської книгозбірні, прославляє в гимнах Артеміду і потверджує її походження зі Снитії. У гимні на пошану Аполлона оспівує прихід гіперборейон — Опіс, Лансо, Генаерге — невідомо, чи з переказів за Геродотом.

Подихом безпосередності та свіжості віє з творів мандрівника по Снитії Діоноса Хрисостомоса на переломі I і II століть по нар. Христа. Побувавши в городі Бористені над Бугом (Ольбія), жаліє, що такий чудовий город зруйнували готи. Правда, зазначує, що бористеніти відбудували його, але тільки частинно. Від мешканців міста подорожній почув, що в них вславився мудрістю і хоробрістю юнан Калістрат. Автор познайомився з цим снитом і описує його вигляд. На ньому були шаравари та інше скитське вбрання, на плечах був невеликий, тонкий, чорний плащ, що його звичайно носять бористеніти як і мелянхліни-чорноризці, при боці в нього висів меч. Він був високий і гарний, було йому 18 років. Знав він добре Гомера, як виявилось в розмові, і автор з цікавості запитав його, чому бористеніти люблять "Іліяду"? Чи тому, що самі войовничі, чи тому, що шанують Ахілла, якому навіть побудували храм на острові Ахілла та в самому городі. І, жартуючи, спитав Калістрата, хто на його думку ліпший поет, Гомер чи Фокилід. "Тан я не знаю й імени другого", — з усмішкою відповів Калістрат — "І, мабуть, ніхто з присутніх, ми не визнаємо нікого іншого за поета, крім Гомера, через те кожний його знає". І дійсно, — пише автор, — згадують тільки Гомера, виголошують його рядки перед битвами, а їхні поети також сліпі, наче найшла на них "Гомерова сліпота". Калістрат не хотів навіть слухати віршів Фокиліда, відклав критику автора на їхній державний устрій, а запропонував поговорити про Платона та його твори, що й сталося.

Тані картини з життя рідно стрічаємо, бо хоч у віршованій формі дійшли до нас відомості, то тільки тут і там маємо літературний елемент, як у Діонісія з Єгипту, в його "Описі землі", де він поетичною мовою говорить, що Борей гуляє у Снитії і т. п. В нього чи не вперше зустрічаємо назву "гуни".

З цього ж другого століття по нар. Христа є ще літературний твір Лукіяна з Самосати, сирійця, вихованого в Греції. Знав він з подорожей Єгипет, Азію, середземноморські острови, написав багато книжок, між ними "Про дружбу" в формі діалогу, начебто між автором і Тонсаридом, снитським філософом і мандрівником. З діалогу довідуємось, що Тонсарид багато подорожував, був у Сирії, жив у Атенах, де й помер. Греки визнали його за героя, зачислили його до експлепідів і приносять йому жертви, як "чужому лінарєві", — пише Лукіан. В уста Тонсариди автор уклав розповідь про дружбу, побратимство серед снитів. Побратимство

триває у скитів ціле життя. Може бути один побратим, два, а найбільше три. Заключаючи побратимство, друзі, обнявшись з оголеними мечами, випивають з одної чаші вино, змішане з їхньою кров'ю, що снапала з надрізаних пальців. Ваза, знайдена в нургані Солоха на Запоріжжі з IV ст. перед нар. Христа, зображує саме скитів, що запивають побратимство. Хто має побратима, той у скитів багата людина. На доказ цього йде розповідь про Арсака, скита, що залюбився в Мазаї, дочці босфорського царя. Святий, а на запитання царя, які в нього маєтні, відповів, що має двох побратимів. Висміяний, повернувся до свого дому, розказав про цю образу побратимам і вони помстились на цареві, викрали Мазаю і дали її Арсанові. Широко описані їхні пригоди і цікавий звичай збирати собі дружину. Побратимство вславилось і за козацьких часів, і спосіб заклучати дружбу був майже такий самий.

У першому столітті перед Христом долучуються до грецьких авторів латинські поети, як Корнелій Непос, що написав 23 біографії славних полководців. Написав він і про похід Дарія на скитів.

Вергілій Маро, в першому столітті перед нар. Христа, говорить у своїх буколіках і георгіках про сніжні зими в Сцитії, про стрілоносних гелонів, про те, що Орфей відвідав сніжний Танаїс, шукаючи Евридіку, про каламутну ріку Сцитії — Істер. Про холодний клімат Сцитії і мандрівних скитів писав і Горацій Фланус (65-8 рр. перед нар. Христа). Згадує він, що грішити в перелюбі в скитів не можна під горою смерти.

З усіх римських поетів найдовше жив у Сцитії Овідій Насон. (43-18 рр. до нар. Христа). Десять років прожив він у Томі над Чорним морем, засланий туди з Риму несарем. У його творах знаходимо давню тематику про аргонавтів, Медею. Часті згадки про скитську природу знайдемо в "Метаморфозах". Автор описує зими, що тривають довго, Борей скриплює льоди, навіть Істер замерзає і там, де плавали літом кораблі, люди ходять пішми. В іншому місці скаржиться, що немає тут книг, зате співають луни й стріли: сторожа на мурах, заперті ворота здержують ворожих гетів. Довкола нього скитська і транійська мови, і соромно йому признатись, що вне й сам мішає слова скитські з латинськими. Нема ні дому гарного, ні їжі відповідної, ні друга для любої розмови, а єдиною розрадою його є Муза. Тужливі пісні Овідія перенесли крізь віни пейзажі зими і тривожні настрої.

Та не тільки пейзажі збереглися у літературних творах, але й постаті людей, передусім постать філософа Анахарзіса. Звичайно, царі скитські оживають на сторінках істориків, а філософів пізнаємо з творів письменників і філософів. Античний світ визнавав двох скитських філософів, Тонсаріда та Анахарзіса.

Першу згадку про Анахарзіса (кінець VII ст. до нар. Христа) подає Геродот з Галікарнасу, вказуючи на його мудрість. Від Платона довідуємося, що Анахарзіс був сином скитського царя Гнура. А що мати його

була грекиня, то говорив він добре двома мовами. Мандрував по Греції, а вернувшись до Скитії, хотів поширювати грецькі звичаї, за що зустрів смерть з руки рідного брата. Умираючи, сказав: "Я спасся від Еллади, а через зависть вбили мене в батьківщині". Так пише Платон, але було відомим, що скити дуже пильно оберігали свої звичаї від чужих впливів, а тих земляків, що приймали чужі — вбивали. Про це свідчить історія царя Сінлюра, що хотів жити по-скитському і по-грецькому, приймаючи потай від свого двору участь у діонісійських святкуваннях. Про Анахарзіса розповідає ще Лукіян з Самосати, як то він прибув кораблем зі Скитії до атенського порту Піреї. Велике було здивування, коли підійшов до нього одягнений по-грецькому і поголений грек і заговорив по-скитському. А був це не хто інший, як Токсарид, знаний добре в Скитії і Греції. Врадуваний такою зустріччю, Анахарзіс просив філософа прийняти його за свого учня й показати все, що краще в Атонах. Побувавши в Греції, Анахарзіс, за словами Діогена з Лаерти (III ст. по нар. Христа), дивувався, що греки видають закони проти тих, що б'ють, а самі захоплюються атлетами, що б'ють один одного.

За одним переназом Анахарзіс дискутував з Езопом, як треба правити домом. Езоп сміявся, що Анахарзіс не потребує правити домом, бо в них дім на колесах, як у бога сонця. На те філософ відповів, що саме цей бог усім володіє, але не годиться порівнювати його колісницю до людської, і з того сміятись. Для людей найважливіший самострим. Ножний повинен здержувати язик, шлунок і статеві органи". У листі до Крза писав: "Царю лідійський, я прибув до Греції вивчити право й ремесла. Золота я не потребую, хочу вернутися до Скитії ліпшою людиною. Прибув я до тебе, до Сард, користаючи з твого запрошення".

Це, мабуть, і дало Ціцеронові привід сказати в туснулянських бесідах такі слова: "Коли скит Анахарзіс міг легковажити собі гроші, то чи наші філософи не можуть того зробити?" Як аргумент, наводить Ціцерон лист філософа до Ганнони: "Анахарзіс вітає Ганнону. Для мене скитський плащ служить одягеною, взуття — шкіра моїх підшав, ложем — земля, приправою — голод, їм молоко, сире м'ясо, то приходить до мене в мирі. А ті блага, що ними ти насолоджуєшся, подаруй або співгромадянам, або безсмертним богам".

Цьому філософові Ефор приписує винахід гончарського круга але інші сумніваються щодо цього, і не без причини. Помітно, що Анахарзіс, побіч скитських царів, постає дуже значна в античному світі. В нього філософська глибина думки в розумінні духового росту кожної людини через самодисципліну, контролю над тілом і духом. Для нього, як для дійсного філософа, найважливіше в житті — мудрість і благородність, з тим і бажання піднести людей на вищий ступінь самовдосконалення. Тим то завжди жив він у пам'яті людей і в творах, що зберегли фрагменти його життя, як зберегли багато інших розсіпаних скарбів.

У Філарха, автора з III ст. до нар. Христа, читаємо про один цікавий звичай у скитів. Отож кожного дня перед сном снит кидав до свого сагайдана білий або чорний намінчик, відповідно до того, як він провів свій день. По смерті родина і друзі виносили всі сагайдани і перечислювали камінчини. Коли білих було більше, то понійнина прославляли, як людину щасливу. Звідси й пішла приповідка: наш добрий день виходить зі сагайдана. Або інший звичай, що й дотепер побутує в народі в значенні обмежуватися в потребах: "стягати пояси сильніше". Авлюс Геліус, автор старовинної енциклопедії, пише: "скити мають звичку стягати животи широким поясами, коли не мають доволі їжі; тоді голод менше їх мучить, бо шлунки стають менші і гслад сезає".

Чимало відомостей знаходимо про медицину. Знаний був спосіб лікувати рани бобровою шкірою. Цікаво, що Ярославна зі "Слова о полку Ігоревім" каже:

Полечу я зозулею понад Дунаєм,
Рукава омочу я бобрового
У Каялі ріці й обітру із розмаєм
У князя мого чорнобрового
Його рани криваві
На мунньому тілі.

Подивляємо вміння бальзамування в єгиптян, проте й снити вміли по-своєму бальзамувати померлих. Спершу мочили їх довго в солі, вичистивши нутро, а потім напихали відповідними травами. У медичному світі відомий був "скитський корінь", який вивозили зі Снитії в інші країни як лік. Знана була "скитська трава" або "безіменник" на рани, як пише Пліній Сенундус (I ст. по Христі), її танож привозили зі Снитії як лікувальний засіб.

Юліус Солінус (II ст. по Христі) пише, що спорошковані оленячі роги уживали для виготовлення ліків. Той же автор розповідає, що снити їдять оленину, тому вони довговічні. У потребі палять роги оленів і цим димом проганяють зміїв. Від нього довідуємось, що в Снитії водиться величезна кількість оленів, які люблять свист флейти і, слухаючи її, підносять вуха. Тож не дивно, що олені ожили на скитських скарбах, добутих з могил і чарують нас своєю грацією.

У II ст. по Христі жив і автор Євстахій, митрополит Тессалоніки. Він подає цікаві пояснення до книжки Діонізія з Єгипту, а саме: а) таври мають назву від вола, бо там Озіріс запряг вола і орав землю, б) Ріг Ахілла і його острів не походять від Гомерового Ахілла, а від скитського царя Ахілла, в) нагнуть, що всі снити спершу були хліборобами, а потім змінили спосіб життя і стали кочувати через напади транійців, тому нолсь живилися хлібом, а потім м'ясом, д) "золоте руно" — це не що інше, як спосіб добування золота, записаний на шкірі, і за ним поплили аргонавти до Колхіди. Пояснює назву "скити" від шкір, що вони їх носять,

або від того, що вони легко сердяться, або від імени Снита, Гераклевого сина, а унни-тунни — це племя скитів.

Відомі лінгвісти старовини, Арнадій і Еліос Іродіянос з Олександрії, писали про мову скитів. Арнадій досліджував особливо наголоси, а Еліос складав словники — назви народів, міст, річ, в його роботі маємо відомості про скитів, неврів, будинів. Старовинні автори описують скитський одяг, зображення якого маємо на вазах, діядемах, гребенях, добутих із скитських могил.

Мистецтво прорвало мовчанню, що поглинула давні легенди, мітологію, а навіть дійсність, передану нам, щасливим випадком, Геродотом, що здавалась вигадною і дивовижною фантазією, аж поки не "розкрились високі могили", аж поки стародавня Україна не заговорила своєю власною мовою.

На цей голос обізвалась українська наука, обізвалась і українська література.

(Це перша частина есею. Друга частина "Снити в українській літературі" буде надрукована окремою книжкою разом з першою.)

БІБЛІОГРАФІЯ

- Геродот з Галікарнасу, Опис Снитії, Америна, видав. "Життя і Школа", 1968 р.
- М. Грушевський, Історія України-Руси, Т. I, вид. Книго-спілка, Нью-Йорк, 1954.
- М. С. Думка, Про медицину сніфів, Київ, 1960.
- Max. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Scientia Verlag Aalen, Germany, 1973.
- Curier — The Scythians*, Decem. 1976, Published monthly by Unesco, Paris.
- О. Лесков, Снарби нурганів Херсонщини, вид. "Мистецтво", Київ, 1974 р.
- В. В. Латышевъ, *Scythica et Caucasica*, Т. I, Санктпетербургъ 1890 р.
- В. В. Латышевъ, *Scythica et Caucasica*, Т. II, Санктпетербургъ 1896 р.
- о. др. І. Нагаєвський, Стародавня Україна в світлі Історичних пам'яток, вид. Logos V. XXV. Yorkton, Sask. 1961.
- В. П. Петров, Етногенез словян, вид. "Наукова думка", Київ, 1972 р.
- В. П. Петров, Сніфи (мова і етнос), вид. "Наукова думка", Київ, 1968.
- М. Rostowzew, *Scythien und der Bosphorus*, Band I, Hans Schoetz & Co. GMBH Berlin 1931.
- From the Lands of the Scythians*, вид. The Metropolitan Museum of Arts, N. York, 1975.
- Київський музей історичних коштовностей, вид. "Мистецтво", Київ, 1974.
- Сніфи і Сармати, вид. "Наукова думка", Киев, 1977.
- Статті зі Свободи, лютий 1977, Юрій Кузьма: 1) Український снарб, 2) Розкопки нурганів в Україні розкривають прадавні таємниці.

Дмитро Чуб

ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ІВАНА БАГРЯНОГО

Іван Багрянний

2. X. 1907 — 25. VIII. 1963.

У 1946 р. у статті про творчість Івана Багряного видатний літературознавець і мовознавець Юрій Шерех, даючи характеристику творів, що "створюють ілюзію вселюдського мистецтва", писав, що в сучасній українській літературі "до цього ідеалу покищо наближались хіба твори Уласа Самчука" і можна дуже радіти, що тепер, після появи "Золотого бумеранга", поруч можна поставити поезії Івана Багряного.

З того часу до смерти Багряного минуло 30 років і, не зважаючи на те, що він 15 років хворів на туберкульозу, на діабет і на серце, він створив цілу низку нових талановитих творів, що закріпили за ним тверде місце серед найкращих наших письменників, зокрема у вільному світі. Цьому успіхові сприяли не тільки його талант і незвичайна працьовитість, а й те, що всі його твори написані на теми боротьби нашого народу проти окупанта, на болючі теми нашої дійсності, про що протягом усього часу московської окупації в Україні, поневіряючись під гнітом червоної Москви, бачачи страшний голод, арешти, розстріли, заслання, нищення нашої культури та її діячів, часто кожен думав: невже ж не прийде час, коли все це буде відбито в нашій літературі, невже ж не прийде час, коли про страндання почує вільний світ? І, як бачимо, Іван Багрянний став одним з наймастерніших і найзавзятіших виразників тих наших бажань, одним з тих, що очолювали духову боротьбу нашої еміграції, нашого народу проти ворога України — червоної Москви.

Ми не можемо таном забути тих страшних часів для всіх нас, коли над нашими головами звисла чорна петля репатріації, коли на наших людей, мов на диких звірів, почали полювати московські енкаведівські людологи. І в ту чорну ніч, коли кожен не знав, у яку щілину заховати свою душу від нечуванних страндань і загибелі, пролунав сміливий голос Івана Багряного на оборону політичного емігранта. Це була невеличка нинішня "Чому я не хочу повертатись до СССР?", яку він написав в Авгсбурзі в

холодній таборівій їдальні за 24 години. Цей твір був написаний з великим темпераментом і з великою сміливістю.

Він писав у тій брошурі: "Я вернуся до своєї Вітчизни з мільйонами своїх братів і сестер, що перебувають тут, в Європі, і там по сибірських концетранах тоді, коли тоталітарна кривава большевицьна система буде знесена так, як і гітлерівська. Коли НКВД піде вслід за Гестапо, коли червоний російський фашизм щезне так, як щез фашизм німецький...".

Перекладена на англійську, еспанську, італійську та інші мови, ця брошура зробила багато користи для всіх, хто не хотів повертатися до мосновської тюрми народів. Вона розкрила очі багатьом міністрам інших країн, діячам ООН — всім тим, хто вирішував нашу долю, що ми не зрадники і не коляборанти, а що причина ховається в деспотичній системі, яку нанинула Москва нам та іншим народам Радянського Союзу, що вона позбавила нас національного й культурного розвитку, відібравши найелементарніші умови державного існування.

Тож невтомна діяльність Івана Багряного на оборону свого народу, його майстерні літературні твори, зрештою, піднесли його на таку височінь, що ми сьогодні говоримо про нього, як про письменника, твори якого стали мистецьким і політичним скарбом всієї нашої спільноти на еміграції. Все це дає нам підстави берегти цю спадщину, вивчати її й пропагувати.

Але спершу кілька слів про біографію письменника. Народився Іван Павлович Багрянний 2 жовтня 1907 р. в Охтирці на Харківщині в родині муллра. Мати походила з селян із Куземена. Це село поблизу від Груні, біля якого народився відомий гуморист Остап Вишня, в тому ж Охтирському повіті. Вчився Багрянний спершу в церковноприходській школі в Охтирці, а з 1916 по 1919 рік у так званій Вищій початковій школі. З 1920 р. він уже навчається слюсарської справи в Охтирській технічній школі, але, не закінчивши, переходить до Краснопільської художньо-керамічної школи, яку закінчив у 1922 р. 1926 р. він вступає до Київського художнього інституту, але 1929 р. його звільняють за націоналізм.

Літературні здібності у Багряного виявились ще з дитячих років, коли він вчився ще в школі, де, маючи 11-12 років, редагував шкільний, писаний від руки журнал "Надія". Серйозніші твори він почав писати у 1925 р., друкуючи їх в журналах "Глобус", "Плужанин", "Всесвіт", "Гарт", "Кіно", "Червоний шлях", "Життя й революція" та інших. Початки його творчости позначилися впливами Шевченка та Глібова, як це він і сам зазначив.

Треба згадати, що в ті роки, зараз по визвольній боротьбі, українська стихія була ще досить сильна, редакторами по редакціях працювали часто українські патріоти, і Москва не мала ще того тиску й свавілля, що в пізніші роки.

На жаль, всі поезії та оповідання першого періоду не збереглися. Перша книжка поезій нашого поета виходить 1927 р. у в-ві "Маса" під назвою "До меж заказаних". Сама назва говорить за себе, що автор хоче

досягти в цій збірці заборонених меж. Справді, автор відразу привернув до себе увагу читача і своєю сміливістю, і свіжістю тематики, і майстерністю. У вірші "Канів", просяннутому болем за злидні, що панували навроло, поет, дивлячись на постать великого Тараса, ніби пізнає його журбу за нездійснені надії і запитує:

Чого хмурний, похмурний? Що жалієш?..

Що хутори задрипані німіють

І няньчать злидні, як в минулих днях...

І поет в сатиричній формі висміює дійсність, нанучи, що "Ніяк гарба прогресу в рабськiм поті не зрушить злиднів давнього раба".

Так розумів нашого поета і советський критик Правдюк, який писав: "Для розуміння настроїв поетових досить узяти вірш "Канів" і, навівши цитати з вірша", критик пише: "Поет глузує з індустріалізації країни, бо це ж, мовляв, для нього "гарба прогресу". Сучасність, будівництво для Багряного тільки "новітній Вавилон", він намагається знайти спочинок у минулому...".

Вірш "Перепілка" написаний у 1926 р. у відомому Батурині, який під час війни Мазепи з Москвою, з Петром Першим, був спалений дотла, де москалі винищили все населення. Цей вірш повний глибокого ліризму, забарвлений українською символікою, але не позбавлений танож занлику до боротьби і віри в перемогу, що харантерне для всієї творчості Багряного.

До того ж періоду творчості належить і поема "Комета", яку автор вислав до журналу "Глобус" у Києві, але НКВД перехопило цей рукопис, і він фігурував, як доназ проти Багряного на слідстві у 1932 р. В цій поемі автор гостро картав поетів, що вихваляли на всі лади владу, що продавали свій талант за гроші. Він писав:

Поети-євнухи у наш двадцятий віні

Звичайно, не усі і не на всій планеті.

Я лиш всього про земляків моїх —

Лише про них — про євнухів-поетів.

Родившись з крилами, не вчилися літати,

Родившись гордими, навчилися плазувати...

І от тепер:

вони в капелі состоять —

В капелі євнухів при наті!..

Велиною сенсацією, що радісно сколихнула літературні кола, а разом і обурила та розгнівала партійнопідлабузницьку критику, була поява небувалої ще досі книжки. Це була "Аве Марія", що вийшла з друку 1929 р. ноштом автора в Охтирці. Діставши дозвіл на друк, який дав йому тодішній голова Просвіти Борис Антоненко-Давидович, автор поставив друкарям добрий могорич і за одну ніч невелична книжечка, розміром 8 на 12 сан-

тиментрів, була надрукована. На цій книжці, що мала 106 сторінок газетного паперу, було надруковано: Видавництво "САМ". Це видання відразу було сконфісковане владою, проте із 1200 виданих примірників за кілька днів, доки до кранниць прийшов наказ влади про заборону, 90% видання понуцці розхапали.

Де ж пан, уже на самій титульній сторінці книжки стояла зухвала присвята:

"Вічним бунтарям і протестантам,
Всім, хто родився рабом і не хоче бути ним,
Всім скривдженим і зборканим,
І своїй бідній матері крик свого серця присвячую".

Уже ці рядки відразу викликали зацікавлення і говорили про зміст книжечки. Проте сама поема не становила ні з мистецького боку, ні з боку змісту якогось шедевр. Це був твір про дівчину, що під впливом обставин дійсності, зазнала багато поневірянь і злиднів, ставши покритною. Автор, правда, і в пролозі до поеми критикував дійсність, та найбільше вістря ховалося у вступному слові, написаному в формі листа до друга. Тут свою убивчу сатиру автор спрямував проти отієї згадуваної вне продажності в житті й літературі. До того ж, треба сказати, це були часи початків кривавої колективізації, яку окремі продажні поети, письменники й редактори почали пропагувати, дістаючи за це добрі гонорари. І цей лист до уявного друга був, дійсно, криком душі автора. Іван Багрянний писав у ньому:

"Друже мій любий!

Прошу не називай мене поетом, бо це мене жорстоко ображає. Не іменуй мене поетом, друже мій, бо поети нині — це категорія злочинців, до якої я не належав і не хочу належати. Не іменуй же мене поетом, бо слово поет скорочено стало визначати: хамелеон, проститутка, спекулянт, авантюрист, ледар...

Не іменуй же мене поетом, друже мій. Я хочу бути тільки людиною, яких так мало на світі, я хочу бути тільки нею...

Ударившись об мур підлости, вифарбленої в красивий колір, і відсочивши від нього, я покотився в протилежний бік. І тепер уже не знадить він мене і не вдарюся я об нього, бо це дуже боляче. Проте, я не шкодую — так мусіло бути. Це наука.

Не іменуй же мене поетом, друже мій. Прийми цей твір, як приймав ти його колись — три роки тому — за одверту сповідь одвертої людини. Тоді він припав тобі до серця. Але тоді ти чув його тільки з уст моїх, сьогодні ж з нього я починаю свій похід по дорозі, обсіпаній камінням.

Я на це остаточно зважився внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин і якщо зломлю собі шию, то не буду дуже шкодувати. Мокрий води не боїться.

Ти збентежений! Так-так, це ж виходить за рямці твого розуміння. Не турбуйся, це ж просто: ти кажеш "Обминай те каміння, будь гнучким, будь липким, улесливим, запобігливим і, головне, будь покірним — і ти будеш щасливий". Це кажеш ти, що маєш титул редактора...

Ну, а я кажу: "Ходи тільки по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ. Ти пізнаєш його на власній шнурі. А пізнавши світ, ти пізнаєш себе і не понесеш ніколи душу свою на базар, бо вона буде цінніша за Всесвіт і не буде того, хто міг би її купити."

Пробував і я ходити по-твоєму і як ходять інші, і не зумів. Це гидко. Це більше ніж гидко. А ще гидше те, що такі та шунають сучна в оці твоєму".

Свою передмову Багрянний закінчив обіцянням, що він буде боротися проти того фальшу доти, доки ходитиме на цій планеті. І хоч авторі, коли він писав цю своєрідну присягу, було тільки 21 рік, він дотримав свого слова. В кожному творі автор виступав в обороні свого народу, кидаючи у вічі ворогові:

Ви за підлість ув'єте віннами,
За любов ведете умирать.

Це була щира сповідь молодого людини, письменника, що ледве взяв перо в руки, але добре знав, що не можна продавати інтересів свого народу, своєї честі за ласку окупанта.

Після "Аве Марії" наступного 1930 р. виходить з друку у в-ві "Книго-спільна" віршований історичний роман "Скельна". Це назва одного села на Полтавщині. Цей твір, як автор розповідав мені свого часу, написаний 1928 р. в Охтирці, в батьковій хаті, на Нижньо-Котелівській вулиці 51, всього за 22 дні. Коли автор працював над цим романом, поринувши з головою в творчість і забувши про весь світ, його часто відвідували студенти охтирського Педтехнікуму. Вони, — казав Багрянний, — мов повитухи при народженні дитини, разом з ним переживали, хвилювалися і допомагали ще й тим, що носили йому махорку. "Якби не ця махорка, — розповідав І. Багрянний, — то може б я й не написав цієї книжки. Я не міг працювати, не куривши, а курив, як швець". Цю махорку І. Багрянний і оспівав в одному місці у "Снелці":

А все ж, як не кажіть, —
Благословен, хто вигадав махорку!!
Не легко змовчати про те, що бачив, що чув,
І я тримаюсь, міцно серце зборнав,
Щоб не сказати зайвого, не плачу й не кричу, —
Двадцять пачку допалю і тихо закінчу,
І не зіб'юсь ніде в словах...

Благословен, хто вигадав махорну!
 Тана скупа на снарги і слова!
 Обступить душу і не вийти з диму грому.
 Неначе нянька, колисає і співа.
 Десь сивим мохом болі накрива...
 Гірна й "рачительна" махорна Наркомпрому!

Тут хоч і не гостро, а скрізь бринить іронія над гіркою дійсністю. І коли рукопис читав у Головліті цензор єврей Наум Калюжний, якого теж лінкували за націоналізм, то й тут вимагав від автора змін, щоб не так гостро звучав закид про безправність українського народу.

Загалом же у романі "Снелъна" автор робить новий і великий крок вперед. Він продемонстрував тут не тільки вірність своїй клятві, висловленій в поемі "Аве Марія", а й показав мистецьку дозрілість. За умов підсоветської дійсності це була велика радість для читача і для літератури.

Перша рецензія, написана якимсь Ярмолинським в одеському журналі "Металеві дні", який, до речі, редагував тоді Іван Майстренко, що живе тепер в Зах. Німеччині, була прихильна. Проте скоро з'явилися інші, що ганьбили твір за націоналізм.

У своєму романі І. Багряний змалював давні часи в Україні, зокрема на Полтавщині, коли після поразки під Полтавою, Московія, захопивши Україну, провадила великий наступ на все українське. Як засіб швидкого змосновлення, вона насаджувала російські церкви та монастирі, які творили різні злочини. Ґрунтом до написання цього твору була легенда, що жила між людьми про нуземський монастир, який люди колись спалили. Отже дія відбувається в Грунському повіті, на тлі чудових краєвидів Полтавщини в селі Снелъна та навколо нього: в Нуземині, Зарічній, над річкою Ворсклою.

Відгомін козацької слави ще міцно жив у серцях народу, і автор часто у творі нагає тих, хто забуває славне минуле. Твір починається з інтродукції, що є своєрідною експозицією:

Прилипла Снелъна (Снелъна це село)
 Над Ворсклою, де гори голубіють;
 Біленькі хати цвітом залило,
 Попід горою ж, наче бемське скло,
 Блищить вода,

А далі, мов сулія,
 Поставлена на сизому шпилі,
 Там, де ліси і замчище здорове,
 Де дух великий, а діла малі,
 Мигає манівною, ніби на столі,
 На спині гір
 Нуземинська понрова...

Ліси і синь,
 Сади і зграї нив,
 І тихе мариво ген-ген над хуторами,
 І йдуть млини, ян з степу чабани...
 Вклоняються, помахають рунами...
 О скільни днів і скільки поколінь,
 Цвітуть ці гори, дивлячись на луни,
 Тече ріка в далеку голубиць,
 А їм однаково чи сонце, чи хмаринь,
 Чи свій, чи ворог, зустріч чи розлука.
 І тільки дуб старий, свідон людських болінь,
 Безсило охнає, рознидуючи руни...

А на тлі цього краєвиду бачимо, ян:

Упершись банями зі скелі під zenit,
 Величний, як хеопсова могила,
 Там монастир стояв...

Весь роман насичений духом історії і боротьби проти Росії. Автор тут висловлює жаль, що Мазепа програв війну, розкриває царські заміри звести нанівець український нарід. У творі зустрічаємо багато свіжих оригінальних образів, метафор, мистецьких засобів, що підносять роман до мистецької зрілості.

Комуністична влада не подарувала Багрянному критики дійсности та українського патріотизму в цьому творі, дарма що він був спрямований проти царя та його політики. 1931 р. в журналі "Критика" за жовтень місяць з'являється стаття довіреного партійного критика О. Правдюна під назвою "Нуркульським шляхом", де в жорсткий спосіб скритиковано всю творчість Івана Багрянного.

О. Правдюн писав:

"Соціалістичний наступ несе загибель нуркулеві. Тому він скиглить і оскиряється одночасно. Куркуль лютує, нахабніє і, часом забуваючи про обережність, одверто з обрізом іде захищати себе. Таний своїм характером є виступ Багрянного в його "Аве Марія". Поет, — пише далі Правдюн, — наванився рішуче виступити проти радянського суспільства... Багрянний — хоче чи не хоче — перегукується тут із Маланюком". (Маланюк же всім нам відомий поет, про якого свого часу Володимир Сосюра писав: "Вельможний пане Маланюче, ми ще зустрінемося в бою").

Далі О. Правдюн писав: "Своїм виступом в "Аве Марії" Багрянний довів, що він не тільки не мириться з радянською дійсністю, а й має намір боротися проти неї, змінити її. Ця сама тенденція вельми виразно відбивається і в "Скельці". Багрянний, — пише далі Правдюн, — у всіх історичних процесах 17-18 сторіччя бачить лише одне: національне поневолення України"... Закінчуючи свою погромну статтю, Правдюн наже: "Скельна" Багря-

ного свідчить, що він не зробив повороту і не зійшов з старих позицій класововорожних пролетаріатів. Від самого початку поет став співцем нуркульської ідеології і до сьогодні залишається таким”.

Зрозуміла річ, що після такої рецензії чи статті, написаної за дорученням “згори”, авторів “Скельки” недовго довелося залишатися на волі. Він зрідка ще появляється в столиці, шукає заробітку в перекладах, але й ті, що його досі підтримували, працюючи в окремих редакціях чи видавництвах, поволі зникають під тиском початого розгрому українського культурного фронту.

В середині 1932 р. Багряний подає до В-ва “Література і Мистецтво” свій новий прозовий роман “Мариво”, але його посилають на рецензію не куди-небудь, а до ЦК партії, звідки твір повертається з негативною рецензією Барана, який знову занідавав авторові різні ідеологічні збочення. Рецензія настільки була безнадійно гостра, що авторові не дали навіть копії, що дуже рідко траплялось. Мені пощастило дістати її, щоб ніхто не знав, я дав йому копію тієї рецензії, про що Багряний згадував у розмові зі мною в Німеччині.

Бачачи таке упереджене до нього ставлення, автор хотів змінити ще назву твору і, за умовою зі мною, вислати його з якогось іншого міста чи залізничної станції, подавши фінтйвну адресу і змінивши прізвище. Це б поліпшило становище тим, що рукопис послали б якомусь іншому звичайному рецензентові, а не до ЦК. Але НКВД скоро арештує Багряного і висилає на п'ять років на Даленій Схід. Арешт відбувся на вулиці. Багряний ішов на Мосналівну до знайомих дівчат. На розі Сумської вулиці і Шпитального провулка до нього підійшов агент НКВД в цивільному і, не дивлячись у вічі, наказав йти за ним.

— Когда встретите знакомых і будут спрашивать, гаваріте “Іду на прагулку”.

Справді, незабаром, мов умисне, назустріч Багряному ішли два письменники. Це були Валер'ян Поліщук та Оленса Слісаренко.

— А, Іване, куди мандруєш? — озвалися вони майже разом, не знаючи, що за кілька кроків від нього іде агент НКВД, який його затримав.

— На прогулянку, — сказав Багряний, криво посміхнувшись і непомітно показавши пальцем на енкаведиста.

Поліщук відразу зрозумів і, засміявшись, сказав: “А, до фабрики-кухні”. Всі письменники добре знали цей термін, бо в НКВД робили ворогами, кого хотіли без всяких підстав, тобто “пекли” різноманітні вироки й провини.

Під час арешту в Багряного забрали всі рукописи, зокрема роман “Мариво”, “Золотий бумеранг”, поему “Маруся Богуславна”, роман “Марно Когу” та інші.

На допиті слідчий Герсонський поставив перед Багряним руба: "Або доля поета Чупринни (його розстріляно у 1921 р. за участь у боротьбі проти рад. влади), або доля Тичини".

— Ще невідомо, яка буде доля Тичини, — відповів Багрянний.

Під час допиту Багрянний весь час відповідав українською мовою, а Герсонський говорив російською. Це дратувало слідчого, і він, нарешті, не витримав, крикнувши:

— Не гаваріте со мной на етом сабачьем языке! Это вам не петлюровская организация!

Багрянний запротестував і відмовився відповідати, назвавши слідчого контрреволюціонером. Прийшов інший слідчий, який говорив уже українською мовою. Йому Багрянний пояснив, в чому справа. Герсонський теж став говорити ламаною українською мовою. Пізніше викликали Багряного на трійку. Якось прокурор запитав Багряного: "Що б ви зробили таному злочинцеві, як ви, коли б ви самі були на нашому місці?"

— Я б розстріляв, — відповів поет.

— Ну, що ви, так суворо?

— Та тому, що коли ви дасте мені кілька років, то виховаєте з мене контрреволюціонера. Тож або випустіть, або розстріляйте...

Слідчі засміялись.

Діставши за вироком 5 років заслання, Багрянний перебував на Даленому Ході, де було багато українців. 1936 р. він втіває з-під опіки НКВД і переходується між своїх людей в Буреїнському та Сучанському районах. 1938 р. він осмілюється приїхати додому, але на четвертий день його заарештовують і ув'язнюють. Він знову просидів два роки й чотири місяці, аж до приходу німців.

Під час німецької окупації спершу він бере участь у місцевій охтирській газеті, зрідна містить статті у харківській газеті "Нова Україна" під псевдонімом "Сорон сорон", але, побачивши політику нового окупанта, припиняє працю в газетах. Заробляє в місцевому театрі, малюючи декорации та завісу, пише сатиричну п'єсу "Генерал", яку хотів поставити в Харківському драматичному театрі, але директор В. Кривуцький, боячись німців, не взяв її до постави.

У 1943 р. зустрічаю Івана Багряного у Львові. Це була велика несподіванка. Обидва ми дуже зраділи. А коли він довідався, що я привіз з собою і його дві заборонені книжки — поему "Аве Марія" та віршований роман "Снелъна", які він подарував мені ще у 1931 р., то його радість була подвійна. Позичивши у мене "Аве Марію" на тиждень для проф. В. Міяновського, який заніс деякі деталі до своїх бібліографічних нотаток, Іван Павлович повернув мені з доданим написом "Вірному й перевіреному другові Дмитрові від автора".

Тут, у Львові, Багрянний пише свої "Тигролови", здобуваючи разом з Т. Осьмачкою на літературному конкурсі першу нагороду. Осьмачка дістав її за повість "Старший боярин".

Романом "Тигролови", що спершу вийшов у серії "Вечірня година" під назвою "Звіролови", у значно скороченому вигляді, письменник приніс у літературу нову тематику і нову майстерність. Він показав тут, що він не тільки майстерний поет, а і прозаїк. Роман змальовує втечу з поїзду і життя в тайзі українського в'язня Григорія Многогрішного, його блукання по хащах Уссурійського краю, полювання на тигрів, на оленів, випадкову зустріч з місцевою дівчиною-українкою, романтичні взаємини та різні пригоди.

Цей роман виходить двома виданнями українською мовою в Західній Німеччині — 1947 р. та 1955. Працюючи в той час в Ново-Ульмівській гімназії та частково літробітником в редакції "Українських вістей", я почав листуватися з Вол. Винниченком. В листі я згадав, що свого часу я вислав йому авторські примірники з В-ва в Харкові. Він охоче відгукнувся, приславши мені на пам'ятку дещо з своїх творів. Довідавшись про моє листування, І. Багрянний дав мені свій щойно виданий роман "Тигролови", попросивши вислати Винниченкові. Через деякий час я дістав відповідь, в якому письменник писав: "...Я читав Багряного тільки "Тигролови" і вважаю, що Багрянний може виробитись на серйозного й дуже цінного письменника. Я не знаю, чи відповідає мистецькій дійсності обстановка фізична й психічна героїв його романа, але можу сказати, що він не може пройти безслідно у психіці читача. Деякі сцени вриваються в пам'ять. Буду щиро радий, коли він мені напише, і ми зможемо нав'язати ближчі відносини. В. Винниченко, Маз. "Зануток".

По одержанні відповіді Іван Багрянний дав вибрані поезії "Золотий бумеранг", і я вислав. На книжці І. Б. написав: "Великому українському письменникові, з книжками якого під рукою я входив у життя, Володимирові Винниченкові на знак глибокої пошани і вдячності. Автор. 1. 1. 1948, І. Багрянний".

Цей відгук про "Тигролови" письменника, що прочитав лише перший прозовий твір Багряного, дуже вимовний.

Цей роман у 1961 і в 1963 роках виходить двома окремими накладами німецькою мовою в Австрії з рекомендацією критики як найкращий твір для молоді.

Коли роман "Тигролови" вийшов англійською мовою у трьох в-вах — а саме у в-ві "Сен Мартін Прес" в Америці, а ще раніше у в-ві "Меммілен" в Лондоні та у в-ві "Бернса" в Канаді, — один з найбільших і найважливіших часописів Америки "Нью Йорк Гералд Трібюн" помістив 10 лютого 1957 р. на першому місці літературних оглядів ґрунтовну рецензію, яку написав американський письменник і професор Міамського університету Вальтер Гавінгорст під наголовком "Хвилююча повість про політичного втікача". Він писав: "...це безпосередня і захоплююча повість про життя

поміж небезпекою, сваволею і смертю. Спеціальне досягнення цієї повісти, — пише далі професор, — є в її поєднанні ідилічного, сумного і похмурого... Ця гарно висловлена й захоплююча повість пригод у той же час є захоплюючою повістю про досягнення політичної свободи..." і закінчує словами: "Це повість лицарства і хоробрости, несподівана у нашій незугарній літературі".

До речі цей твір був двічі перевиданий українською мовою у вільному світі і весь випроданий.

Ще живучи у Львові, І. Багряний нав'язує зв'язки з українським підпіллям, пише для упівців пісні, а пізніше виїжджає на Волинь і в Карпати в розташування УПА. Пише статті, малює плякати, працює у відділі пропаганди. Також бере участь у перших зборах Української Головної Визвольної Ради в Чехословаччині. З наближенням фронту наш письменник переїжджає до Австрії, а потім до Західньої Німеччини, де разом з іншими письменниками створює літературну організацію МУР (Мистецький Український Рух).

В Німеччині, не зважаючи на несприятливі таборові умови, письменник розгортає активну літературно-видавничу діяльність, організовує видання газети "Українські Вісті". Незабаром виходять з друку його нові ниники: "Золотий бумеранг", вибрані поезії за 20 років, п'єси "Генерал", "Розгром", "Морітурі", що йшла на німецькій сцені, та великий роман "Сад гетсиманський", що викликав багато різних відгуків.

Про "Золотий бумеранг", тобто про поетичний доробок І. Багряного, дуже прихильно писав відомий мовознавець і літературознавець Юрій Шерех: ... Це "поезія дерзання, життєвої сили, незламної енергії. Поезія, що човном-душогубною пливе в неозорість і неосяжність". Вона "невговтана, несамовита і водночас лірична, сповнена людського тепла, відкрита почуттям, як степ вітрам... і насичена глибокою музичністю — такою ж мірою вияв стихійного таланту поета, як і солідної української школи".

Серед сатиричних творів І. Багряного, вміщених у збірці "Золотий бумеранг", маємо надзвичайно сміливий вірш "Батіг", де автор з великою майстерністю висміює такий простий "твір цивілізації", як батіг. В образі батога поет дошкульно висміяв гніт влади над безправною людиною. Ця тема зачіпає дійсність багатьох країн світу, та найбільше вона пасує до советської дійсності, де все ходить під батогом московської влади.

Його із шніри зроблено просто!

Руками людськими. Давно. В старі часи.

О, майстре перший з ери нам'яної!

Чолом тобі, найбільшому з усіх!

І автор, удавано славлячи винахідника цього батога, що пережив мільйони літ, зазначає:

Пройшли віни — геть чисто все змінилось,
 Ти чуєш? — все! І сонце вже не те.
 А твій батіг ні тлінь, ні смерть не з'їли.
 Ба, ні! Його ще навіть доточили,
 І руків'я в ньому золоте.

А далі автор підкреслює, що у нас тепер "цивілізація й культура", а тому батіг у нас уже із дроту, а не з шнури, бо спеціально для людей, а коли б'є, то здирає пас на серці і на тілі:

Спина, як тін. Взятися кров'ю шруби.
 Та не кричи.
 Бо буде ж все твоє!
 Кусай!
 Кусай, коли дають ще, сині губи!
 Кусай до крові їх, як стане серце руба!..
 О, як він б'є!!!

І Багрянний з неменшою іронією й сарказмом над підрадянською дійсністю закінчує свій сатиричний твір словами:

Тож він відсіль, з країни назни й волі,
 Де Конституція —
 святиня над усе,
 Тож він туди, де люди ходять голі,
 Туди
 Цивілізацію несе!

Літературознавець Борис Подолян високо оцінює цей твір Багряного, зазначаючи: "Полісмісловість сатири ставить її на вищий ступінь поетичний, а соціальне звучання має загальнолюдське значення. Часто повторюваний рефрен про "країну назни й волі, де конституція — святиня над усе", країну, яна, проте, не тільки використовує це виключне знаряддя для своїх "вільних" і "щасливих" громадян, але за всяку ціну хоче ошасливити цим удосконаленням "з золотим руків'ям" багатом інші країни й інші народи". І проф. Б. Подолян, співставляючи твір Багряного з "Навназом", наже, що в сатирі Багряного є щось від Шевченна.

Роман "Сад гетсиманський", що має 600 сторінок, вийшов у 1950 р. і приніс авторові новий успіх і славу. В цьому творі автор з великою мистецькою силою показав у синтетичній формі яскравий образ советської тюрми і облудного фальшивого правосуддя в країні, де "так вольно дышит человек". Автор проводить головного героя роману Андрія Чумана через багато випробувань і страшних ситуацій. Життя царської в'язниці, змальоване в творі Антона Чехова "Наторга і ссилка", блідне перед советською в'язницею часів Сталіна.

Відомий львівський редактор і журналіст Володимир Мартинець, що також багато поневірявся по польських в'язницях, писав про "Сад гетсиманський": "Признаюся, від часу "Землі" Стефаніка і "Чотирьох шабель" Ю. Яновського ні один твір української літератури не зробив на мене такого сильного враження, як Багряного "Сад гетсиманський". Аж у цьому творі Багряний показав себе і переріс не тільки всіх інших наших письменників на еміграції, а переріс самого себе".

З'явилися прихильні й глибокі своїм змістом і знанням справи рецензії в еспанській, польській та іншій пресі.

Широкознаний польський поет, перекладач і літературознавець Юзеф Лободовський надрукував велику й цікаву рецензію на роман "Сад гетсиманський" у паризькому польському журналі "Культура" ч. 1/39, 1951. Лободовський пише, що він прочитав безліч творів про підсоветську дійсність, як польських, так і інших авторів. Серед них і Кравченко, і Кестлер, і Віктор Серж, і десятки інших. Деякі з них, пише Лободовський, як відомі книги Кравченка і Кестлера, здобули світову популярність. Проте, першу він називає "досить пересічною", а другу — гнітючою. І далі Лободовський пише: "Багряний описує таку страшну дійсність, про яку Кестлерові навіть не снилося"... "З одного боку, — пише Лободовський, — книжка Багряного є разючим документом радянської дійсності, який перевищує силою вислову все, що дотепер на цю тему було написано, а з другого ж боку — є виразним свідомством глибокого гуманізму автора, що на самому дні пекла зумів побачити людські прикмети навіть у найозвірлілих осібняків". Крім цього, Лободовський підкреслює, що, незважаючи на гнітючу потворність описуваних речей", "Сад гетсиманський є книжкою в найвищому ступені оптимістичною".

Такі об'єктивні признання визначного чужинця, знавця літератури, говорять самі за себе, на користь Івана Багряного. Зрозуміло, не треба думати, що твори Багряного не мають помилок чи недоліків. Вони є, і рецензенти це згадують, але домінуюче значення, як зазначають вони, мають позитиви.

Сам Лободовський писав, що Багряний у своїй творчості часто буває нерівний, його поезії у збірці "Золотий бумеранг" неоднакової вартості, поруч дуже сильних зустрічаємо значно слабші, проте і ті слабші вищі пересічних. Так само говорить Лободовський і про недоліки в його прозових творах. У них він звертає увагу на багатослів'я, мітингові ефекти, забагато анекдотичних епізодів. А проте Лободовський каже, "Але значення цієї книжки, яку я не завагався назвати потрясаючою, переходить далеко межі звичайної літературної оцінки".

Його позитиви найкраще визначаються тим, що "Сад гетсиманський" у 1961 р. вийшов у перекладі французькою мовою. В цьому відношенні Іван Багряний, мабуть, перший із еміграційних українських письменників, мав щастя познайомити інші народи, інші літератури з українським підсо-

ветським життям. І в цьому велика заслуга нашого письменника Івана Багряного.

Не стану зупинятися на його драматичних творах, на повісті "Огненне коло", що змальовує трагічну боротьбу нашої молоді під Бродами, та на сатиричному творі "Антон Біда, герой труда", де автор спрямував своє мистецьке вістря проти радянських онозамилувачів — із східноберлінського комітету, тобто проти репатріаційної пропаганди.

Показавши в цій книзі з великою сатиричною майстерністю всі страждання нашого народу під московським окупантом — злидні, голод, розкуркулювання, заслання, Багряний закликає до безкомпромісової боротьби з ворогом:

Нехай тих мун наливо щертъ
— Боротись! На життя І смерть!

І закінчує:

Ми прийдемо з усіх світів
Із всіх розпуть Росії, —
На втіху й щастя Матерів!
Для ворогів же... в тій порі,
Для них засяє Бог вгорі
І Меч біля Софії.

Літературна та публіцистична діяльність Багряного певно була якраз у ціль, яскраво розкривала всю фальш підрадянської дійсності. Це бачимо хоч би й з того, що Москва вдається до нового трюну, щоб янось знесилити, демобілізувати нашого письменника: 12 червня 1956 р. Москва бере сина Івана Багряного — Бориса, який в той час перебував нібито в Червоній армії, і змушує його промовляти через радіостанцію комітету "За возвращеніє на родіну" до свого батьна, тобто до Івана Багряного. Динтор радіостанції спершу вилив чимало бруду на українську еміграцію, на українських самостійників і націоналістів, серед яких, мовляв, Багряний є одним з "главарів". Потім перейшов ближче до теми, сказавши, що Багряному пора б "подумати про своїх дітей і про повернення на батьківщину". Після цього радіодинтор робить раптом сюрприз — переносить слухачів до Охтирки. Сумської області і виводить перед мікрофон сина Бориса Багряного, який хоч і перебуває в Червоній армії, але в цей час опинився в Охтирці. І той же син починає просто гоголівську розмову з батьком-емігрантом. Заявляючи, що він чув про нього багато поганого, а то й ганебного, і що він бажав був спершу відмовитися від батьна й на очах усіх розтоптати його ім'я, але потім, мовляв, переважило "синівське почуття", він вирішує говорити лагідніше, вмовляє батька, щоб він "переоцінив свої діла й погляди". "Давай розберемося, батьку, в тому, що ти робиш, — говорить син Борис, і закликає батька припинити "ганебні наклепи на свою батьківщину і не вводити в обман своїх земляків, які стра-

ждають на чужині". Далі говорить, як йому, Борисові, добре живеться і де, мовляв, це бачено, щоб сирота міг одержати освіту, що в капіталістичній країні нічого подібного не побачиш.

Іван Багряний дав і на цю московську провокацію належну відповідь, а на адресу сина сказав: "Якщо ти — Остап, то ми з тобою знайдемо спільну мову, а якщо Андрій, то нема чого говорити". (Постаті з "Тараса Бульби"). Загартованої людини, що пізнала ціну московської комуністичної брехні на власній шкірі, не зломали ці підступні заходи.

У 1957 р. Іван Багряний випускає новий роман "Буйний вітер", у центрі якого показане життя української молоді, українського театру в одному місті, що дуже нам нагадує Охтирну. Поруч цього автор зумів змалювати реалістичними фарбами багато інших сторін підрадянського життя. Кожний розділ у романі — це нова картина. Тут і подорож молоді до села з виставою та показ сільських злиднів і голоду 1933 р. і поназ тамтешнього базару, що дало авторові багато типових спостережень, і відвідини монастиря, і праця НКВД, яку тут репрезентує начальник Сазонов. Та найсильнішим моментом у романі треба вважати змалювання постанови історичної драми "Маруся Богуславна" та напруження й боротьби, що вилилася ця подія. У творі І. Багряний знову виявив себе чудовим майстром.

Роман "Людина біжить над прірвою" написаний був у 1949 р., а вийшов з друку у 1965, тобто через 16 років, уже після смерті автора. Цей твір змальовує долю української людини у вирі другої світової війни. Інженер-архітектор Максим Колот проходить через безліч страждань, допитів, тюрем, опиняється серед двох фронтів і, зрештою, після довгих мандрів, повних небезпек і усладнень, повертається до рідної хати. Тут ми зустрічаємо багато потрясаючих картин війни, втечі армії, психологічно напружених до краю сцен, які міг змалювати тільки непересічний талант. До того ж ці зворушливі моменти такі типові, ніби взяті живцем із тодішньої дійсності. Тут і різні типи слідчих НКВД, і фрагменти тюремних обставин, і мандри радянського в'язня, що втік з етапу під час відступу армії й мандрує лісами й манівцями, шукаючи шляхів до рідного міста. В особі головного героя Максима Колота автор показав непересічну людину із залізним характером, доброго патріота, що не заломлюється і в найтяжчі хвилини життя. У творі, видно, є багато автобіографічного, бо Іван Багряний сам був заарештований перед приходом німців і мандрував з етапом від Охтирки аж під Білгород, звідні йому пощастило втекти під час нападу німецьких літаків. Критика високо оцінила і цей посмертний роман, який автор присвятив своїй дружині Галині. До негативних сторін цього роману можна б віднести завеликий вступ до розгортання дії, багато одноматнітих міркувань над руїнами міста, церков та їх устаткування, що читається без великого інтересу. Але це торнається лише до вступу. Можливо, коли б автор був ще живий, то він би скоротив цю статичну досить розтягнуту описову картину.

Підсумовуючи все попереднє і взявши під увагу тривалу хворобу, погляньмо ще на обставини, в яких Іван Багряний творив, поставмо доробок інших еміграційних письменників, врахуймо його сотні палких статей у газеті "Українські вісті", його політичну діяльність і тоді побачимо, що його здобутки, його вклад у літературну скарбницю і в боротьбу еміграції проти ворога набагато перевищують можливості однієї талановитої й діяльної людини. Треба мати багато сил, великий талант, непохитну віру у свою працю, у свій нарід, щоб невтомно працювати і стільки зробити. Він, справді, був одним з найбільших літературних і політичних каменярів нашої спільноти на чужині.

Він тяжко переживав, коли з'являлися різні наклепи, обвинувачення його в комунізмі, що, зрозуміло, часто інспірувала московська агентура, а також його партійні противники, але рідно відгукувався він на те. Це бачимо хоч би й з одного передсмертного листа, якого знайшли на його столі. Він писав комусь із своїх друзів:

"Дружє мій!"

Я вже задихаюся. Щоби уявити, якого несамовитого напруження нервів і волі треба мені для витримання всієї зливи мерзоти (такої безкінечної і такої немилосердної), треба взяти лише до уваги, що моя душа від природи — це душа поета і мистця. А значить вона зовсім не пристосована тану мерзоту витримувати — не має панцира, та я все це витримувати мушу: Мушу! Хтось зрозуміє це слово!? Тому я зціплюю зуби; нагинаю голову й іду до кінця мого призначення... Серце кожного поета і романтика мусить іти на Голготу".

Так само як чутлива людина, він глибоко переживав кожний свій успіх. Пригадую, коли ми у 1956 р. влаштували у Мельбурні літературний вечір, присвячений його творчості, з нагоди 30-річчя його літературної діяльності. Виславши йому повідомлення про успішність вечора, а разом і привітальний лист від усіх учасників, яких було біля сто осіб, я дістав тоді з лікарні від Багряного такого листа: "...Окремо дякую за присланого, так багатьма особами підписаного листа. Коли б ви знали, як це дорого для мене коштує в моїх тяжких умовах такого душевного і нервового перенапруження. Це більше за цілі тисячі грошей. Взагалі цього жодною мірною не можна виміряти, бо почуття неадекватності своєї праці і своїх терпінь не вкладається в звичайний вимір..."

Я знав особисто Івана Багряного з 1930 р. Він ніколи не був партійним, тобто не належав до комуністичної партії. Він ніколи не сидів на редакторському стільці, отже не був якимсь виконавцем завдань партії чи уряду. Він жив з літературних гонорарів за свої твори та головним чином за переклади. Для кращих письменників він був ідеалом; бо ніхто не міг так сміливо писати. Коли вийшов його роман "Снієльна", якимсь письменник Оленка Слісаренко, тримаючи в руках цю книжку, з гордістю сказав про Багряного: "Це український Пушкін!" Коли Багряного заарештували, один

з письменників, що й тепер живе в Україні, сказав: "Ну, цей не розно-
лється, — тобто на допитах не признається до незробленої провини і не
буде виназувати інших".

Він мав міцне здоров'я, але, працюючи за десятьох, він мало звертав
уваги на своє здоров'я, до того ж і різні наклепи, на що наша еміграція
дуже щедра, зрештою розхитали його організм. Від 1949 р. він хоріє на
сухоти, пізніше долучається цукрова хвороба, а врешті серце. Він якось
писав у листі: "Я не боюся смерті, а боюся, що не виконаю того, що я
мав зробити". Варто згадати, що в одному з своїх листів він турбувався,
що хтось мусив би написати біографічний твір про Симона Петлюру.

І так більше 12 років Іван Багряний періодично був принятий до
ліжка, перебуваючи в шпиталі в Шварцвальді. Я не знав про дійсний стан
його здоров'я за останній час і, не діставши Великоднього привітання,
написав на початку липня нового листа з натякою, чи не розгнівався на
мене за щонебудь. Майже за місяць до смерті, з датою 20. 7. 1963 р., я
дістав відповідь. Це була остання вістка. Лист має 17 рядків, написаний
на друнацькій машинці, з якою він не розлучався і в лікарні. Він писав:

"Дорогий друже Дмитре! Коли б Ви побули тут коло мене й поба-
чили як я борююся за життя, Ви би не нарікали на мене, що не пи-
шу листів. Щоб Ви знали, я ось уже рік не вилажу з лікарень, б'юся
з хворобою, підданий різним лікарським маніпуляціям. Серце. Здасть-
ся, моя пісенька проспівана. Зараз перебуваю в санаторії Ст. Бла-
зієн, куди направила мюнхенська університетська клініна, оскільки
хвороба серця тісно переплетена ще й з ТБ (туберкульозом). Не на-
рікайте, що нема листів, як тільки буду в стані — напишу. Неод-
мінно. Нічого більше за тим немає, як то Ви собі припускаєте...

Оце написав кілька рядків, а так ніби працював півдня кайлом
у шахті.

Привіт усім! І найкращі побажання. Не сердьтесь! Ваш І. Ба-
гряний".

Цей лист нагадав останній лист Т. Шевченка до брата Варфоломея,
де він 20 січня 1861 р. висловився в листі: "Утомився, ніби нопу жита змо-
лотив за одним заходом".

А наприкінці серпня надійшла страшна вістка про смерть Івана Ба-
гряного. З газет довідуємося про його останні години життя: "25 серпня
о 6 годині вечора понійному стало особливо погано. Він викликав лікаря і
сказав німецькою мовою: "Пане донторе, я вмираю..." Далі щось говорив
рідною мовою, але ніхто з присутніх його не зрозумів. Йому дали застрини
для полегшення болю, і він заснув. О сьомій годині, при черговому обході
хворих Івана Багряного знайшли мертвим.

На його столі знайшли силу-силенну записок, проєктів, переробок і
доробок написаних розділів другого тому роману "Буйний вітер".

Юрій Клиновий

ДМИТРО КОЗІЙ ВІДІЙШОВ У ВІЧНІСТЬ

Дмитро Козій
6. XI. 1894 — 20. IX. 1978.

Ця смерть сталася 20 вересня 1978 р. на Фльориді, куди Дмитро Козій поїхав з дружиною відпочивати.

Народився він у с. Дорогів, Станиславівського повіту, тепер Івано-Франківської області, в 1894 р., в сім'ї освіченого селянина. Батько був інтелігентною людиною, хоч і не мав систематичної освіти, тому й післав свого талановитого сина на науку. Середню освіту одержав Дмитро в українській класичній гімназії в Станиславові, витримавши матуральний іспит у 1913 р. В тому ж році Дмитро почав свої студії на філологічному факультеті львівського університету, але не встиг його закінчити, був примушений служити в австрійській армії під час першої світової війни. По війні став вояком УГА, в її лавах боровся на всіх фронтах України. Аж наприкінці 1922 р. йому

вдалося повернутися з заслання в Казані, а потім приїхати до рідної Галичини.

В 1924 р. Дмитро Федорович став студентом знову львівського університету, де студіював українську мову й літературу та філософію. А пізніше в Кракові склав іспити з класичної філології. Ще в гімназії він вивчив добре класичні мови, грецьку і латинську, а потім ще й німецьку і французьку та майже всі слов'янські мови.

Закінчивши університетські студії, Дмитро Козій учителював в українських гімназіях, спершу в Рогатині, а потім у Яворові, де викладав пропедевтику філософії, античні мови та українську мову й літературу. Вже перед II світовою війною співпрацював у львівських журналах і газетах: "Світ", "Діло", "Дзвони", "Життя і знання", "Літературно-науковий вістник" та інші, друкуючи в них свої статті й есеї.

Під час війни він працював редактором "Українського видавництва" у Львові, де зредагував багато видань, зокрема проводив їх мовну редак-

цію, належав до журі літературних конкурсів, проголошуваних цим Видавництвом. Крім того писав багато есеїв, статей, рецензій, нарисів тощо.

Переселившись з сім'єю в 1962 р. до Канади, Дмитро Федорович продовжував свою літературну й педагогічну діяльність. Свої твори друкував він в еміграційних журналах і газетах: "Сучасність", "Пластовий шлях", "Світання", "Жіночий світ", "Новий шлях", "Америна", "Листи до приятелів". Крім того покійний навчав на Курсах українознавства в Торонто, намагаючись нашому молодому поколінню передати бодай дещо з свого великого знання.

Дмитро Козій був передовсім знавцем античних літератур і мов, належав до тієї самої категорії вчених, що й Іван Франко чи Михайло Білик, перекладач "Енеїди". Вергілія Марона, що появилася у В-ві "Дніпро" в 1972 р. Коли галицьким клясичним філологом звичайно бранувало знання нашої літературної мови — це стосується зокрема до Білина, якому й київські мовознавці не багато допомогли, то Козій був чудовим знавцем нашої літературної мови: Тому й його влад у наше літературознавство і античну освіту його покоління був незвичайно великий.

Щоб не повторяти вже написаного, подамо довшу цитату із некрологу п. з. "Пам'яті Дмитра Козія", вміщену в "Сучасності" ч. 7-8 за липень-серпень 1979 р., автор якої заховався під криптонімом "І. Б.":

"Козій був критик-поглиблювач, тлумач. Він брав переважно твори минулого і, заглиблюючись у них, шукав їхнього значення; він збагачував їх зміст новим розумінням, відсвіжував новими поняттями, кидав на них проміння своєї думки: Він говорить здебільшого про великих письменників як Шевченко; Леся Українка, Франко та їх твори тому, що лише великі, переживши свій час, залишаються живими і для нас. Для нього це були живі індивідуальності, на які він багаторазово і невтомно снеровував свою увагу. Шевченкові він присвятив 11 етюдів, Лесі Українці — 9, Франкові — 8. У кожному він шукав його особистість, творчу особистість, характер, способи і навички їх думання, їх розумовий склад, навучи його словами, їх творчу лабораторію, — залежні від їх загального світосприймання. Його критична метода коренилася в писаннях так званих неоклясиків: Зерова, Филиповича, Драй-Хмари.

Для Козія головне завдання в дослідженні літературних явищ полягало в тому, щоб показати, як характеристичні письменникові риси визначають його творчість, починаючи від тем і образів і кінчаючи його літературним стилем. Отож, зрозуміти письменника в його розвитку, твір у процесі його творення, літературу в послідовній зміні її форм таний природний хід вивчення літератури у Дмитра Федоровича.

На окрему увагу заслуговує багатство його літературних асоціацій. Рідко коли ми можемо зустріти в дослідника літератури таку ясність загальних думок. Крім того, що ми чуємо щось конкретне про письменника, ми довідуємося також про щось нове з філософії, психології, теорії твор-

чости. Так створюється глибше і ширше поняття і про письменника, і про його творчість. Для прикладу слід згадати хоч би такі його роботи, як "Прометейзм Шевченка", "Жіноче серце в шевченківському світі", "Форми трагізму в Лесі Українки", "Клясичні образи й сюжети в творчості Лесі Українки", "В лабораторії вченого поета" (про І. Франка), "До гернези Франкових легенд".

В останні роки життя він також узявся за тлумачення і оцінку сучасних літературних творів. Сюди належать такі його статті, як "Гумор у Миколи Понеділка", "Ліна Костенко, або геранлітизм і його самозаперечення", "І світ піймав мене", — Микола Вінграновський і його світобачення", "Трояке джерело надхнення Б. І. Антонича" та ін. Коли б усі літературно-критичні розвідки Козія зібрати разом, вони дали б не менше 2-3 великих томи.

Писав Дмитро Федорович дуже добре; його виклад відрізняється живим інтересом, артизмом вислову і простотою. У критиці Дмитра Федоровича, здавалося б, байдужій і безсторонній, є своя лірика, м'яка лірика розкритої думки, лірика серця, чутливого до письменника і його літературних образів. Це надзвичайно приємно врання читача в час спроб "лінувати" хиби нашої літератури по-різницькому, без розуміння письменника і його творчості".

Дмитро Козій був тихим, але добрим членом "Слова", учавав на всі наші літературні вечори, був постійним співробітником наших збірників від 4-го числа, даючи до них свої цікаві статті, есеї й нариси. В цьому числі друнується його есей, "Міт про Гіреца, його перстень і метаморфози" — прекрасна ілюстрація його творчої методи. Спершу похід у далеке минуле, в античну мітологію і літературу, потім проникливе їх узагальнення, а нарешті їх зв'язок з теперішністю. Ніби щоб знову й знову підкреслювати: "Нічого нового під цим нашим сонцем".

У заключенні хочемо підкреслити ще одну приметку (а може й недолік) небіжчика. Ледве чи можна знайти між сучасними українськими літераторами на еміграції скромнішу людину, ніж Дмитро Козій. Нема про нього згадки в ЕУ, ніде й ніколи під час його довгого життя не появилось про його непересічну творчість ні одної згадки, аж треба було йому відійти від нас, щоб доченатися двох скромних некрологів, один — згаданий угорі, і ще один п. з. "Світлій пам'яті пон. проф. Дмитра Козія" д-ра С. Соханівського, вміщений у "Новому шляху" з 23-30 грудня 1978 р. Немає сумніву, що невідкладним обов'язком і ОУП "Слово", і родини понійного є видати кращі праці Дмитра Козія, українського філософа й есеїста. Щоб пам'ять про нього не пропала!

Борис Олександрів

ПАМ'ЯТІ БОГДАНА МАЗЕПИ (1928 — 1978)

Богдан Мазепа

З Едмонтону надійшла сумна вістка, що 25 листопада 1978 року там помер на 50 році життя член канадського Об'єднання українських письменників "Слово", поет Богдан Мазепа.

Автор двох збірок лірики ("Зоряна даль", 1956 р. і "Полум'яні акорди", 1976 р.), Богдан Мазепа народився 1928 р. в селі Денисові на Тернопільщині. 1944 р. виїхав до Німеччини, де закінчив середню школу. До Канади прибув 1948 р. Поселившись в Едмонтоні, поповнював свою освіту на вечірніх курсах при Албертійському університеті. Кілька років працював радіокоментатором для "Голосу Канади". Друкувався в українських газетах і журналах на еміграції, зокрема в едмонтонських "Українських Вістях" (тижневик), у

"Північному сайві", в "Новому шляху" та у збірниках "Слова". Не буди особливо широкою тематичним діапазоном і не багата кількісно, творчість Богдана Мазепа позначалася, проте, щирістю і мелодійністю. Ці її якості, а також патріотична тематика, сприяли тому, що декілька поезій Богдана Мазепа (напр. "Богиня степова") були покладені на музику і виконувалися зі сцени. Про творчість Богдана Мазепа писали: Д. Пелех в "Гомоні України", С. С. Сасс в "Новому шляху", Б. Олександрів у "Молодій Україні", Я. Рудницький, М. Мандрика та Яр Славутич — у періодичних і неперіодичних публікаціях. Богдан Мазепа був активним у літературному і громадському житті Едмонтону, кілька років був секретарем і скарбником едмонтонського відділу "Слова". Залишив у смутку матір Домаху, дружину Наталію і 5-річну доньку Діану.

Похорон відбувся 29 листопада на цвинтарі св. Михаїла в Едмонтоні, з участю друзів покійного та представників українського громадянства. Об'єднання українських письменників "Слово" репрезентував на похороні його голова Юрій Стефаник. Похорон відправив священник В. Тарнавський.

Смерть Богдана Мазепа — ще одна втрата у відчутно прорідненому середовищі українських письменників поза межами України, в Канаді зокрема.

Яр Славутич

МИКИТА МАНДРИКА
(1886 — 1979)

20 серпня 1979 р. помер у Вінніпезі Микита Мандрина, найстарший український літератор на північно-американському континенті, завершивши 75 років творчого життя. Народився він 1886 р. в Києві. 1919 емігрував з України. Після короткого побуту в Японії, Туреччині, Болгарії та Чехо-Словаччині прибув 1928 р. до Канади, оселився у Вінніпезі, з якого нікуди не виїжджав протягом решти свого життя.

Ще 1927 р. отримав М. Мандрина титул донтора права в Українському університеті у Празі, де мав танож виклади в Українському інституті громадознавства. Прибувши до Вінніпегу, понійний заробляв на життя нотарем-адвокатом у створеній ним же "Українській службі", одночасно займаючись живою громадською діяльністю. Довгий час він був головою Осередку української культури та освіти. Останнім часом очолював Українську Вільну Академію Наук.

У галузі літературознавства чи, точніше, літературної критики М. Мандрина залишив рецензії, статті й дослідження, зокрема англомовну "History of Ukrainian Literature in Canada" (1968) та "Антологію українського письменства в Канаді" (Вінніпег, 1941) — перше збірне видання української літератури в цій країні.

Почав М. Мандрина свою творчість поезією і нею закінчив своє життя: очевидно, Аполлонова муза була сильніша за інші. Перші його вірші були дуже слабкі, в народницькому дусі: *Пісні* (Радомисль, 1907). Друга збірка *"Пісні про Анемону"* (Київ, 1918) — любовна лірика, що свідчить про атворів талант і професійний підхід до віршування. До речі, її розглядав Микола Зеров у "Нигарі". Після цього видавнича самодіяльність поета припиняється. Аж 1941 р. дає він про себе знати збіркою "Мій сад", що охоплює майже все, написане до того часу, ясна річ, поправлене. По 20-літній перерві М. Мандрина видає такі збірки поезій: *Золота осінь* (1958), *Радість* (1959), *Симфонія вінів* (1961), *Сонцецвіт* (1965), *Вино життя* (1970), *Завершення літа* (1975). З цих видань узято поеми й надруковано окремими книжками: *Мазела* (1950), Канада (1961, друге видання з англійським перекладом В. Кірконела — 1979), *Мандрівник* (1965), *Він Петлюри* (1966) та інш. Остання його поема "Збараж" щойно надрукована у збірнику про Збаражчину.

Неймовірно-нипуча діяльність літньої людини! Варто підкреслити, що з кожним томом поет удосконалюється — поширює тематину (пише навіть про Сібеліуса, Данте, Езру Павнда та інших великих), дбає про нові поетинальні засоби, виростає навіть у майстра. Найкращі вірші М. Мандрика написано протягом останніх 15 років його трудолюбивого життя. Став-

ши удівцем, поет ніби вдруге одружився — з поезією, і мав дві медові денади! Любовна лірика знову взяла верх у формі споминів про улюблену дружину, загучали мотиви ностальгії, з'явилися канадські теми. Треба підкреслити, що характерною рисою цього періоду його творчості є його яскрава метафоричність.

ПІСЛЯСЛОВО

В нашому Післяслові буде більше сумних новин, ніж веселих.

Передусім вісті з України й далі страшні, щоб не сказати трагічні. Ось перший секретар КПУ Володимир Щербицький на недавньому з'їзді цієї партії закликає її учасників розмовляти тільки російською мовою. Це, очевидно, не має значення, якою мовою розмовляють гончі собаки Кремля в Україні; навіть якщо б вони намагалися розмовляти незвичною їм українською мовою, то цим вони нікого не обдурили б. Характеристичне тільки те, що колись обдурювали, а тепер ведуть лобову атаку проти української мови й культури.

Русифікація України йде всіми шляхами, починаючи від урядової мови т. зв. Української (і що в ній українського!) РСР, якою стала тотально російська мова, а кінчаючи на університетах, школах і дитсадках, де теж "страшобратня" мова наїшла собі тепле пристановище. Ташкентська конференція, що відбулася 20 травня 1979 р., є ще одним доказом тотального наступу на українську та інші національні мови.

А вислід? Ось Центральне Статистичне Управління при Раді Міністрів Української РСР повідомило 30 грудня 1979 р., що, згідно з десятирічним переписом, у січні того ж року тільки 66% населення України вживало українську мову як свою рідну, а 31% розмовляло російською мовою. Впродовж дев'яти років, від перепису в 1970 р., число населення України, що розмовляє українською мовою, зросло тільки на 200 000 осіб, незначного 0.66%, а число населення, що вживає російську мову зросло на 1 320 000 осіб, отже на 9.61%. Це означає, що сьогодні кожний третій мешканець України розмовляє російською мовою. Водночас офіційні кола горляють звідти про розв'язання національного питання, хоч воно — вбивство всіх народів СРСР, за винятком російського народу. Проте ми переконані, що десь глибоко в надрах своєї збірної душі наш народ відчуває нелюдську кривду з приводу того, що йому відрізують язик, зневажають і убивають його рідну мову. Ми віримо, що він збереже її не тільки в західних областях України, але й на Кубані, в

Харківщині і Донеччині. Що й там родитимуться безстрашні борці за право на життя для свого народу.

Коли можна рівняти мале з великим, то й на еміграції вістки сумні, невеселі. Про них говоримо в окремому відділі "Наші втрати", де подаємо короткі некрологи про наших недавно померлих колег, про Дмитра Козія, Богдана Мазену і Микиту Мандрику. Проте найтяжчою для нас є трагічна смерть Бориса Грибінського-Олександрова, що сталася 21 грудня 1979 р. — він був не тільки фактичним головою нашого Торонтоного "Слова", але й редактором і коректором збірників та інших видань "Слова". Йому присвячуємо окрему статтю у цьому нашому збірнику.

Проте наша еміграційна спільнота збільшується водночас несподіваною, дуже дрібною числом, але великою своєю якістю еміграцією з України, советських концтаборів і заслань. Це т. зв. наші дисиденти, талановиті люди, до того вони героїчно відстоювали право своєї нації і права людини в нелюдських умовах советського режиму. Це — подаємо за азбукою: Петро Вінс, ген. Петро Григоренко, Святослав Караванський, Валентин Мороз, Леонід Плющ, Надія Світлична і Ніна Строката. Всіх їх ми вітаємо між нами якнайщиріше, всім їм бажаємо якнайбільших успіхів у їх праці на добро нашої поневоленої батьківщини. До них у нас дуже невеличке прохання: вони, очевидно, мають право мати будь-які переконання, проте їх обов'язок, як і обов'язок усіх нас, стояти на платформі самостійності і соборності українського народу та причинитися до консолідації і об'єднання сил еміграції для спільних зусиль і боротьби. Тут мусимо сказати, що досі вони нас не підвели, ми не сумніваємось, що й у майбутньому вони витримають нелегкі іспити еміграційного життя.

І це одна радісна подія, це скромний, але багатозначний ювілей нашого провідного письменника на еміграції Уласа Самчука — його славне 75-річчя.

ПОДЯКА

Складаємо щиру подяку всім українським Громадянам, які не тільки купують наші видання, але й, з такого чи іншого приводу, складають свої пожертви на видавничий фонд нашого Об'єднання. Ось вони:

Степанія, Марійна, Андрій і Роман Гурни, Торонто (з приводу смерти Чоловіна і Батьна Євгена Гурна) — 75 дол., д-р Галина і д-р Святослав Нлюфаси, Н. Й. (з приводу смерти їх Батьна д-ра Івана Подюна) — 70 дол., Марніян Ковалюк, Едмонтон, — 50 дол., д-р Галина Шимонович-Рудницька, Монреал (на купно збірників "Слова" для МкГіл Університету) — 50 дол., Анастасія і Богдан Козії, Торонто (з приводу смерти Чоловіна і Батьна Дмитра Козія) — 40 дол., Василь Шкамбара, Едмонтон, — 40 дол., Григорій Верига, Монреал, — 40 дол., 65 Відділ СУА, ЗСА — 25 дол., Іван О. Костюк, Трентон, Н. Й. — 23 дол., Зірка Данилюк, Мінеаполіс, ЗСА — 16 дол., Олена й Іван Стаднини, Едмонтон — 15 дол., Адам Гонтар, Торонто, д-р Роман Лисяк, Стовні Пойнт, Н. Й., Богдан Медвідський, Едмонтон, Андрій Стецюк, Addison, Ілл., Ярослав Єндин, Едмонтон — по 10 дол.

З приводу смерти Бориса Гривінського-Оленсандрова: Світлана, Борис і Лесин Гривінські, Торонто, — 200 дол., Йосип Гошуляк, Торонто, — 50 дол., Ольга і адв. Петро Саварин, Едмонтон, — 50 дол., Людмила й Василь Неліпи, Торонто — 25 дол., Володимир Маркевич, Едмонтон — 25 дол., Олена і Юрій Стефанини, Едмонтон — 25 дол., Орест Віндин, Едмонтон — 20 дол., Микола Новшун, Гвітбі, Онт. — 10 дол.

10 лютого 1980 р. на вечорі в Оттаві, влаштованому з приводу смерти Бориса Гривінського-Оленсандрова: д-р Іван Войчишин — 50 дол., д-р Юрій Герич, Степан Яворський, Олег Чуман, Катерина Мосійчун і о. Степан Руцан — по 10 дол., Галина Ванденлягемат, Тетяна Торп, д-р Теофіль Ніс, Михайло Сулима, Сильвестер Ремеза, Володимир Мушка, о. С. Ніцюк, Микола Томцьо, Борис Мигаль, Христина Грейнджер — по 5 дол., дрібні пожертви — 25 дол.

Замість квітів на могилу Бориса Гривінського-Оленсандрова на видання його недружованих творів (збирали Ліда Домазар і Марія Голод, гроші передано Світлані Гривінській, дружині поета) склали свої жертви: Ганна Черинь і Ст. Паньків, Дольтон, Ілл. 200 дол., Галина і Мирон Левицькі — 100 дол., Олена і Юрій Стефанини, Галина Вакуловська з родиною, Марія і Володимир Снорупські — по 50 дол., Анастасія Козій, Богдан Козій, Ярослава й Богдан Зоричі, В. Сидорун з родиною — по 40 дол., Раїса Садова, Ольга і Юрій Карманіни, Тая і Улас Самчуни, Люба Пендзей, Оленсандра й д-р Минола Ковальські, Квітна й д-р Михайло Кондрацькі — по 25 дол., Галина й Роман Новаківські, Осип Гошуляк, Тетяна Ткаченко, Антоніна Горохович, Слонецькі, проф. В. Шелест, Ніна і Роман Мрици, Осипа Мансимів, Нестор Михальчун з родиною, М. Гавриш, Ірина і Василь Мойсяни,

Павло Дрозд, Петро Сімовський, Л. і І. Дрогомирецькі, Варвара Логин, Рома Келембет з родиною, інж. Леонід Гусак, Василь Верига, Данило й Оксана Струки, Іванна Левицька — по 20 дол., Ганна Балан, Марія Левицька, Ліда Палій, Марія Ковальська, Е. Літвінова, Марія Спольська — по 15 дол., Марія Голод, Ліда Домазар, Павло Волощевич, Іван Дубилко, д-р Ганна Янішевська, д-р Золя Плітас, Леся Гринь, Леся Павленко з родиною, добр. Вишиван, д-р Олександра Копач, Дмитро Литвин, В. Козаченко, д-р Ірина Тимошенко, Ярослав Еліїв, Григорій Романенко, Сергій Брсий, Ліда й Михайло Лебединські, О. Сандул, Іван Днуглей, М. Сушно, Євген Сиванин з родиною, Іван Радневич, Стефанія Гурко, Таня Рудзін, Микола Липовецький, Леся Бульчан, Зіна Семенюк, Іван Боднарчук — по 10 дол., п-і Федюшко, інж. В. Ващин, Ірина Стецин, Оля Деніс, Петро Копил, Дарія Бредгед, М. Фотій, Килина Лазор, Ольга Почапська — по 5 дол., меншу суму складало п'ять жертводавців; Петро і Галя Баєри — 20 дол., Микола Гнатів — 25 дол., Ярослав і Тетяна Романишини — 50 дол.; разом складено 1680.00 доларів.

І ще вважасмо своїм приємним обов'язком скласти подяку інж. Михайлові Бойнові, реєстрованому бухгалтерові в Едмонтоні, Альберта, за те, що безкорисливо провіряє книговодство "Слова" та виготовляє наші фінансові звіти.

Управа Об'єднання Українських Письменників "Слова" в Канаді.

З М І С Т

	Стор.
У 75-річчя письменника Уласа Самчука	5
ПОЕЗІЯ:	
Іриной Верес — Сонети	9
Марія Голод — Нармін О. Теліги. Стою я. Стрітення. Легенда. Модерна будівля. Без банань. Не мій сентименталізм	16
Р. М. Граб — Осінне. Не свічки одної	20
Василь Гренджа-Донський — Люблю тебе. Мій рідний край. Захмарилось. Наш ліс вивозять. Зламане перо	22
Петро Карманський — Ірі	26
Петро Карпенко-Криниця — У місті над затокою. Три епітафії самому собі	32
Світлана Кузьменна — Повернулась весна. Прийшов у гості. Як швидко	34
Богдан Мазепа — Вечірній ескіз. Індіанська дума. Осінне. П'ятдесятка весна	36
Галя Мазуренко — Трицинка в серці	38
Т. Матвієнко — Затишок. В Піренеях Іспанії	41
Борис Олександрів — Пам'яті Т. Осьмачки. Урбаністичне. Непоправність. Серенада Йосипа Гошуляка. Баляда про мою смерть	42
Володимир Скорупський — Дарунок. Співай. Ніщо не очистить мене від землі. До ночі. Утрата. Цілуни	48
Яр Славутич — Господь розігнав. Дрімає в мармурі. Із Джона Кітса. До цинлу "Дажбожі внуки". Павук. Визначення сонета. Творчість	50
Сяйгор — Українські лімерити	54
Марта Тарнавська — Американський триптих	56
Ганна Черінь — Галя з вуркаганями в таборівій кухні у Ворнуті	69
Олександра Черненко — Ораторія	74
Микола Щербан — Баляда про народження	77
ПЕРЕКЛАДНА ПОЕЗІЯ:	
Шарль Бодлер — Вечірня гармонія	79
Поль Верлен — Ініціум. Пан Прюдом. (переклади Святослава Гординського)	80
ПРОЗА:	
Емма Андіївська — Назна про дракона	81
Іван Боднарчук — Голос матері	87
Микола Зеров — Лист із в'язниці (переклад Олега Зуєвського)	93
Оленса Ізарський — У Лютти на Віденмайерштрассе	94

Олександр Зозуля — Останні Півні	103
Інер — Матійолка	109
Микола Ковшун — Паморозь	112
Світлана Кузьменко — Маргарита	121
Павло Маляр — Мати	128
Іван Подюк — Я завжди всміхався	131
Микола Погідний Угорчан — Сестра Анна	133
Петро Роечко — Безпритульний	142
Євген Слонівський — Номуна	153
Марта Тарнавська — Дилема	159
Ірина Шуварська-Шумилович — Уривок з повісті "Іванна"	165
ПЕРЕКЛАДИ:	
Р. М. Рільне — Нотатки Мальте (переклад Ол. Ізарського)	168
Яр. Климовський — Пантя	172
ПУБЛІЦИСТИКА, ЕСЕЇ, КРИТИКА:	
Ігор Качуровський — Огляд сьомого збірника "СЛОВО"	193
Юрій Клиновий — Смерть Бориса Олександрова	203
Дмитро Козій — Міт про Гігеса, його перстень і метаморфози	211
Олександра Копач — Стародавня Україна в античній літературі	216
Дмитро Чуб — Літературна спадщина Івана Багряного	228
НАШІ ВТРАТИ: -	
Юрій Клиновий — Дмитро Козій відійшов у вічність	245
Борис Олександрів — Пам'яті Богдана Мазепи	248
Яр Славутич — Минита Мандрина	249
Післяслово	251
Подяка	253

